

**T.C.
ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI**

Yüksek Lisans Tezi

**ZEKÂTIN KURUMSALLAŞMASI VE TÜRK VERGİ
SİSTEMİNE DÂHİL EDİLMESİ**

Esra Berika DÖNMEZ

Zonguldak 2023

**T.C.
ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI**

Yüksek Lisans Tezi

**ZEKÂTIN KURUMSALLAŞMASI VE TÜRK VERGİ
SİSTEMİNE DÂHİL EDİLMESİ**

**Hazırlayan
Esra Berika DÖNMEZ**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Mehmet CURAL**

Zonguldak 2023

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım Yüksek Lisans Tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda ve basımda enstitü tez yazım ve basım yönergesine uygun davranıldığını taahhüt ederim.

Esra Berika DÖNMEZ

25.12.2023

T.C.
ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Maliye Anabilim Dalında 201282107001 numaralı Esra Berika DÖNMEZ'in hazırladığı “**Zekâtın Kurumsallaşması ve Türk Vergi Sistemine Dâhil Edilmesi**” başlıklı YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 30/11/2023 Perşembe günü saat 11:00’da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezinin onayına OY BİRLİĞİYLE karar verilmiştir.

Doç. Dr. Recep YÜCEDOĞRU
Başkan

Prof. Dr. Mehmet CURAL
(Tez Danışmanı)
Üye

Dr. Öğr. Üyesi Sedat POLAT
Üye

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

... / ... / 20...

Doç. Dr. Yücel NAMAL
Enstitü Müdürü

ÖZET

Kurum	: ZBEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı
Tez Başlığı	: Zekâtın Kurumsallaşması ve Türk Vergi Sistemine Dâhil Edilmesi
Tez Yazarı	: Esra Berika DÖNMEZ
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Mehmet CURAL
Türü, Yılı	: Yüksek Lisans, 2023
Sayfa Adedi	: 128

Zekâtın vergi sistemleri içerisinde konumunu konu alan çalışmalar son yıllarda artış göstermekle birlikte Türkiye’de az sayıda çalışmada ele alınmıştır. Zekâtın harcama kalemleriyle transfer harcamalarının benzeştiği noktalarının bulunması bu konuyu daha önemli hale getirmektedir. Araştırma, Türkiye’de zekâtın kurumsallaşması ve zekât ödemelerine sağlanabilecek vergisel avantaj/avantajları ve zekât potansiyelini konu edinmektedir. Araştırmada nitel yöntem, yarı yapılandırılmış mülakat tercih edilmiştir. Bu doğrultuda, zekât veren 22 gelir vergisi mükellefiyle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların zekâtı nasıl tanımladıkları, zekât verirken kullandıkları yöntemler, zekâtın vergi sisteminde tanımlanmasına ve kurumsallaşmaya bakış açıları, zekât için sağlanabilecek vergisel avantajlara dair düşünceleri, Türkiye’deki zekât potansiyeline ve bu potansiyelin yoksulluk üzerindeki etkisine dair sorular sorulmuştur. Katılımcıların 14’ü zekâtın kurumsallaşmasını gerekli görmektedir. Tüm katılımcılar, kurumsal yapının güven ve şeffaflık ilkelerini sağlaması gerektiğini vurgulamıştır. 22 katılımcıdan 13’ü kurumsallaşmanın devlet tarafından, 10’u ise devlet eliyle kurulan farklı bir sistemin uygulanması gerektiğini ifade etmişlerdir. Katılımcıların beşi ise kurumsallaşmanın olmaması gerektiğini ifade etmiştir. 12 katılımcı zekâtın Türk vergi sisteminde tanımlanmasını istediklerini ancak vergisel avantajların sağlanması konusunda tereddüt ettiklerini; sekiz katılımcı ise vergisel avantajın sağlanması gerektiğini vurgulamıştır. Katılımcıların tamamı zekâtın kurumsallaşması neticesinde Türkiye’deki yoksulluğu azaltıcı yönde etkisi olduğunu ifade etmişlerdir. Çalışmanın literatüre diğer katkısı ise 2011-2022 yılları için zekât potansiyeli hesaplaması yapmasıdır. Bu hesaba göre, zekât potansiyeli GSYİH’da yüzde 1.7 ile yüzde 3 arasında paya sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Zekât, Vergi, Vergisel Avantaj, Zekâtın Kurumsallaşması, Türk Vergi Sistemi.

ABSTRACT

Institution : ZBEU, Institute of Social Sciences, Department of Public Finance

Thesis Title : Institutionalization of Zakat and Integrating in the Turkish Tax System

Thesis Author : Esra Berika DÖNMEZ

Thesis Adviser : Prof. Dr. Mehmet CURAL

Type, Year : MSc Thesis, 2023

Number of Pages : 128

Although studies on the position of zakat in tax systems have increased in recent years, few studies have been discussed this topic in Türkiye. There are several points of similarity between the expenditure items of zakat and transfer expenditures. The research is about the institutionalization of zakat in Türkiye, the tax advantage/advantages that can be provided for zakat payments and the potential of zakat. Qualitative method and semi-structured interview method was preferred in the research. For this direction, interviews were held with 22 people who give zakat and taxpayer of income tax. In the study, research was conducted on how people define zakat, the methods they use while giving zakat, their perspectives on the definition of zakat in the Turkish tax system and its institutionalization, their thoughts on the tax advantages that can be provided for zakat, the potential of zakat in Türkiye and the effect of this potential on poverty. 14 of the participants consider it necessary to institutionalize zakat. All participants support for institutional trust and transparency. 13 out of 22 people explained institutionalization by the state, and 10 explained the improvement of a different system in state institutions. 5 of the participants stated that institutionalization should be achieved. 12 participants stated that they wanted zakat to be defined in the Turkish tax system, but they were hesitant about providing tax advantages; eight participants emphasized that tax advantages should be provided. As a result of the institutionalization of the intelligence of all participants, the decreasing effect of property in Türkiye is clearly seen. Another important contribution of the study to the literature is that using the method of Tabakoğlu & Turan (2017)'s calculation for 2015 based on GDP for calculation between 2011-2022 zakat potential. According to this calculation, it was determined that the calculated zakat potential was between 1.7% and 3% of GDP.

Keywords: Zakat, Tax, Tax Advantage, Institutionalization of Zakat, Turkish Tax System.

ÖN SÖZ

Bismillahirrahmanirrahim.

Evliyanın kalplerini ilim ve marifet nuruyla aydınlatan yüce Allah’a sonsuz hamdolsun. O’nun sayısız salat ve selamı Hz. Muhammed Efendimiz’e (sallallahu aleyhi vesellem), onun şerefli Ehl-i beyt’ine, kıymetli ashabına ve onların izinden gidenlere olsun.

Araştırma, Türkiye’deki zekât potansiyeline, zekâtın Türk vergi sisteminde tanımlanmasına ve zekâta vergisel avantajlar sağlanmasına odaklanmıştır. Çalışmalarda zekât kurumunun maliye ilminden ayrı olarak ele alındığı ve bunun da zekâtın mali bir ibadet olması temelinde ele alınmasında bir boşluk oluşturduğu düşünülmüştür. Çalışma, zekâtı maliye ilminin içerisine alarak vergisel avantajlar, transfer harcamaları ve bütçe üzerinden araştırmayı ve ülkemizdeki zekât potansiyelinin hesaplanarak kayıt dışı olan bu kaynağın tartışılmasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Çalışmada, zekâta vergisel avantaj uygulayan bazı ülkeler incelenmiştir. Böylece Türkiye için uygulanabilecek en iyi yöntemin nasıl olabileceğinin tartışılması amaçlanmıştır. Araştırmanın amaçlarını gerçekleştirmek için yararlanılabilecek en iyi yöntem olarak yarı yapılandırılmış mülakat yöntemi düşünülmüş ve zekât veren gelir vergisi mükellefleriyle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Toplamda 22 katılımcıyla görüşülmüştür. Analiz için MAXQDA programından yararlanılmıştır.

Hayattaki başarılarımın mimarları, ortakları ve her zaman destekçim olan annem Funda DÖNMEZ’e, babam İbrahim DÖNMEZ’e ve biricik kardeşim Sariye Nur DÖNMEZ’e teşekkür etmek istiyorum. Bu süreçte benimle birlikte katlanmak zorunda kaldıkları tüm sıkıntı ve ayrılıklara rağmen her zaman ellerinden gelenin fazlasıyla yanımda oldukları için aileme şükranlarımı sunmayı borç bilirim.

“Şüphyle sorgulamak arasında büyük bir fark vardır. Bilime şüphyle başlayan hiçbir şey bulamaz. Çünkü şüphe, olan üzerindendir. Sorgu olması beklenen üzerindendir.”

Bu çalışmayı nedirden denize Özgür Filistin Devletine ithaf ediyorum.

Hayırlara vesile olması dileğiyle. Yüce Rabbimiz’e sonsuz hamd ve sena olsun.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xi
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiii
GİRİŞ	1
1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	4
1.1. Kavramsal Çerçeve: Vergi.....	4
1.1.1. Verginin Tanımı	4
1.1.2. Verginin Amaçları	6
1.1.3. Verginin Harcama Yerleri: Kamu Harcamaları.....	7
1.1.3.1. Yatırım Harcamaları	9
1.1.3.2. Cari Harcamalar	9
1.1.3.3. Transfer Harcamaları	10
1.1.3.3.1. Amaçlarına Göre Transfer Harcamaları	13
1.1.3.3.2. Doğrudan ve Dolaylı Transfer Harcamaları	13
1.1.3.3.3. Gelir ve Sermaye Şeklinde Yapılan Transfer Harcamaları.....	14
1.1.3.3.4. Ayni ve Nakdi Transfer Harcamaları	15
1.1.3.3.5. Sosyal Transfer Harcamaları	15
1.1.3.4. Transfer Harcamalarının Yol Açtığı Bazı Problemler.....	16
1.2. Kavramsal Çerçeve: Zekât.....	18
1.2.1. Zekât Tanımı ve Kapsamı.....	18
1.2.2. Zekâtın Tarihsel Süreci.....	20
1.2.3. Zekâtın Amaçları	27
1.2.4. Zekât Mükellefiyetinin Şartları	28
1.2.5. Zekâtın Toplanma Yöntemi.....	30
1.2.6. Zekâtın Harcama Yerleri	31
1.2.5.1. Fakirler	32
1.2.5.2. Miskinler.....	33
1.2.5.3. Zekât Memurları (Amiller).....	34
1.2.5.4. Müellefe-i Kulüb	35
1.2.5.5. Köleler	36
1.2.5.6. Borçlular	36
1.2.5.7. Allah Yolunda Olanlar	37

1.2.5.8. Yolda Kalmış Kimseler	37
1.3. Zekât Geliri ve Modern Vergi	37
2. TÜRKİYE’DE VERGİLER VE TRANSFER HARCAMALARI	43
2.1. Vergi Gelirleri.....	43
2.1.1. Gelir Üzerinden Alınan Vergiler	44
2.1.2. Harcamalar Üzerinden Alınan Vergiler.....	45
2.1.3. Servet Üzerinden Alınan Vergiler	46
2.2. Transfer Harcamaları	48
3. ZEKÂTIN VERGİ SİSTEMLERİNDE TANIMLANMASI VE ZEKÂT KURUMUNA SAHİP BAZI ÜLKE ÖRNEKLERİ.....	53
3.1. Zekâtın Uygulanma Şekilleri	53
3.1.1. Devlet Eliyle – Hayır Kurumlarınca Zekât Toplama	54
3.1.2. Merkezileştirilmiş veya Merkezi Olmayan İşleyiş Biçimi	55
3.1.3. Fetva Veren Kurumla Entegrasyon	55
3.1.4. Sosyal Koruma Sistemleriyle Bağlantı.....	56
3.2. Zekâtın Finansman Şekilleri	56
3.3. Zekâta Vergisel Teşvik Uygulayan Bazı Ülkeler	58
3.3.1. Sudan	60
3.3.2. Endonezya	63
3.3.3. Pakistan.....	65
3.3.4. Malezya	66
3.3.5. Libya.....	67
3.3.6. Ürdün.....	68
3.3.7. Bangladeş.....	69
4. NİTEL ÇALIŞMA VE ZEKÂT POTANSİYELİ HESAPLAMASI	70
4.1. Araştırma Örnekleme, Yöntemi ve Bulguları	70
4.1.1. Zekât Hakkında Genel Bilgi Düzeyi	73
4.1.2. Zekât Miktarı ve Verilme Zamanı	77
4.1.3. Zekâtın Ne Kadar Süredir ve Kimlere Verildiği	79
4.1.4. Zekât Verirken Kullanılan Yöntem	81
4.1.5. Zekât ve Verginin Kıyaslanması	83
4.1.6. Zekât Potansiyeli	86
4.1.7. Zekâtın Kurumsallaşması	87
4.1.8. Zekâta Vergisel Avantajların Sağlanması	95
4.2. Zekât Potansiyeli Hesaplaması	97
SONUÇ.....	102
KAYNAKÇA	108
EKLER.....	121
Ek 1: Zekât Potansiyeli Hesaplamaları	121
Ek 2: Araştırma Gönüllü Katılım Formu	124

Ek 3: Mülakat Soruları.....	125
Ek 4: Etik Kurul Kararı.....	127
ÖZ GEÇMİŞ.....	128

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.1: Tevrat, İncil ve Kur'an'da Vergi Unsurlarının Karşılaştırılması	27
Tablo 2.1: Gelir Üzerinden Alınan Vergiler	45
Tablo 2.2: Harcamalar Üzerinden Alınan Vergiler	46
Tablo 2.3: Servet Üzerinden Alınan Vergiler	47
Tablo 2.4: Sosyal Amaçlı Transfer Harcamaları, 2013-2022	48
Tablo 2.5: Cari Transferler, %, Ekim 2023	50
Tablo 3.1: Zekât Toplama Yöntemleri	54
Tablo 3.2: Zekât Fonlarının Çalışma Şekli	55
Tablo 3.3: Fetva Makamlarının Zekât Fonlarına Entegrasyon Biçimleri	56
Tablo 3.4: Sosyal Güvenlik Sistemi İle Zekât Arasındaki Bağlantı	56
Tablo 3.5: Zekâtı Gönüllülük ve Zorunluluk Esasına Göre Uygulayan Ülkeler ...	57
Tablo 3.6: Vergisel Teşvik Uygulayan Ülkeler	58
Tablo 4.1: Katılımcı Bilgileri.....	71
Tablo 4.2: Türkiye’de Zekât Potansiyeli Miktarı, Cari Transferler ve Sosyal Koruma Harcamalarının Karşılaştırılması	101

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1: Tük Vergi Sisteminde Vergilerin Sınıflandırılması	43
Şekil 3.1: Zekâtın Finansman Şekilleri.....	57
Şekil 3.2: Sudan Zekât Organizasyonu Şeması	62
Şekil 3.3: Ürdün Zekât Organizasyonu.....	69

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 2.1: Cari Transferler ve Sermaye Transferleri/GSYİH, %.....	49
Grafik 2.2: Sosyal Koruma Harcamaları/GSYİH, %.....	50
Grafik 2.3: Kamu Kesimi Sosyal Harcamalar/GSYİH, %.....	51
Grafik 4.1: Türkiye’de Zekât Potansiyeli ve GSYİH İçindeki Payı, 2011-2022.	100

KISALTMALAR LİSTESİ

A.S.	: Aleyhisselam
BAZ	: Badan Amil Zakat
BAZIS	: Badan Amil Zakat Infaq dan Sadaqah
BAZNAS	: Badan Amil Zakat Nasional
C.C.	: Celle Celalühü
GSMH	: Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla
GVK	: Gelir Vergisi Kanunu
KDV	: Katma Derğer Vergisi
KYK	: Kredi ve Yurtlar Kurumu
LAZ	: Lembaga Amil Zakat
LAZNAZ	: Lembaga Amil Zakat Nasional
MEB	: Miili Eğitim Bakanlığı
MTV	: Motorlu Taşıtlar Vergisi
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
ÖTV	: Özel Tüketim Vergisi
R.A.	: Radıyallahu Anh
S.A.V.	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
SANZAF	: Güney Afrika Ulusal Zekâ Fonu
SGK	: Sosyal Güvenlik Kurumu
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
TL	: Türk Lirası
TTK	: Türkiye Taşkömürü Kurumu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TVS	: Türk Vergi Sistemi
UPZ	: Zekât Toplama Birimi

GİRİŞ

Zekât, İslam dinince zengin kabul edilen her Müslüman için yerine getirilmesi zorunlu olan bir ibadettir. Dini bir sorumluluk olarak kabul edilen zekât, toplumun ekonomik ve sosyal dengesini sağlamak amacıyla İslam devletlerinde önemli bir rol oynamıştır. Zekât, kişisel ibadetin ötesinde, gelir adaletini, toplumsal huzuru ve yardımlaşma kültürünü destekleyen araç olabilmektedir. Türkiye’de zekât potansiyelinin değerlendirilmesi, zekâtın vergi sisteminde tanımlanması ve kurumsallaşması hem dini bir sorumluluğun yerine getirilmesini sağlamak hem de toplumsal adaletin güçlenmesine katkıda bulunmak açısından önemli bir noktada bulunduğu düşünülmektedir.

Günümüzde her ülkenin kendine has vergi sistemi bulunmaktadır. İslam ülkelerinde Müslümanların hem vergi hem de zekâtla mükellef olmaları çifte vergilendirmeye sebebiyet verebilmektedir. Daha açık bir ifadeyle, Türkiye gibi zekâtı yasal bir zemine oturtmamış ülkelerde mükelleflerin vergiye konu olan mal ve servetleri aynı zamanda zekâtını verdikleri kaynaklar olabilmektedir. Bazı İslam ülkeleri bu sorunu zekâta yasal bir zemin sağlayarak çözmeyi amaçlamışlardır. Bu ülkelere örnek olarak Sudan, Endonezya, Pakistan ve Malezya verilebilir. Böylece bu ülkeler, var olan zekât potansiyelini en yüksek seviyede toplayabilmeyi amaçlamışlardır. Ancak, vergi ve zekât pek çok açıdan birbirinden farklı olduğundan vergi toplama yöntemi gibi hususlarda da düzenlemeler yapılması gerekmektedir. Böylece vergi ödeyenler ile zekât ödeyenlerin muaflıkları üzerinden işlem yapmak da mümkün olacaktır.

Zekâtı vergi sistemlerine dâhil eden ve zekâta vergisel avantaj(lar) sağlayan ülkelerde özellikle dört farklı uygulama karşımıza çıkmaktadır. Bu uygulamalar, zekâtın vergi kredisi olarak sayılması, zekâtın vergilendirilebilir gelirden düşülmesi, zekâtın hesaplanan vergiden düşülmesi ve zekât ile verginin birbiriyle ilişkilendirilmemesidir. Zekâtı kanunlaştıran ilk ülke olan Sudan, Zekât Fonu kurmuş ve çifte vergilendirmeyi önleyebilmek adına kanunda zekât ödeyenlerin yararlanabileceği muaflık tanımlaması yapmıştır.

Türkiye gibi laik sisteme sahip olan Endonezya ise zekât organizasyonunu¹ devlet eliyle oluşturulan Badan Amil Zakat Nasional (BAZNAS) ve Müslümanlarca oluşturulan Lembaga Amil Zakat (LAZ) aracılığıyla yürütmektedir. BAZNAS tarafından zekâtın toplanmasında yardımcı olacak bir diğer kurum ise Zekât Toplama Birimi (UPZ)'dir. Endonezya Zekât Kanunu'na zekât ödemesi gönüllülük esasına bırakılmıştır. Ayrıca Kanun, zekât fonlarının diğer hayır fonlarıyla karıştırılmaması içine zekât dışı tüm yardım fonlarının ayrı bir deftere kaydedilmesini şart koşturmaktadır. Endonezya Zekât Kanunun 22. maddesine göre BAZNAS'a ödenen zekâtlar vergiye tabi gelirden düşülebilmektedir. Bu sebeple ödemelerin BAZNAS ve LAZ'a makbuz karşılığında yapılması gerektiği belirtilmiştir.

Uluslararası literatürde, özellikle son yıllarda zekât potansiyeli ve zekâtın vergi sistemleri içindeki konumu ve etkileri üzerine yapılan çalışmalar artış göstermiştir. Ancak, Türkiye'de bu konuda yeterince çalışma bulunmadığı gözlenmiştir. Bu bağlamda çalışma, Türkiye'de zekât potansiyelinin değerlendirilmesini, zekâtın vergi sisteminde tanımlanabilirliğinin ve kurumsallaşmasının tartışmaya açılmasını amaçlamaktadır.

Çalışmada, sosyal bilimlerde yapılan araştırmalarda olguların ve olayların bulundukları ortamda kendi koşulları dâhilinde incelenmesi gerekliliği göz önünde bulundurularak yarı yapılandırılmış mülakat yöntemi tercih edilmiştir. Bu doğrultuda araştırma için zekât veren gelir vergisi mükellefi olan çeşitli meslek gruplarından katılımcılarla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın literatüre bir diğer katkısı ise Tabakoğlu & Turan (2017)'in zekât potansiyeli hesaplama yöntemi kullanılarak 2011-2022 yılları arasında GSYİH (Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla) üzerinden zekât potansiyeli hesaplaması yapılmış olmasıdır.

Çalışmanın birinci bölümünde araştırmanın temel iki ayağını oluşturan zekât ve vergi kavramları incelenmiştir. Bu kavramlar tanımları, kapsamaları, amaçları ve harcama yerleri bakımından anlatılmıştır. Verginin önemli bir harcama yeri olan transfer harcamalarıyla zekâtın harcama yerleri arasında karşılaştırılma yapılabilmesi açısından bu bölümler detaylı olarak incelenmiştir. Birinci bölümün

¹ Zekât organizasyonu, zekâtın toplanması, dağıtılması, yürütülmesi, zekâta sağlanan teşvikler gibi zekâtın her aşamasının düzenlenmesi olarak ifade edilebilir.

son kısmındaysa zekât ve modern vergi kıyaslaması yapılmıştır. Tezin ikinci bölümünde incelemeler Türkiye özelinde yapılacak şekilde tasarlanmış, sırasıyla konularına göre vergiler ve transfer harcamaları incelenmiştir.

Üçüncü bölümde, dünya üzerinde zekâta vergisel avantaj sağlayan Sudan, Endonezya, Pakistan, Malezya, Libya, Ürdün ve Bangladeş uygulamaları incelenmiştir. Ülkeler incelenmeden önce zekâtın uygulama şekilleri ve finansman şekilleri genel olarak anlatılmıştır. Çalışmanın son bölümünde ise çalışmanın nitel bulguları ayrıntılı olarak analiz edilmiş ve zekât potansiyeli hesaplanmıştır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde öncelikle vergi tanımlarına ve verginin amaçlarına değinilmekte, verginin harcama yerleri olan kamu harcamaları kısaca anlatılmaktadır. İkinci alt başlıkta, sırayla zekâtın tarihsel gelişimi, amaçları, mükellefiyeti, toplama yöntemleri ve harcama yerleri ele alınacaktır. Son alt başlıkta ise zekât ve vergi kıyaslaması yapılacaktır.

1.1. Kavramsal Çerçeve: Vergi

Bu alt başlıkta verginin kavramsal çerçevesi, verginin amaçları ve harcama yerleri ele alınacaktır.

1.1.1. Verginin Tanımı

Vergilendirme alanında yapılan birçok çağdaş ekonomik, sosyal ve politik çalışmada verginin kabul görmüş bir tanımı yapılmaktan ziyade çalışmayı yapanların vergiden ne anladıkları üzerine tanımlar yapılmaktadır (Heij, 2001, s. 74). Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development - OECD)'ne göre vergi, merkezi yönetime ya da otoriteye ödenen ve karşılığı olmayan zorunlu ödemelerdir. Vergilerin karşılıksız olması, mükellefin devlete ödediği miktar ile mükellefin devletin yaptığı hizmetlerden sağladığı faydanın orantısız olması anlamına gelmektedir (OECD, 2021, s. 6).

Tiley & Loutzenhiser (2012) verginin zorunluluk, esasına dayandığını, yasama organının yetkisi altında çıkarıldıklarını, bir kamu kurumu tarafından toplanması ve kamusal amaçlar için kullanılması gerektiğini belirtmişlerdir. Heij (2001) ise verginin tanımlanmasında zorunluluk esası, parasal ya da farklı şekillerde ödenmesi, devlet tarafından; bireylerden, kurumlardan ya da diğer kuruluşlardan toplanması, kamusal amaçlar için kullanılması gerektiğinden karşılıksız olması gibi beş unsurun sıklıkla kullanıldığını vurgulamıştır. Özetle vergi, kaynağı milli gelir ve servet olan vergiler, devlet ya da devletin vergiyle yetkilendirdiği kurumlarca fertlerden, tüzel kişilerden veya tüzel kişiliği bulunmayan bazı kurumlardan zor gücü kullanarak toplanan karşılığında herhangi bir doğrudan özel fayda vadetmeyen iktisadi değerler olarak tanımlanabilir. (Nadaroğlu, 1983, s. 233-234).

Verginin tanımıyla ilgili tarihsel süreç boyunca farklı pek çok tanımlamalar yapılmıştır. Bunun nedeni verginin içinde bulunduğu dönemin, toplumun, zamanın koşullarından ayrıştırılarak düşünülemez olmasıdır (Aydın, 2021, s.10). Bu açıdan verginin, toplumlar ve devletler için farklı pek çok anlamı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Samson (2002, s.21-22) ise bu doğrultuda vergiyi medeniyet göstergesi olarak nitelendirerek, verginin bağımsız bir şekilde büyük imparatorluklarda başladığını ifade etmiştir. Vergiye dair tarihi kayıtların tam ve eksiksiz olmaması, verginin ilk kez ne zaman ve nerede çıktığının bilinmemesine neden olmaktadır. Ancak çok eskiye dayanan vergi tarihinin, Mısır, Mezopotamya, Çin ve İnkâ gibi medeniyetlerde teokratik² yapılanma neticesinde devletin başındaki hükümdara yapılan ödemelerin hem dini katkı olarak hem de devlete katkıda bulunmak olduğu ifade edilmektedir.

Abbasi (1985) ise vergiyi ve devleti birbirinin tamamlayıcısı ve ayrılmaz parçası olarak ifade etmiştir. İlkel toplumlarda ortak ihtiyaçlar gönüllük ve yardımlaşma niteliği taşıyan katılımlarla gerçekleşirken devlet teşkilatının gelişmesiyle birlikte vergi anlayışında da değişiklik oluşmuş ve zorunlu yükümlülüğe dönüşmüştür (Yıldırım, 2019, s. 39). Dolayısıyla verginin tarihinin toplumların tarihi kadar eskiye dayandığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Vergi, günümüzdeki haline ulaşıncaya kadar çeşitli zaman ve toplumlarda çeşitli şekillerde vuku bulmuştur. İlkçağlarda Mısır, Babil, Çin ve Yunan toplumlarında vergiler cebri olarak toplanmakta ve daha çok dini mükellefiyet şekline dayanmaktaydı (Tabakoğlu, 2020, s. 26). Verginin zaman içerisindeki gelişiminin üç temel safha halinde ele alınabilir. Bunlardan ilki iktisadi mübadele araçlarının henüz oluşmadığı, ferdi mülkiyetin gelişmediği, nakdi ve ayni vergilerin rastlanmadığı dönemdir. Bu dönemde insanlık “emekle iştirak” şeklinde vergiye tabi tutulmuştur. Çünkü bu dönem insanının tek serveti emeğidir (Tuğ, 1984, s. 1-4).

Toplumsal mülkiyet esaslarının oluşmaya başladığı ve eşyanın iktisadi mübadele aracı olarak kabul edildiği dönem ise bir sonraki safhadır. Bu dönemde

² İngilizcesi “theocracy” olan teokrasi kelimesi, Yunanca “tanrı” anlamına gelen “theos” ile “yönetmek” anlamına gelen “kratein” kelimelerinden türetilmiştir. Bu bakımdan teokrasi kelimesi “İlah (God) tarafından yönetilen” anlamına gelmektedir. Bu nedenle, teokrasilerde dini hukuk yüce kabul edilir. (Davidson, 2013, s. 8).

artık takas yapılmaya başlanmış ve bireyler devletin ortak hizmetlerine aynı olarak katılmaya başlamıştır. Son dönem ise paranın ortaya çıktığı ve vergi ödemelerinin artık nakdi olarak yapılmaya başladığı dönemdir. Elbette, bu şekilde sert bir ayırmadan söz etmek sosyal bilimlerin doğası gereği uygun değildir. Tuğ (1984), bu ayırımın zamandan zamana ve toplumdan topluma değişiklik gösterebileceğini belirtmiştir. Ona göre, bu şekilde bir ayırmadan bahsetmek, verginin değişime uğramış olmasının vergilemenin aslını değiştirmeyeceğini göstermek içindir.

1.1.2. Verginin Amaçları

Vergi, devletlerin benimsemiş olduğu siyasi görüşler neticesinde şekillenmekte ve finansal ve mali alan başta olmak üzere politikalarda önemli bir araç olarak kullanılabilir. Vergilendirmeye kamu borçlarının karşılanması, yatırımların gerçekleştirilmesi ve kamu ihtiyaçlarının giderilmesi gibi mali amaçların yanı sıra enflasyon ve deflasyonla mücadele, sermaye biriktirilmesi, ihracat alanının genişletilmesi, ithalatın düzenlenmesi, sektörel faaliyetlerin harekete geçirilmesi, bölgesel ve ulusal kalkınmanın sağlanması gibi iktisadi amaçlarla da başvurulabilmektedir. Ayrıca, vergilendirme gelir ve servet dağılımında adaletin tesisi, kaynak dağılımında etkinliğin sağlanması, kamu sağlığının ve çevrenin korunması, nüfus kontrolü gibi bir takım sosyal, kültürel ve siyasi amaçlar için de başvurulmuş bir politika aracı olabilmektedir (Şen & Sağbaş, 2020, s. 20-21).

Vergilemenin amaçları, devletin görev ve fonksiyonlarının farklılaşmasına göre gelişim ve değişim göstermiştir. Örneğin, klasik iktisadın savunucuları devletin ekonomiye müdahale etmemesi gerektiğini eğer müdahale etmesi gerekecekse bu müdahalenin minimal düzeyde olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu sebeple maliye politikası aracı olan vergilerin de kamu giderlerini karşılamak amacıyla toplanması gerektiğini ve tarafsız olmasını savunmuşlardır. 1929 Ekonomik Buhranı'na kadar iktisada hâkim olan bu görüş, Buhranla birlikte yerini devletin ekonomiye aktif müdahalesini savunan dolayısıyla vergilendirmenin sadece kamu harcamalarının finansmanı için yapılamayacağını ileri süren düşünceye bırakmıştır. Günümüze gelindikçe de değişen iktisadi koşullar ve meydana gelen ekonomik krizler maliye politikası aracı olan vergiye karşı tutumları etkilemiştir.

Vergilerin, mali (fiskal) ve mali olmayan (ekstra fiskal) amaçları vardır. Mali amaç, verginin geleneksel (klasik) işlevidir. Geleneksel fonksiyona göre vergiler kamu giderlerinin karşılanması için toplanırlar. Bir diğer ifadeyle gelir sağlama amacıyla devlet, kamusal mal ve hizmet üretimi için vergilendirmeye başvurur. Vergilendirmenin amaçlarından bir diğeri, ekonomik yani iktisadi amaçtır. Bu amaç, devletin birtakım ekonomik hedeflere ulaşmak amacıyla vergilendirmeye başvurmasıdır. Vergilendirme, böylece bir nevi iktisat politikası aracı olarak kullanılabilir. Ekonomik amaçta devlet, vergi kanalıyla ekonomik istikrar, ekonomik büyüme ve kalkınma, yatırımların teşviki, ödemeler dengesinin sağlanması, atıl kapasitenin önüne geçmek gibi hedeflerine ulaşmayı amaçlar. Ekonomik durgunluk dönemlerinde vergilerin azaltılarak iktisadi canlanmanın sağlanması, enflasyon dönemlerinde ise vergileri artırma yoluna gidilerek efektif talebi dizginleme ekonomik fonksiyonun bir örneğidir (Şen & Sağbaş, 2020).

Ayrıca devletin toplumsal adaleti ve toplumsal huzuru tesis etmek gibi birtakım sosyal görevleri de bulunmaktadır. Vergi, bu görevlerin tesisinde de kullanılabilen bir politika aracıdır. Verginin sosyal amaçlarından ilk bahsedenlerden A. Wagner, toplumda meydana gelen gelir ve servet adaletsizliğinin vergiler yoluyla düzlenebileceğini ifade etmiştir. Yüksek gelir gruplarından orta ve düşük gelir gruplarına kıyasla daha fazla vergi alınması yoluyla vergilendirmenin sosyal amacı gerçekleştirilebilir. Gelir dağılımındaki adaletsizliğin giderilmesi için başvuru alan artan oranlı vergiler sosyal fonksiyonun klasik bir örneğini teşkil etmektedir. Ayrıca devletler, vergiyi mali, iktisadi ve sosyal fonksiyonlarının yanı sıra siyasi birtakım amaçlar için de kullanabilmektedir. Örneğin, Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde vergi uyumlaştırması adına vergi politikalarının belirlenmiş olması gibi. Ayrıca, bunlara ek olarak günümüzde karbon emisyonu ve vergi indirimleriyle çocuk bakımlarının sağlanması gibi amaçlar doğrultusunda da vergilendirmeye başvurulduğu görülmektedir (Aydın, 2021, s. 16).

1.1.3. Verginin Harcama Yerleri: Kamu Harcamaları

Modern devletlerde kamu harcamaları için gerekli gelirlerin önemli ölçüsünü vergiler oluşturmaktadır (Ballar, 2019, s. 12). Kamu kurum ve kuruluşlarının harcamalarını gerçekleştirebilmek için gerek duydukları kaynağın karşılanması

amacıyla devletin ve/veya devlet tarafından vergilendirmeye yetkilendirilmiş kurum ve kuruluşların cebir yoluyla ve karşılıksız olarak topladıkları gelirlere vergi denilmektedir (Şen & Sağbaş, 2020 s. 1; Şenyüz vd., 2016, s. 95). Bu tanımdan da görüldüğü gibi vergilerin kamu harcamalarını karşılamak amacıyla alındığı anlaşılmaktadır. Bu durum, 1982 Anayasa'sının 73.maddesinde de “*Herkes, kamu gidelerini karşılamak üzere... vergi ödemekle yükümlüdür...*” ifadesiyle ortaya koyulmuştur. Vergilerin kamu harcamalarının finansmanında kullanılması, vergilemenin mali amacı olarak literatüre geçmiş ve değişmeyen tarihi amacı olarak ifade edilmiştir (Şen & Sağbaş, 2020, s. 18).

Kamu harcamalarının tanımlamaları, kamu harcamalarını oluşturan makro ve mikro perspektiflerden etkilenmektedir. Makro temelli bakış açısına göre kamu harcamaları, enflasyon, işsizlik ve faiz oranlarının da dâhil olduğu ekonomideki makro etkileri göze alınarak yapılan tanımlamayı kapsamaktadır. Buna karşın mikro bakış açısını esas alan tanımlamalar daha çok bireysel harcamaları ve bu harcamaların çıktılarının etkilerine odaklanarak tanımlama yapmaktadır (Mullard, 1993, s. 12). En geniş tanımıyla kamu ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla yapılan tüm devlet ödemelerine kamu harcamaları denilmektedir. Diğer bir ifadeyle, kamu harcamaları kısaca devletin, toplu yaşama neticesinde oluşan ortak ihtiyaçları gidermek için yaptığı harcamalar yani kamunun milli gelirden payı olarak tanımlanabilir (Ertekin & Bulut, 2021, s. 188).

Kamu harcamaları, dar ve geniş anlamda olmak üzere iki grup olarak da incelenebilmektedir. Dar anlamda kamu harcamaları, merkezi ve mahalli idarelerin yaptığı harcamalar bütünüdür. Geniş anlamda kamu harcamaları ise devletin ve sosyal sosyal güvenlik kurumunun yaptığı harcamaların yanında vergi muafiyetlerini ve istisnaları da kapsamaktadır. Bu tanımlamalara bakıldığında denilebilir ki kamu harcaması devletin, diğer kamu ve özel hukuk tüzel kişilerinin kamu ihtiyaçlarını, kamu hizmetlerini karşılamak üzere yaptıkları ödemelerin tamamıdır (Kalenderoğlu, 2015, s. 69). Kamu harcamaları, kamu hizmetlerinin karşılanması ve yürütülmesi için gerçekleştirilen ödemeler olduğu için bu harcamaların hangi kamu hizmetine aktarıldığı, hizmetlerin hangi amaçları taşıdığı ve hizmet maliyetlerinin bağlı olduğu nedenlerin anlaşılabilmesi için sınıflandırmalara tabi tutulmaktadır (Dineri, 2023, s. 26).

Çalışmanın konu bütünlüğü açısından bu alt başlığında kamu harcamalarının ekonomik sınıflandırılması esas alınarak inceleme yapılacaktır. Ekonomik sınıflandırmaya göre kamu harcamaları reel (gerçek) harcamalar ve transfer harcamaları olmak üzere iki ana grupta toplanmaktadır. Gerçek harcamalar, cari harcamalar ve yatırım harcamaları olmak üzere iki alt grupta incelenecektir. Transfer harcamaları ise önce tarihsel olarak verilecek, ardından çeşitli sınıflandırılmalarından ve transfer harcamalarının yol açtığı bazı sorunlardan bahsedilecektir.

1.1.3.1. Yatırım Harcamaları

Yatırım harcamaları, ülkedeki verimliliğin artırılmasına yönelik makine, teçhizat alımlarıyla yapı ve onarım giderlerini ifade etmektedir. Bu harcamalar ülkedeki kalkınma için gerekli olan sermaye birikimini doğrudan etkileyebilmektedir (Kanca & Bayrak, 2015, s. 111). Yatırım harcamaları ekonomideki sermaye stokunun gelişimini destekleyen, etkileri içinde bulunan yılla sınırlı olmayan altyapı, ulaştırma, fabrika yapımı ve enerji gibi çeşitli alanlara aktarılan ödemeleri kapsayan harcamalardır (Yıldız vd., 2023, s. 202).

Yatırım harcamaları uzun dönemli yatırımları kapsayan harcamalardır. Diğer bir ifadeyle bu harcamaların faydaları bir yıldan uzun süre sonunda görülmektedir. Yatırım harcamalarının diğer özellikleri üretimi artıran, kullanımlar neticesinden tükenmeyen ve üretim faktörlerinin verimliliğini olumlu etkilemeleri olarak sayılabilmektedir (Tunçer, 2022, s. 65).

1.1.3.2. Cari Harcamalar

Cari harcamalar, kamu tüketimini gösteren harcamalardır. Bunun yanında ilgili dönemde tüketilen, personel giderleri, devletin direkt tüketimine yönelik mal ve hizmet satın almak için yaptığı harcamalar bütünüdür (Kanca & Bayrak, 2015, s. 108). Bu harcamalar, devlet tarafından zaruri olarak yapılması gereken hizmetlerin satın alınmasına ve tüketimine yönelik giderleri de kapsamaktadır. Personel harcamaları, tüketim malı demirbaş ve eşya alımları bu harcamaların alt kalemlerindendir. Nitelikleri gereğince her yıl tekrarlanan giderlerdir. İstihdamın sürdürülebilmesi için bu harcamaların düzenli olarak devam ettirilmesi

gerekmektedir. Ülkeden ülkeye değişiklik gösteren cari harcamalar çoğunlukla kamu giderlerinin önemli kısmını oluşturmaktadır (Tunçer, 2022, s. 65).

1.1.3.3. Transfer Harcamaları

Zaman içerisinde devlet anlayışlarının da değişikliklere uğramasıyla birlikte kamu harcamalarına atfedilen amaçlar da çeşitlenmiştir. Kamu harcamaları, günümüzde, ekonominin piyasa kanadında oluşan sorunların çözümünün yanı sıra gelir adaletsizliği ve sosyal sınıflar arası eşitsizliğin azaltılması için de kullanılmaktadır. Böylece, bütçelerin harcama bölümlerinde transfer ödemeleriyle mal ve hizmet harcamalarının ayırımına gidilme gereksinimi duyulmuştur (Musgrave, 2004, s. 230). Devletlerin, sosyal amaçlarını gerçekleştirmek için yaptığı harcamalar bütçelerinde farklı isimlendirilmiştir (Ertekin & Hayat, 2022, s. 82). Bazı ülkelerde sosyal harcamalar başlığı altında ele alınan bu harcamalar, Türkiye’de transfer harcamaları başlığında ele alınmaktadır.

Musgrave (2004, s. 230-240) kamu harcamalarını cari üretimden yapılan satın alımlar olarak ifade edilen mal ve hizmet harcamalarıyla cari harcamalardan olmayan transfer harcamaları ayırımına tabi tutmuştur. Ona göre transfer harcamaları, nitelikleri ne olursa olsun cari üretime doğrudan yönlendirilmemiş olmaları nedeniyle birbirine benzemektedir. Ayrıca Musgrave aynı çalışmasında, yapılan transfer harcamalarının, harcamalardan yararlananların tüketimlerinde artışa sebep olduğunu ancak bu talep artışının özel tüketime ve sermaye birikimine aktarıldığı için milli gelir hesaplamaları yapılırken hesaba katılmaması gerektiğini savunmuştur. Musgrave (2004, s. 15-18) günümüzde sosyal politikaların transfer harcamaları yoluyla gerçekleştirilen örneklerine ise bütçeyle giderilen özel gereksinimler olarak isimlendirmiştir.

Adam Smith ise Milletlerin Zenginliği kitabında devletin kendi doğal seyrinde işleyen piyasaya müdahale ederek ekonomik büyümeyi engellediğini ileri sürmüş ve onun bu tezi 1929 Ekonomik Buhranı’na kadar pek çok kişi tarafından kabul görmüştür. Adam Smith, devlete adalet ve hukuk düzeninin korunması, ulusal savunmanın sağlanması ve alt yapı yatırımlarının yapılması gibi temel görevler atfetmiştir (Smith, 2014, s. 767-805). Daha sonraları devletin klasik görevleri olarak adlandırılacak olan bu görevler savunma, adalet ve bayındırlık (kısmen eğitim) olmak üzere üç temel grupta toplanmıştır. Smith’e göre devlet üzerine

düşen bu görevleri yerine getirmeli ve doğal özgürlük ortamını korumalıdır. Devlet, bu harcamalarını mümkün olan en az masrafla yapmalı ve özellikle ekonomik hayata müdahale ederek doğal düzeni bozmamalıdır (Savaş, 2007, s. 293). Daha sonrasında, Adam Smith'in görüşleriyle de özleşen klasik iktisatçılar kamu sektörünün ekonomik hayattaki sınırlarını aşmamasını, az harcama ve az vergi politikasını koruması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bireyi ön plana alan liberal düşünceye göre devletin ekonomiye müdahalesi sınırlandırılmalıdır.

1929 buhranı öncesi devlette ve piyasalarda hâkim olan klasik liberal anlayışına göre devlet, sosyal politikalara başvurmadan piyasanın kendi kendisini toplamasını beklemeliydi. Jandarma devlet³ anlayışının hâkim olduğu bu düşüncede kamu harcamalarının artması vergileri de artıracığından, kamu harcamalarındaki artış özel sektör yatırımlarının azalmasına sebep olacaktır. Bu sebeple devlet, ekonomik işleyişi değiştirecek harcamalardan kaçınılmalıdır. Çünkü ekonomi hâlihazırda kendini oluşturan istikrarsızlıklara göre ayarlayarak kendiliğinden tekrar dengeye gelebilecektir (self-adjusting) (Burkhead & Miner, 1971, s. 99). Klasik iktisat düşüncesinden etkilenen Bentham bu durumu, devletin yapmış olduğu faaliyetlerinin bireylerin özgürlüklerini sınırlayacağı endişesiyle devletin faaliyetlerinin minimize edilmesi gerektiği şeklinde savunmuştur (Küçükkalay, 2019, s. 276-277).

Ancak uzun bir süre hâkimiyetini koruyan bu düşünce, 1929 Ekonomik Buhranıyla sarsılmış ve yerini refah, işsizlik, emeklilik ve sağlık programlarına hükümetlerce yapılan sosyal harcamaların artışına bırakmak durumunda kalmıştır (Lindert, 1996, s. 1; Ertekin & Hayat, 2022, s. 82). Böylelikle, kamu harcamalarının içinde yer alan sosyal harcamalar kavramı, 1929'de yaşanan ekonomik kriziyle devletlerin gündemine oturmuş ve o günden bu yana önemini giderek artırmıştır (Öksüz, 2022, s. 29-30). Sosyal politikaların kapsamında 1929 Büyük Buhranı ile genişlemeler olmasını, yaşanan işsizliğin ve sefaletin toplumsal derecede büyük bir sorun olarak gerçekleşmesiyle klasik iktisadi görüşün yaşanan sorunlara beklenen çözümleri getirememiş olması gösterilebilir (Erdoğan, 2013, s. 3).

³ Jandarma devlet, kişisel ve siyasal hakların güvence altına alındığı, devletin sınırlandırıldığı, ekonomik serbestliğin savunulduğu görüşüdür (Nihat, 2003, s. 174).

Keynes'e göre ekonomik buhrandan kurtuluşun yolu devletin ekonomiye aktif olarak müdahale ederek efektif talebi artırıcı politikalar yürütmesi gerektiğidir. Keynesyen ekonomide devlet jandarma devlet anlayışından sıyrılmalı ve düzeltici role bürünmelidir. Öyle ki Keynes öncesi dönemde maliye politikası genellikle kamu gelirleriyle ilişkilendirilirken Keynes'le birlikte bütçenin hem gelir hem de gider yanlarını ilgilendiren politikalar olagelmıştır (Şen & Kaya, 2015, s. 61). Buhran döneminde süreci gören ve devletin piyasayı düzenlemek ve talep artırıcı teşviklerde bulunması gerektiği ifade eden John Maynard Keynes'le birlikte devletlere atfedilen görev ve sorumluluk anlayışları da değişmeye başlamıştır. Keynesian ekonomiye göre toplam talepteki istikrarsızlıklardan ötürü ekonomi kendiliğinden dengeye gelemeyecektir (Abouelfarag & Qutb, 2020, s. 360). Bu yüzden devlet, toplam talepteki aksaklıkları gidermek amacıyla gerek maliye politikası yoluyla gerekse de para politikası yoluyla ekonomide aktif rol oynamalıdır. Böylece kamu harcamaları zaman içerisinde miktarında değişiklik gösterdiği gibi yapılış amaçlarında da değişiklik göstermeye başlamıştır.

II. Dünya Savaşı'nın etkisiyle kamu harcamalarında artışlar yaşanmış ve kamu harcamalarının sosyal amaçlı kalemlerinde gelişmeler gözlemlenmeye başlamıştır. Kamu harcamaları, devletin ekonomiye ekonomide stratejik öneme sahip olan kamu politika araçlarından birisidir (Liu vd., 2022, s. 2). Devlet, kamu harcamaları yoluyla toplam tüketimi etkileyerek ekonomik büyüme, işsizlik ve milli gelir üzerinde de etkilere sebep olabilir (Abouelfarag & Qutb, 2020; Mohsin vd., 2021; Liu vd., 2022). Savaş sonrası önemi gittikçe artan sosyal devlet⁴ anlayışı, sosyal politikaların⁵ öne çıkmasına zemin hazırlamış böylece devletler ekonomide artık pasif kalmayarak politika aracı olarak transfer harcamalarına başvurmuşlardır (Nihat, 2003, s. 176).

Sosyal politika aracı olarak transfer harcamaları, kamu harcamalarının devletin üstlendiği sosyal politikalarını gerçekleştirmek üzere kullandığı

⁴ Bilhassa 20. yüzyıl boyunca pek çok devlet tarafından kabul gören sosyal devlet, Sanayi Devrimi'nin etkisiyle ortaya çıkmaya başlamıştır. Sosyal devlet anlayışına göre, devlet sosyal ve ekonomik hayata müdahalelerde bulunarak toplumdaki eşitsizliklerin giderilmesinde rol almalıdır. Sosyal devlet, sosyal adaleti sağlamayı amaçlamalı bunun içinde aktif müdahaleler ile hem bireylerin hem de toplumun refahını artırmalıdır (Gümü, 2010, s. 119-122).

⁵ Sosyal politika, bireylerin, kurumların ve devletin arasındaki ilişkiye dayanır. Bu bağlamda sosyal politika devletin, refah hedeflerine ulaşmak için kaynakları vatandaşları arasında dağıttığı serbest müdahaleleri olarak tanımlanabilir (Lerner vd., 2006, s. 3; Baldock vd., 2011, s. 2).

kalemlerindendir. Bir diğ er ifadeyle kamu harcamalarının toplumun hedef kesimlerine ulaşmasında tercih edilen maliye politikası araçlarından biridir (Bülbül & Sağır, 2020, s. 3). Transfer harcamaları, devletin ekonomiye müdahale etmek için kullandığı mali araçların içerisinde yer almaktadır. Bu sosyal harcamalar, devletin mal ve hizmet alımı yapmadığı karşılıksız, zorunluluğı olmayan ve ekonomiyi dolaylı yoldan etkileyen kamu harcamalarıdır (Engin & Şahin, 2017, s. 53; Kıratoğılu, 2022, s. 658).

Transfer harcamaları, vergi toplama yoluyla elde edilmiş kaynakların, hedeflere harcama kanalıyla ulaştırıldığı, hedeflerce bir tür gelir olup devletin bilhassa gelir dağılımında adaletin tesisinin gerçekleştirebilmesi adına kullandığı harcamalardır. Bu harcamalar, ancak harcamanın yapıldığı kişi/kurum/idare tarafından tüketim gerçekleştirilmesiyle milli gelire dâhil olabilecektir. Bu tür harcamalara öğrencilere ve işsizlere yapılan yardımlar, vergi iadeleri, sübvansiyonlar, kamu borç faizleri, devletin mahalli idarelere yaptığı yardımlar örnek olarak verilebilir ( etinkaya & Aslantaş, 2019, s. 43).

1.1.3.3.1. Amaçlarına Göre Transfer Harcamaları

Transfer harcamaları, gelirin ekonomik gruplar arasında el değırtmesine imkân sağılar. Diğ er bir ifadeyle mevcut kaynakların yeniden dağılımı amacını taşıyan kamu harcaması kalemidir. Transfer harcamaları, ödemelerin yapıldıkları amaçlara göre sosyal amaçlı, iktisadi amaçlı ve mali amaçlı olarak gruplandırılabilirler. K   koğılu vd. (2018, s. 450), sosyal amaçlı transfer harcamalarını, toplumun refahını ve huzurunu artırmak için toplumun belli kişi ve gruplarına yapılan harcamalar; iktisadi amaçlı transfer harcamalarını, belirli sektörlerin ve bölgelerin üretimlerinin desteklenmesi amacıyla yapılan transfer harcamaları; mali transfer harcamalarını ise kamu bütçe açıklarının giderilmesi amacıyla yapılan borç geri ödemesi ve faiz ödemeleri olarak tanımlamışlardır.

1.1.3.3.2. Doğrudan ve Dolaylı Transfer Harcamaları

Transfer harcamalarının sınıflandırılmasında, gelir artışlarındaki doğrudan ya da dolaylı yoldan meydana getirdiğı artış ve üretime olan etkileri gibi kriterler kullanılmaktadır. Belirlenen kişi ya da sosyal grupların gelirlerinde doğrudan artışa sebep olan transfer harcamalarına, dolaysız (doğrudan, direkt), kişilerin ya da

grupların gelirlerinde dolaylı kanallardan etki eden transfer harcamalarına dolaylı transfer harcamaları adı verilir (Çetinkaya vd., 2017, s. 91-92). Doğrudan gelir artışını sağlayan dolaysız transfer harcamalarına örnek olarak işsizlere, düşük gelirliilere yapılan yardım amaçlı ödemeler, kamu borçlarının faiz ödemeleri örnek verilebilir. Dolaylı transfer harcamalarına ise tüketicilerin durumunu iyileştirmeye yönelik yapılan mal ve hizmetlerin fiyatlarında indirimlere gidilmesi, üreticilere yönelik ise maliyetlerin azaltılması amacıyla gerçekleştirilen vergi iadeleri ve sübvansiyonlar örnek olarak verilebilir.

1.1.3.3.3. Gelir ve Sermaye Şeklinde Yapılan Transfer Harcamaları

Transfer harcamaları, gelir şeklinde yapılabileceği gibi sermaye yoluyla da yapılabilir. Gelir transferleri satın alma gücünün toplum içinde el değişikliği olarak ifade edilebilir. Sermaye transferleri bütçe dışına sermaye biriktirmeyi veya sermaye niteliği taşıyan mal ve hizmetlerin finansmanını sağlamak için yapılan karşılıksız harcamalardır (Küçüköğlu vd., 2018, s. 455). Sermaye transferinin en tipik örneği olarak savaş tazminatları verilebilir. Savaşı kaybeden tarafın, dış borç faizi ve savaş tazminatı ödemeleri ülke dışına kaynak aktarımına neden olan sermaye transferleridir (Tekpınar, 2013, s. 38-39). Sermaye transferleri de tıpkı gelir transferleri gibi dolaylı ve dolaysız olabilirler. Yukarıda bahsettiğimiz savaş tazminatları dolaysız sermaye transferine örnek olarak gösterilebilir.

Yatırımları teşvik amaçlı verilen primler ve konut yapımına verilen primler, dolaylı sermaye transferlerine örnek gösterilebilir. Üretkenlik esasına dayanan ayırmada, yapılan transfer harcamalarının üretimde artı değer katıp katmadığına bakılarak yapılmaktadır. İktisadi amaç taşıyan mali yardımlar verimli transfer harcaması olarak nitelendirilirken sosyal amaçlı transfer harcamaları verimsiz transfer harcaması olarak isimlendirilmektedir. Ancak literatürde, yapılan harcamanın etkisinin özellikle uzun dönemde etkilerinin bilinemeyeceği öne sürülerek hangi harcamaların verimli hangilerinin verimsiz olduğu hususunda birlik sağlanamamıştır.

Karşılıksızlık esası, transfer harcamaları için genel bir kural olarak kabul edilmekle birlikte bu durumun bazı istisnalarının olup olmadığı tartışılmaktadır. Devletin arazi satın alması durumunda karşılık elde edilebilmektedir ancak bu harcamanın faydası yapıldığı yıl içinde milli gelirde doğrudan etki etmeyebilir. Bu

harcamalar yurt içinde servetin el değiştirmesine sebep olan transfer harcaması olarak kabul edilmektedir (Özen, 2002, s. 7). Devlet, borcuna karşılık ödemek zorunda olduğu faiz ödemeleri karşılığında herhangi bir mal ve hizmet alımı sağlamamaktadır. Bu sebeple faiz ödemeleri de transfer harcaması olarak kabul görmektedir. Ancak bu konuda literatürde iç borç ve dış borç ayırımına gidilmekte ve iç borçların anapara ve faiz ödemeleri transfer harcaması kabul edilirken dış borçların anapara ve faiz ödemeleri gerçek harcama olarak anılmaktadır (Çetinkaya vd., 2017, s. 95). Çünkü dış borç ödemeleriyle yurt dışına kaynak aktarımı gerçekleşmekte böylece devlet üretim faktörlerini satın almak durumunda kalmaktadır.

1.1.3.3.4. Ayni ve Nakdi Transfer Harcamaları

Harcamanın parasal olarak ya da mal veya hizmet kullanımı şeklinde yapılmasına göre yapılan bir ayırım da mevcuttur. Ayni transferler, belirli bir mal ya da hizmet kullanımını ifade etmektedir. Bunlara örnek olarak yaşlılara sağlanan ücretsiz toplu taşıma hizmeti verilebilir. Nakdi transfer harcamalarına ise yaşlılık maaşları, çocuklu ailelere yapılan destekler ve öğrenci bursları örnek verilebilir. Bir diğer gruplandırmada transfer harcamasının sağladığı faydanın dönemini esas alınmıştır ve buna göre, cari transferlerin faydası harcamanın yapıldığı dönemde yok olurken sermaye transferlerinin faydası gelecek dönemlerde de görülebilmektedir. Cari transferlere örnek olarak iç ve dış borç faiz ödemeleri, emekli dul ve yetim aylıkları ve öğrencilere sağlanan burslar; sermaye transferlerine ise örnek olarak kamulaştırma verilebilir.

1.1.3.3.5. Sosyal Transfer Harcamaları

Sosyal devlet, amaçlarını gerçekleştirebilmek için maliye politikası araçlarından olan harcamalar yoluyla toplanan vergilerin bir kısmını bireyler arasında yeniden dağıtır. Devletin toplumun, ihtiyaç sahibi, zayıf ve yoksul kesimlerin lehine, sosyal sınıflar arasındaki eşitsizliklerin ve yaşam standartlarındaki dengesizliğin giderilmesi için yaptığı karşılıksız harcamalar sosyal transfer harcamalarını oluşturmaktadır (Dayar & Akıncı, 2020, s. 174-175). Başka bir ifadeyle sosyal yardım, yoksul ve muhtaç sayılan kişilere yapılan maddi, ayni veya nakdi yardımların bütünü, sosyal güvenliği bulunmayan ya da sosyal güvenlik kurumlarının sağladığı gelir desteğinin yeterli olmadığı kişilere ulaştırılan

transferler olarak ifade edilebilir (Şeker, 2008, s. 155-156). OECD sosyal kamu harcamalarını emeklilere yapılan ödemeler, çalışanlara yapılan gelir destekleri, iş kazaları gibi durumlarda yapılan ödemeler, sağlık harcamaları, aile yardımları, aktif istihdam politikaları, işsizlik ödenekleri, konut yardımları ve diğer sosyal yardımlar olmak üzere dokuz başlıkta ele almaktadır (OECD, 2009, s. 10-20).

Sosyal yardımlar, yoksul ve yardıma muhtaç olanlara “aynı” ve “nakdi” yardımlar biçiminde sunulurken; kamunun üstlendiği sosyal hizmetlerden yararlanmak için yalnız o hizmetle ilgili yardıma muhtaç bulunmak yeterli kabul edilmektedir. Uygulamada sosyal hizmetlerden yararlananlar daha çok yardıma muhtaç kesimler, yoksul, kimsesiz ve çaresiz konumdaki çocuklar, kadınlar, yaşlılar, sakat ve özürlüler iken; sosyal yardımlarda ise kişilerin öncelikli gelir ve muhtaçlık durumları dikkate alınmaktadır (Önen, 2010, s. 177; Şeker, 2008, 157).

Hanehalkına yapılan karşılıksız transferler, dul ve yetim aylıkları, engelli aylıkları, eğitim destekleri, doğum yardımları, işsizlere yapılan yardımlar ve sağlık yardımları sosyal amaçlı transfer harcamalarına örnek olarak gösterilebilir. Türkiye 1961’den bu yana anayasal düzeyde “sosyal devlet” olarak tanımlanmakta ve Cumhuriyet öncesi dönemden bu yana farklı isimlerle anılsa bile günümüzün sosyal harcamalarına denk düşen pek çok sosyal yardım programlarını yürütmüştür (Güneş, 2012, s. 163). Türkiye’de sosyal yardım programlarını yürütenlere Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü, Sosyal Güvenlik Kurumu, Sağlık Bakanlığı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü ve Vakıflar Genel Müdürlüğü örnek olarak verilebilir (Yücel, 2011, s. 396).

1.1.3.4. Transfer Harcamalarının Yol Açtığı Bazı Problemler

Toplum içindeki sosyal dengeleri sağlamak ve gelir eşitsizliğini ortadan kaldırmak için yapılan transfer harcamaları, bazı problemleri de beraberinde getirebilmektedir. Dökmen & Kaplan (2018), OECD ülkeleriyle ilgili çalışmalarında sosyal harcamalara duyulan ihtiyaçların ve sosyal yardımlara bağımlı nüfusun artmasıyla sosyal harcamalarda artışlar yaşandığını, bu artışların da beraberinde finansman sorununu getirdiğini ifade etmişlerdir. Sosyal harcamalardaki artışın oluşturduğu bu finansman sorununun da kamu borçlarında artışa yol açtığını tespit etmişlerdir. Bozçelik (2021, s. 637) ise 2010-2019 döneminde Türkiye için benzer sonuca ulaşmış, iç ve dış borçlanma ile transfer

harcamaları arasında pozitif ilişki tespit etmiştir. Dış borçlanma, ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkilere yol açarken (Bayır, 2020, s. 390) iç borçlanma enflasyon ve Gayri Safi Milli Hâsıla üzerinde negatif etkilere sebep olmaktadır (Demir & Sever, 2008, s. 170).

Lindert (1996, s. 31), OECD ülkelerinde sosyal harcamaların belirleyicileri üzerine yaptığı çalışmada sosyal harcama düzeyinin, öncelikle yaş gruplarının göreceli büyüklükleri ve gelir dağılımı, seçim koşulları ve gelir düzeyi tarafından yönetilebilir olduğunu saptamıştır. 31 OECD ülkesiyle yapılan bir çalışmaya göre, sosyal harcamalar ticaretin küreselleşmesi, parti sisteminin fraksiyonelleşmesi ve mali dengeyle negatif ilişki içerisindeyken işsizlik, yaşlı nüfus, banka sistemlerinde oluşan krizler, sosyal küreselleşme ve kamu borçlarıyla pozitif ilişki içerisinde (Haelg vd., 2022, s. 255). Ayrıca aynı çalışma devlet ideolojisinin sosyal harcamaların bütçe paylarında belirleyici olduğunu vurgulamıştır. Bu çıkarıma göre, vatandaşlar seçimler yoluyla politika yapıcıları sosyal politika tercihlerinin şekillenmesinde etkileyebilmektedir.

Süreklilik niteliği taşıyan sosyal yardım harcamalarının büyük bir kısmının devlet tarafından tek başına yapılması bireylerin pek çok şeyi devletten beklemesine yol açabilecektir. Bu tür harcamalar, bireyi devlete bağımlı hale getirerek devletten yardım talep eden muhtaç kimselerin sayılarının artmasına sebebiyet verebilecektir (Yaşar & Açıkgoz, 2011, s. 411; Güneş, 2012, s. 168). Bu durum, devletin bilhassa vergi yoluyla elde ettiği kaynaklarının daha fazlasını karşılıksız harcamalara kanalize etmesi anlamına gelmektedir.

Metin (2011), sosyal yardımların gönüllülük ve hayırseverliğin ön plana çıkan niteliklerinin olduğunu ve bunların Osmanlı'dan aktararak günümüze ulaştığını vurgulamaktadır. Dodurka (2014, s. 18) ise sosyal yardım ve ödeneklerin zaman içerisinde bürokratik yapıya sahip olmaya başladığını vurgulamış ve böylece bu programlar, yoksulluğun ortadan kaldırılmasından çok yönetilebilen ve sürdürülebilen yoksulluk algısının oluşmasına sebebiyet verdiği görüşüyle eleştirilmiştir (Metin, 2011, s. 198; Canbulut, 2017, s. 113).

Sosyal transfer harcamalarının yaygınlaşmasına getirilen eleştirilerden bir diğeri de bu harcamaların bireylerin tembelliklerini kaşınması ve sosyal yardım

bağımlılığını oluşturmaktadır (Daşlı, 2015, s. 142-143). Polanyi (2016, s. 128-129) bu durumu, devlet tarafından yasalarla sunulan sosyal yardımların uzun dönemde sonuçlarının korkunç olduğunu ve *“bir kere yardım alan hep yardım alır”* özdeyişinin haklı çıktığını vurgulamıştır. Çetinkaya & Aslantaş (2019, 48-49) ise cari transfer harcamalarının çarpan etkisi göstererek büyümeyi tetikleyebileceğini, bu büyümenin ise enflasyonu artırabileceğini ifade etmektedir. Çalışmada enflasyonist baskının azaltılması için sosyal transfer harcamalarının azaltılması gerektiği belirtilmiştir.

Vergi gelirlerinin yetersiz kaldığı durumlarda devletler, sosyal güvenlik harcamalarını sağlamak için emisyon ya da borçlanma yoluna gitmektedirler. Bu yöntemler ise fiyat artışlarına ve dolayısıyla da enflasyon artışına yol açabilmektedir. Böylece uzun dönemde kamu gelir ve giderleri birbirlerine denk olsa bile enflasyon dönemlerinde bütçe açıkları oluşabilmektedir (Baylan, 2015, s. 41).

Yukarıdaki açıklamalarda da görüldüğü gibi sosyal transfer harcamaları, her ne kadar gelir adaletsizliği ve yoksulluk ülkedeki sosyo-ekonomik adaletsizliklerin giderilmesinde kullanılsa da bazı problemleri beraberinde getirebilmektedir. Ayrıca vergi gelirlerinin, karşılığı olmayan bu harcamalara aktarılması yapılması gereken bir başka harcamanın yapılamaması anlamına da gelebilmektedir.

1.2. Kavramsal Çerçeve: Zekât

Bu başlıkta zekâtın tanımı ve kapsamı, tarihsel süreci, amaçları, zekât mükellefini gerektiren şartlar, zekâtın toplanma yöntemleri ve harcama yerleri ele alınmıştır.

1.2.1. Zekât Tanımı ve Kapsamı

Zekât, İslam'ın beş şartından birisidir. Zekât, Kur'an'da çeşitli ayetlerde geçmektedir. Zekâtın, Kur'an ve sünnette İslam'ın diğer bir şartı olan namazla birlikte zikredilmesi, namaz ve zekât arasında bağın yakın olduğunun ifadesi olduğu kadar namazın şahsi/bedeni, zekâtın ise içtimai/mali ibadetleri temsil ederek Müslümanlığın bu iki ibadetin gereklerinin yerine getirilmesiyle gerçekleşebileceği anlamına gelmektedir (Erkal, 2013).

Üzerine zekât düşen her Müslüman için yerine getirmesi zorunlu olan zekât, kelime olarak temizlik, artma, büyüme, bereket ve arındırma anlamlarına gelmektedir. Teknik olarak zekât verme eylemi, mükellefin, Allah'ın (c.c.) bereketini ve rızasını kazanmak için servetini arındırması ve servetini hayır içinde büyütmesi anlamına gelmekte (Pitchay vd., 2019, s. 103) iken dini ve hukuki bir terim olarak zekât, belirli bir zamanda belirli bir varlık sınırına ulaşmış kişilerden alınan ve özel harcama yerleri bulunan nakit ya da mal anlamına gelmektedir (AlMatar, 2015; Karadavi, 1984; Kuran, 2020; Saad & Foori, 2020; Terzi & Bilen, 2020; Turan, 2020; Yılmaz, 2020). Bir Müslüman zekât vererek, sahip olduğu her şeyin Allah (c.c.)'a ait olduğunu kabul eder ve gerçekte kendisinin sahip olmadığı bu servet içinde hakkı bulunanlara hakkını teslim etmeyi amaçlar (Pitchay vd., 2019, s. 104). Bir diğer ifadeyle zekât veren kişi, zekât verdikten sonra kendisinde kalan mallarını temizlemiş olmaktadır.

Zekâtın maddi ve manevi olmak üzere iki boyutu bulunmaktadır. Bazı yazarlar (Armağan, 2009; Tuncay, 2014; Kahf & Yafai, 2015; Yavuz, 2017; Aşkın & Aşkın, 2018) tarafından zekâtın bir nevi sosyal güvenlik kurumu olarak kabul edilmesi onun maddi boyutuna örnek teşkil etmektedir. Karadavi (1984, s. 21) zekâtın, namazla birlikte anılmasının onun bir ibadet olduğunu göstermesinin yanında aslında zekâtın, İslam'da sosyal ve ekonomik nizamın sağlanmasında temel esas olduğunu vurgulamıştır.

Hassan (1987, s. 47) geniş anlamda zekâtı, sosyal adalete ulaşmak için bir araç olarak tanımlamıştır. Zekât, toplumun üst kesimindeki gelir gruplarından servetin alınarak, alt gelir gruplarına (onlar için doğuştan olan bu haklarını) transfer edilmesini istemektedir. Böylece iki grup arası gelir farkı azalacaktır. Bu sayede toplum içerisinde sadece ekonomik olarak değil yardımlaşma sayesinde sosyal huzurun da tesisi kolaylaşacak ve böylece zekâtın manevi boyutlarından birisi gerçekleşecektir (Saad & Abdullah, 2014; Aşkın & Aşkın, 2017, s. 115-135). Shirazi vd. (2009, s. 739-740) ise zekâtın ruhuna uygun bir şekilde uygulanması durumunda mutlak yoksulluğun ortadan kaldırılabilceğini ifade etmişlerdir.

Her ne kadar zekât daha çok yoksulluk sorunuyla birlikte zikrediliyor olsa da geniş anlamıyla zekât, toplumda sosyal adalet için pek çok alanda işlev sahibi olabilmektedir. Zekâtın, Tevbe Suresi 60. ayette belirtilen harcama kalemleri, onun

toplumun sosyo-ekonomik olarak ihtiyaç duyulan alanlarda kullanılabileceğini göstermektedir. Ayette geçen sekiz sınıf fakirler, yoksullar, amiller, gönülleri İslam'a ısındırılacak olanlar, köleler, borçlular, Allah yolunda cihad edenler ve yolda kalmışlar şeklindedir. Ancak bu sınıfların içerisinde başka hangi kalemleri bulundurabileceği hususu da İslam âlimlerince tartışılan bir konudur. Zekâtla ilgili bilgi ve hükümler Kur'an'da Bakara Suresi (110, 177), Nisa Suresi (77,162), Araf Suresi (156), Hac Suresi (41,78) gibi çeşitli ayetlerde açıklanmıştır.

Yavuz (2017), fakirler ve yoksullar grubunun kişiler bazında değil de kurum olarak düşünülmesinin daha doğru olabileceğini, Allah yolunda cihad edenler grubu içinde yapılabilecek hastaneler, yollar, askeri hatlar gibi farklı harcamalarda bulunulabileceğini ve ayrıca, yolcular grubuna da otel ve lokanta gibi kapsamı daha geniş tutularak hizmetler ifa edilebileceğini ifade etmiştir. Bahsi geçen bu harcama kalemlerinin transfer harcamalarıyla uyum gösterdiği görülmektedir. Entegrasyon sonucu zekât gelirlerinin bu kalemlere kanalize edilmesiyle transfer harcamalarının bütçedeki ağırlığının azaltılabileceği ve kayıt dışı ekonomiyle mücadelede bu kurumun devlete yardımcı olarak sosyal yardımların miktarını ve niteliğini artırılabilceği düşünülmektedir.

1.2.2. Zekâtın Tarihsel Süreci

Sosyal bilimlerde ele alınan konunun özünü anlamak için meselenin tarih içindeki gelişimini görmek de önem arz etmektedir. Bu açıdan zekâtın daha iyi anlaşılabilmesi ve vergi sistemleri içinde yer alabilmesinin tartışılabilmesi için İslam öncesi dönemde de nasıl uygulandığını görmek faydalı olacaktır.

Tarih boyunca din ve ekonominin birbiriyle olan ilişkisi çalışmalara konu olmuştur. Bir kısım araştırmacı (örneğin Waterman ve Robert Nelson), dinin ekonomik hayattan ve maliye sistemlerden ayrı ele alınması gerektiğini savunurken diğer görüşü savunanlara (örneğin Adam Smith ve Max Weber) göre din ve ekonominin aslında bir bütünü oluşturduğunu ileri sürmüşlerdir. Ekonomik sistemlerin bir parçası olan mali sistemler de dini sistemlerden etkilenmektedir (Yeşilyurt, 2015, s. 1-11). Bireyler karar aşamalarında dini inançlarını da dikkate aldıklarından vergileme sürecinde de din önemli faktörlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Avcı vd., 2022).

Yoksulluk ve fakirlik insanoğlu için öteden beri var olan toplumsal bir olgudur (Karadavi, 1984, s. 57-58). Fakirlik ve yoksulluk, gelmiş geçmiş pek çok toplumda sorun oluşturmuş, zengin sınıfla fakirler arasındaki makas genellikle daralmak yerine açılmıştır. Öyle ki Mısır, İran ve Atina gibi ülkelerde fakirler zenginler tarafından her türlü eziyete maruz kalabilmekteydi. Dünya üzerindeki bu duruma semavi dinler ve diğer inançlar, hem bireysel hem de toplumsal boyutta ahlaki ve mali pek çok tavsiyelerde bulunmuştur (Karadavi, 1984, 58-60). İslamiyet'ten önceki bu tavsiyelerin pek çoğu bağış yapmak ve sadaka vermek gibi zenginlerin vicdanlarına bırakılmıştır. İslamiyet öncesi gelen uygulamalar teşvik ve tavsiyeden öteye geçememiş, yardımların tarafları sınırlandırılmamış, emre uymayanlar için karşılık getirilmemiş, yoksulluk problemini ortadan kaldırmaya yönelik olmaktan çok azaltmaya yönelik icraatlara bırakılmıştır (Akyüz, 2006, s. 75). Yani İslam öncesinde toplumun ihtiyaç duyan sınıfları için devlete herhangi bir mali zorunluluk yüklenmemiştir (Karadavi, 1984, s. 63). Ancak tüm bunlar, zekâtın yavaş yavaş gelişmesine ve İslamla nihai haline ulaşmasına zemin hazırlamıştır (Akyüz, 2006, s. 75).

Yahudilik, semavi dinlerin en eskisi olup günümüzde de hala mensupları mevcuttur (Wilson, 1997, s. 22). Yahudilikte devletin rolü ve vergilendirmeye ilgili hükümler, kutsal kitap Tevrat⁶'a dayanmaktadır. Devletin ekonomiye müdahalesine olumlu bakan Yahudilerde vergilemenin en temel prensibi ödenen vergiyle sağlanan fayda arasındaki ilişkinin bulunmasıdır (Wilson, 1997, s. 37-39). Tevrat, kendi içerisinde 39 kitaptan oluşmakta olup genel kabul gören ilk 5 kitabı Yaratılış, Mısırdan Çıkış, Levililer, Çölde Sayım ve Yasa'nın Tekrarı'dır. Bunlarda, vergiyle ilgili bazı alıntılar aşağıda verilmiştir.

“Düzenli olarak her gün sunağın üzerinde bir yaşında iki erkek kuzu sunacaksınız. Kuzunun birini sabah, öbürünü akşamüstü sunun. Kuzuyla birlikte dörtte bir hin⁷ sıkma zeytinyağıyla yoğrulmuş onda bir efa⁸ ince un ve dökmelik sunu olarak dörtte bir hin şarap sunacaksınız. Öbür kuzuyu akşamüstü, yakılan güzel kokulu bir sunu olarak, sabahki gibi tahıl sunusu ve dökmelik sunuyla birlikte bana sunacaksınız (Mısırdan Çıkış 28:38-41). ”

⁶ Günümüzdeki Tevrat ve İncil tarih içerisinde değişikliklere uğradığı için bu kaynakların aslı esas alınamamaktadır. Bu sebeple çalışmada bahsi geçen Tevrat ve İncil “muharref kitaplar” olarak kabul edilmiştir.

⁷ Dörtte bir hin yaklaşık 1 lt.

⁸ Onda bir efa yaklaşık 1.6 kg.

"Yusuf, "Paranız bittiyse, davarlarınızı getirin" dedi, "Onlara karşılık size yiyecek vereyim." Böylece davarlarını Yusuf'a getirdiler. Yusuf atlara, davar ve sığır sürülerine, eşeklere karşılık onlara yiyecek verdi. Bir yıl boyunca hayvanlarına karşılık onlara yiyecek sağladı (Yaradılış 47:16-17)."

Yukarıda verilen ifadelerde Rab'be sunulanlar, vergi olarak kabul edilmektedir (Kuden, 2021, s. 93). Zekât, Yahudilikte uygulama alanı bulmuştur ancak İslamiyet'in düzenlemiş olduğu zekâtтан farklıdır. Şöyle ki, zekât alıcısıyla vereni arasında Yahudi bilginlerin şart koştuğu aracı bulunmaktaydı:

"... Daha evvel farz olan zekât, hahamların, beyt-i makdis hizmetçilerinin elinden geçtiği takdirde düşerdi. Bu durum ise, bu zümrede aşırı mal sevgisi meydana getirdi, suiistimal yaptılar ve zekât almaya layık olan fakirleri haklarından mahrum ettiler (Akyüz, 2006, s. 75)."

Ayrıca Yahudilikte zekât mallarının bazıları şartlara bağlanmıştı. Örneğin, zekâtı alan kimseye almış olduğu bu mal üzerinde mutlak tasarruf hakkı verilmemiştir (Akyüz, 2006, s. 75). Bu sebeple ihtiyaç sahibi kimseler, zekâtın esas görevinin engellenmiş bulunması sebebiyle verilen zekâtlardan ihtiyaçları neticesinde yararlanamamışlardır. Ancak İslam, çeşitli tahribatlara uğranmış şekilde uygulanan bu zekâtı Mekke ve Medine dönemlerinde Ayet ve hadislerle yavaş yavaş nihai haline getirmiştir.

Hıristiyanlıkta ise kutsal kitap İncil'in tasvir ettiği verginin nasıl olması gerektiği hususunda farklı akımlar mevcuttur. Genel kabule göre İncil, toplumdaki adaleti ve adil gelir dağılımının tesisi için birtakım vergiler koymuştur. Bu hususları sağlamak için kilise vergisi (temple tax), öşür (agricultural tithing) ve zekât (maaser kesafim⁹) gibi vergiler uygulanmıştır (Chodorow, 2007, s. 53-54). Markos, Luka ve Luka'nın devamı olarak kabul edilen Elçilerin İşleri İncillerinden Hristiyanlıkta vergilerle ilgili bazı kesitler aşağıdaki gibidir:

"İsa tapınakta bağış toplanan yerin karşısında oturmuş, kutulara para atan halkı seyrediyordu. Birçok zengin kişi kutuya bol para attı. Yoksul bir dul kadın da geldi, birkaç kuruş değerinde iki bakır para attı. İsa öğrencilerini yanına çağırarak, "Size doğrusunu söyleyeyim" dedi, "Bu yoksul dul kadın kutuya herkesten daha çok para attı. Çünkü ötekilerin hepsi, zenginliklerinden artanı attılar. Bu kadın ise yoksulluğuna karşın, varını yoğunlu, geçinmek için elinde ne varsa, tümünü verdi (Markos, 12:41-44)."

"Yahya onlara, "İki mintanı olan birini mintanı olmayana versin; yiyeceği olan yiyeceği olmayanla paylaşsın" yanıtını verdi. Bazı vergi görevlileri de vaftiz

⁹ Maaser kelime olarak "onda bir" anlamına gelmekte; kesafim ise anlam olarak para ya da gümüşdür. Bu ikili kelime grubu "paranın onda biri" tabiri ile kullanılmakta olup kişilerin gelirlerinden yardım amaçlı bu miktarın ayrılması anlamına gelmektedir (Chodorow, 2007, s. 54).

olmaya gelerek, “Öğretmenimiz, biz ne yapalım?” dediler. Yahya, “Size buyrulandan çok vergi almayın” dedi. Bazı askerler de, “Ya biz ne yapalım?” diye sordular. O da, “Kaba kuvvetle ya da yalan suçlamalarla kimseden para koparmayın” dedi, “Ücretinizle yetinin.” (Luka, 3:11-14)

“Aralarında yoksul olan yoktu. Çünkü toprak ya da ev sahibi olanlar bunları satar, sattıklarının bedelini getirip elçilerin buyruğuna verirdi; bu da herkese ihtiyacına göre dağıtıldı.” Elçilerin İşleri 34-35

Yukarıdaki metinlerden anlaşıldığı üzere Hristiyanlıkta da vergi uygulamaları görülmektedir. Ancak bunlar, sistemli bir uygulamadan çok bağış ve yardım temelli dini vergilere örnek teşkil etmektedir. Ayrıca Luka 18:12’de geçen “...Haftada iki gün oruç tutuyor, bütün kazancımın ondalığını veriyorum...” kesiti, ondalık uygulamasının o dönemde de mevcut olduğunu göstermektedir.

İslamiyet öncesi Ortadoğu’da yaşayan putperest, Yahudi ve Hristiyan kabilelerde ondalık vergilere rastlanmaktadır. Hz. Muhammed (s.a.v.) öncesi bölge halkı içinde yaşayan kişilerce Aramice “zakutha” olarak bilinen ve zekâtla benzer anlamlar taşıyan bu ödeme, bölgedeki Yahudi ve Hristiyanlarca “erdemli davranış” anlamına gelmekteydi. Buradan da anlaşıyor ki daha sonra Müslümanlar için farz kılınan zekât, bölge halkı için aşına olunan bir ritüeldir (Kuran, 2003, s. 276).

İslamiyet öncesi Arap yarımadası, her türlü askeri ve dini koruma altına alınmış ve muayyen ay ve mevsimlerde farklı şehirlerde kurulan bilhassa panayırlarla ticari, kültürel ve dini hayatın canlı olarak yaşandığı bir yerdi. Yarımada’nın İslamiyet’ten yüzyıllar önce farklı devletlere, toplumlara, kabilelere ev sahipliği yaptığı bilinmektedir. Buna bakılarak denilebilir ki yarımada vergiden uzun sürelerdir haberdardı (Tuğ, 1984, s. 11-12). Bu topraklarda kurulan devletlerin hukuki yapıları daha çok dini tesir altında kalmıştır. Böylece devlet başkanları, aynı zamanda dini unvanlara da sahip kişiler olmuşlardır. Buradaki devletlerdeki vergilerin büyük bir bölümünün mahiyeti dini olarak karşımıza çıkmaktadır (Tuğ, 1984, s. 13). Din adamları ilahlara sunulmak üzere mabetlerde halktan aynı ver nakdi yardımlar toplamaktaydılar. Güney Arabistan’daki bazı devletlerin vergi emirnameleri çıkardıklarıyla ilgili tarihi kayıtların olduğu da ifade edilmektedir (Ryckmans, 1951, s. 26; aktaran Tuğ, 1984, s. 13).

Arap Yarımadası, aynı zamanda mağlup devletlerden alınan ve Romalıların “tribut” olarak isimlendirdikleri vergiyi de tanımaktaydı (Tuğ, 1984, s. 13). Ayrıca, Mekke’deki panayırlara iştirak edenlerin ürünlerinden 1/10 nispetinde “öşür”

vergisi alınmaktaydı (Cevad, 1993, s. 474; aktaran Yıldırım, 2019, s. 40). Gümrük vergisine de benzetilen bu vergi, çeşitli pek çok yarımada devletleri tarafından alınmaktaydı. Yarımada bulunan kabileler, gümrük vergisini kendi örf ve adetlerine uygun şekilde uygulamışlardır. Bu verginin varlığına delil olarak Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem (s.a.v))'in Medine'ye hicretinden sonra kabilelerle yaptığı anlaşmaların bir kısmında bu kabilelerden gümrük vergisinin alınmayacağı şartını koşmasından anlamaktayız (Tuğ, 1984, s. 14-15).

İslam'da maliye ilmine dair esasların genel kaynaklarını Kur'an-ı Kerim, sünnet, icma ve kıyas teşkil etmektedir (Yeşilyurt, 2015, s. 44-51). Medine'ye hicretle birlikte Müslümanlar devletleşme yolunda adımlar atmıştır. Böylece devletin temel ayaklarından olan kamu maliyesi, gelir-gider hususları da belirlenmeye başlamıştır (Özkan, 2019, s. 43).

Zekât uygulaması, Mekke döneminde birkaç kez görülürken Medine döneminde kurumsallaşmanın olduğu görülmektedir. Öte yandan İslam vergi hukukunun mükellefler açısından iki ayırmadan söz edilmektedir; Müslümanlara ait vergiler ve gayri Müslimlere ait vergiler (Tuğ, 1984, s. 21). Müslümanlar için mali mükellefiyetlerin kurumsallaşması Medine dönemine dayandığı gibi gayrimüslimler için de Medine döneminde vergilendirilme işlemleri yapılmıştır (Özkan, 2019, s. 42). Müslümanlardan alınan vergiler, zekât, öşür ve arızı vergiler olarak nitelendirilirken gayrimüslimlerden alınan vergiler haraç, cizye ve fidyetü'n necat olarak isimlendirilmiştir. Bu vergilere ek olarak hem Müslüman olanlardan hem de Müslüman olmayanlardan toplanan gümrük vergileri de bulunmaktadır (Tuğ, 1984, s. 73-132).

Zekâtla ilgili ilk hükümler, Hicretten önce Mekke döneminde indirilmiş ancak kurumsallaşması¹⁰ Hicretten sonra Medine döneminde gerçekleşmeye başlamıştır (Tuğ, 1984). Kur'an'ın Mekke'de inen bazı ayetlerinde bahsedilen zekât, Medine'de nazil ve farz olunan, nisabı ve miktarı belli, toplanıp dağıtılma yerleri belirlenmiş olan zekât değildir. Mekke döneminde bahsi geçen bu zekât, Müslümanların herhangi bir şarta bağlı kalmaksızın imanlarına ve dindarlıklarına

¹⁰ Zekâtın kurumsallaşması; zekât toplama, dağıtma, tanıtım, organizasyon gibi işlemlerin devlet tarafından belirlenen bir kuruluşa (özel ya da devlet) verilmesini ifade etmektedir.

bırakılmış olan toplumsal bir yardımlaşma şeklinde görülmüştür (Kazıcı, 2021, s. 444-445).

Zekâtın şekillenmeye başlaması, tıpkı diğer birçok İslam kurumu gibi Peygamber (s.a.v.) dönemine dayanmaktadır (Kuran, 2003, s. 276). Zekât, İslam maliye politikasında ve işleyişinde önemli bir konuma sahip olmuştur (Pitchay vd., 2019, s. 104). Zekâtın yayılması, Hz. Muhammed (s.a.v.) tarafından zekât memurlarının çeşitli beldelere gönderilmesiyle sağlanmıştır (Tabakoğlu & Turan, 2017). Zekât, Hz. Peygamber (s.a.v.) sonrası Hz. Osman (radiyallahu anh (r.a)) dönemine kadar da devlet eliyle toplanmaya devam edilmiştir.

Hz. Osman (r.a.) döneminde zekât mallarının çoğalması, toprakların genişlemesi ve görünmeyen malların zekâtını almakta zorlukların vuku bulmasıyla birlikte sadece zahirî (açık) mallarının zekâtını memurları vasıtasıyla toplama, bâtinî (gizli) malların zekâtını ise sahiplerinin sorumluluğuna bırakma uygulamasını başlamıştır (Keskin vd., 2013, s. 177; Yalçın, 2016, s. 242). Sonrasında ise farklı uygulamalar denenmiştir. Osmanlı Devleti'nde ise bulunan devrin şartlarına uygun olarak Hz. Peygamber (s.a.v.)'in uygulamasına benzer nitelikte dini vergi olarak toplanan “aşar” vergileri zekâta çok benzemektedir (Tuğ, 1973, s. 32). Genç (2017)'e göre ise Osmanlı Devleti'nde her ne kadar zekât adı altında toplanan bir gelir türü bulunmasa da Osmanlılar ne zekât verecek kadar zengin ne de zekât alacak kadar yoksul sosyo-ekonomik farkın oluşmasını engellemek üzere bir sistem inşa etmeyi amaçlamışlardır.

Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Ebubekir (r.a.) dönemiyle başlayan, Hz. Ömer (r.a.), Hz. Osman (r.a.)'la devam eden ve Hz. Ali (r.a.) ile sona eren döneme İslam tarihinde “Hulefa-yi Raşidin” dönemi denilmektedir (Fayda, 1998). Dört halife dönemi olarak da bilinen bu devirde zekât uygulaması, bazı gelişim ve değişimlere tanık olmuştur. Zekât, Hz. Ebubekir (r.a.) ve Hz. Ömer (r.a.) dönemlerinde devlet eliyle toplanmaktaydı. Ancak, Hz. Osman (r.a.) döneminde insanların özel olarak zekât vermesi yöntemi izlenmiştir (Shaikh, 2015, s. 1013). Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde atların zekâttan istisna tutulduğu görülürken Hz. Ömer (r.a.) döneminde atların da nisaba konu edildiği görülmektedir. Zekâta konu malların zaman içerisinde değişiklik gösterebildiğine örnek teşkil eden bir diğer durum, Hz. Osman'dan (r.a.) önce orman ürünlerinden zekât alınmazken Hz.

Osman (r.a.)'ın orman ürünlerinden zekât almaya başlamasıdır. Uygulamada çeşitliliklerin görülüyor olması, zekât ödeme, toplama ve dağıtım esaslarına dair tek bir kaynağın olmamasına dayanmaktadır (Kuran, 2003, s. 275-276). Bu durum, modern politika yapıcılarının zekât sistemini ekonomilerine uygulayabilmeleri hususunda esneklik sağlamaktadır (Shaikh, 2015, s. 1013).

Hiz. Muhammed (s.a.v.)'in vefatından sonra halife olan Hiz. Ebubekir (r.a.) zekâtı devlet eliyle organize etmeye devam etmiş ve zekât vermeyi reddedenlere karşı mücadele etmiştir (Kuran, 2003, s. 277). İslam devletinde gelirler, Harac ve Enval literatüründe ele alınmıştır. Ebu Yusuf'un Kitabü'l-Harac eseri, bu literatürün ilk eseri kabul edilmektedir (Özkan, 2019, s. 19). Ebu Yusuf'a göre tarım arazileri atıl durmamalı, bu arazileri verimli hale getirecek faaliyetler devlet tarafından desteklenmeli ve üreticilere kolaylıklar sağlanmalıdır (Ebu Yusuf, 2021). Ayrıca, İslam devleti, maliye politikasında gelir ve servet dağılımındaki adaletsizleri gidermeye yönelik kaynak dağılımı yapmayı hedefler (Selçuk & Görmüş, 2022, s. 168).

Kur'an'ı Kerim'deki zekât ayetlerine bakıldığında bu uygulamanın Hiz. Muhammed (s.a.v.)'den önceki dönemlerde de Peygamberlere bildirildiği görülmektedir (Karadavi, 1984, 60). Enbiya Suresi 73. Ayet Hiz. İbrahim (a.s.), Hiz. İshak (a.s.) ve Hiz. Yakup (a.s.)'dan bahsedilerek şöyle anlatılmıştır: *“Onları, bizim emrimizle doğru yolu gösteren önderler yaptık ve kendilerine hayırlar işlemeyi, namazı dosdoğru kılmayı, zekâtı vermeyi vahyettik. Onlar sadece bize ibadet eden kimselerdi (Diyanet İşleri Yeni).”* Maide suresi 12. ayette ise şöyle buyrulmuştur:

“Andolsun, Allah İsrailoğullarından sağlam söz almıştı. Onlardan on iki temsilci -başkan- seçmiştik. Allah, şöyle demişti: “Sizinle beraberim. Andolsun eğer namazı kılar, zekâtı verir ve elçilerime inanır, onları desteklerseniz, (fakirlere gönülden yardımda bulunarak) Allah'a güzel bir borç verirsiniz, elbette sizin kötülüklerinizi örterim ve andolsun sizi, içinden ırmaklar akan cennetlere koyarım. Ama bundan sonra sizden kim inkâr ederse, mutlaka o, dümdüz yoldan sapmıştır.”

Yukarıda verilen ayette de görüldüğü gibi zekât, Hiz. Muhammed (s.a.v.)'le ilk defa gelen bir sistem olmamıştır. Bilakis tarihin farklı zamanlarında farklı toplumlara vahyedilmiş bir sistem olagelmıştır. Tablo 1.1, Tevrat, İncil ve Kur'an'ın verginin unsurlarını nasıl ele aldığını göstermektedir.

Tablo 1.1: Tevrat, İncil ve Kur'an'da Vergi Unsurlarının Karşılaştırılması

	TEVRAT	İNCİL	KUR'AN
Egemen Güç	Rab	Rab	Allah
Mükellefler	Bölge Halkı	Bölge Halkı	Müslümanlar
Vergi Kaynağı	Her şeyin ilki, her şey, ganimet	Her şeyin ilki, her şey, ganimet	Toprak ürünleri, ganimet/kazanç, hayvan, iyilik
Cebir/Gönüllülük	Mecburidir ancak gönülden gelerek yapılması gerekmektedir	Mecburidir ancak gönülden gelerek yapılması gerekmektedir	Mecburidir ancak gönülden gelerek yapılması gerekmektedir
Karşılığı	Yeryüzünde bütün uluslardan üstünlük, bereket ve kutsanma	-	İlahi rızayı kazanmak, cennet
Kimlere Verilir	Rab, kahinler, yabancılar ve yoksullar	Rab, kahinler, yabancılar ve yoksullar	Allah, Resul, yakınlar, yetimler, fakirler, düşkünler, zekât memurları, kalpleri İslam'a ısındırılacaklar, köleler, borçlular, yolcular

Kaynak: Kuden, 2021, s. 9.

Tablo 1.1'e bakıldığında Tevrat ve İncil'in hemen hemen benzer vergi unsurlarına sahipken Kur'an'ın daha detaylı ve daha adil bir çerçevesi olduğu göze çarpmaktadır. Daha önce de ifade edildiği gibi özellikle verilecek kimselerin belirlenmemiş olması din adamlarının haksız olarak zenginleşmesine yol açmıştır. Ancak Kur'an zekâtın hem mükelleflerini hem de verileceği yerlerin çerçevesini çizerek belirli bir zümrenin elinde servet birikmesinin önüne geçmeyi amaçlamıştır.

1.2.3. Zekâtın Amaçları

Zekât, ahlaki yönden hırs, mala tamahkâr olma ve zenginlerin başkalarının haklarını gasp etme düşüncelerine karşı duruş sergilemektedir. Müslümanların sosyal sorumluluğunu yerine getirmek için başvurulan bir aracı olması toplumdaki yoksulluk probleminin çözülmesinde her Müslümanı mükellef kılar ve toplumsal bağları kuvvetlendirir. Öte yandan insandaki mal biriktirme ve servet biriktirme hırsını törpüler (Akyüz, 2006, 40). Zekâtın ahlaki açıdan hikmetleri, Tevbe Suresi 102.ayette şu şekilde ifade edilmiştir:

“Onların mallarından, onları kendisiyle arındıracağın ve temizleyeceğin bir sadaka (zekât) al ve onlara dua et. Çünkü senin duan onlar için sükûnettir (Onların kalplerini yatıştırır.) Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir (Diyanet).”

Zekât, Müslümanların servetlerinin belirli bir miktarını, belirli koşulların ve gerekliliklerin yerine gelmesiyle mali olarak verilen bir ibadettir. Bu haliyle denilebilir ki zekâtın bir amacı da zekâtı alanların ve bir bütün olarak toplumun sosyo-ekonomik durumunun iyileştirilmesidir (Ahmad vd., 2015, s. 140). Bu iyileştirmeye, yoksulluğun ortadan kaldırılması heeflenmektedir (Oran, 2009, s. 143). Zekât, malın ve paranın bir diğer ifadeyle servetin belirli bir kesimde toplanmasını ve atıl kalmasını engeller. İslam, toplumun zenginleşmesi için zekâtı hakkıyla verilen servet edinmeyi teşvik etmiştir (Akyüz, 2006, s. 41). Böylece zekât, bireyler arasındaki gelir makasının genişlemesini önleyici bir rol oynamaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de zekâtın ilk harcama kalemi olarak fakirler sınıfının zikredilmesi bir amacının da yoksullukla mücadele olduğunu göstermektedir (Karadavi, 1984). İslam, toplumdaki herkesin en az asgari geçim şartlarına sahip olmasını istemektedir. Bunun için de hali vakti yerinde olan zenginlere, edindikleri servette fakirin hakkı olduğunu hatırlatarak toplumun ekonomik olarak düşük kabul edilen gruplarına yardımlarda bulunmayı emreder (Akyüz, 2006, s. 41-42). Bunun en güzel örneği zekâtın zengin Müslümanlara farz kılınmış olmasıdır.

1.2.4. Zekât Mükellefiyetinin Şartları

Zekâtın farz olabilmesi için en genel ifadeyle nisap miktarına erişilmiş olması, tam mükellefiyetin bulunması ve servetin elde edilişinin üzerinden bir tam yılın geçmesi gerekmektedir (Yatbaz, 2015, s. 1). Zekâtın şartları, mükellefte, malda, zekât verilecek kişide ve zekâtın ödenmesiyle ilgili hususlarda incelenebilir (Keskin vd., 2013, s. 143). Bir kişinin zekât mükellefi olabilmesi için Müslüman ve hür olması, akıllı ve ergenlik çağına ermiş, temel ihtiyaç ve borçları dışında kalan servetinin nisap miktarına erişmiş olması, kişinin zekâta tabi unsura tam malik olması, zekâta niyet etmesi gerekmektedir (Keskin vd., 2013; Okur, 2020). Mal sahibi, malın tamamına sahip olmalı ve üzerinde mutlak hak sahibi olmalıdır (Pitchay vd., 2019, s. 104). Zekâta konu olan malın borç karşılığı olmaması gerekmektedir. Zekât verilebilecek kişilerin zekât almaya ehil olması gerekmektedir (Keskin vd., 2013, s. 155-156). Zekâtı verilecek malın mükellefin

kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin temel ihtiyaçları¹¹ dışında olması (Bakara 2/219) ve malın kendisinde nema¹² imkânının tezahür etmesi gerekmektedir (Okur, 2020, s. 19-23).

Zekât mükellef tarafından açık bir şekilde verilebileceği gibi ödeme gizli olarak da yapılabilir. Ancak, ibadetin gizli yapılması kişiyi riyadan koruyacağından ötürü Kur'an'ı Kerim'de¹³ zekâtı gizli olarak verilmesi açık olarak verilmesinden daha hayırlı görülmüştür.

Zekât mükellefiyeti, esas olarak gerçek kişiler bazında ele alınmaktadır. Ancak bazı durumlarda tüzel kişiliğe haiz şirketlerde mükellefiyet kapsamına girebilmektedir¹⁴ (Yatbaz, 2015, s. 1). Zekâtın iki tarafı bulunmaktadır; zekât alacaklısı ve zekât borçlusu (veya zekât mükellefi). Zekâta mükellef olabilmek, hem kişide hem de kişinin sahip olduğu malda bazı şartların oluşması gerekmektedir. Bunlardan en geneli, kişinin Müslüman ve hür olmasıdır. Zekât, sadece hür Müslümanlar için farz olan bir ibadettir, hür olmayan Müslümanların ve gayrimüslimlerin üzerine zekât düşmemektedir (Karadavi, 1984, s. 103; Akyüz, 2006, s. 142-148; Pitchay vd., 2019, s. 104). Bakara Suresi'nin 42'nci ayetinde¹⁵ zekât kelimesi Medine'de ilk kez kullanılmış, Müslümanlara hitap ederek namazlarını kılmaları ve zekâtlarını vermeleri emredilmiştir (Akyüz, 2006, s. 142). Ahzab Suresi'nin 33. ayeti¹⁶ zekâtın Müslüman kadınlara da farz olduğunu söylemektedir.

¹¹ Burada konu olan temel ihtiyaç maddeleri, kişinin hayatını ve özgürlüğünü korumak için ihtiyaç duyduğu şeylerdir. Barınma, yiyecek, giyecek, sağlık giderleri, eğitim, ulaşım, ev eşyaları, sanat ve mesleğe ait aletler, elektrik, su vb. diğer cari harcamalardır. Ayrıca kişinin borcu için ayırmış olduğu nakitler de bu hükme dâhil edilmektedir (Okur, 2020, s. 19)

¹² Nema, bir malın ticaret, üreme veya tarımla artması; malın sahibine gelir, kar, fayda vermesi ya da kendiliğinden çoğalma ve artma özelliğine sahip olması demektir (Okur, 2020, s. 19).

¹³ “Sadakaları açıktan verirsiniz ne güzel! Fakat onları gizleyerek fakirlere verirsiniz bu, sizin için daha hayırlıdır ve günahlarınızdan bir kısmına da keffâret olur. Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.” (Bakara 2/271)

¹⁴ Gerçek kişi haricindekilerden zekât alınıp alınamayacağına dair tartışmalar sonraki bölümde detaylı olarak incelenecektir.

¹⁵ “Namazı kılın, zekâtı verin. Rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin.” (Diyanet Türkçe Kur'an Meali)

¹⁶ “Evlerinizde oturun. Önceki cahiliye dönemi kadınlarının açılıp saçıldığı gibi siz de açılıp saçılmayın. Namazı kılın, zekâtı verin. Allah'a ve Resûlü'ne itaat edin. Ey Peygamberin ev halkı! Allah, sizden ancak günah kirini gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.” (Diyanet Türkçe Kur'an Meali)

1.2.5. Zekâtın Toplanma Yöntemi

Hız. Muhammed (s.a.v.) zekât memurlarını görevlendirmiş, onlar da zekâtları mal sahiplerinin rızasıyla veya onlara rağmen tahsil etmişlerdir. Hız. Peygamber (s.a.v.) döneminden sonra da bu durum devam etmiş hatta Hız. Ebubekir (r.a.) hayvan zekâtlarını vermek istemeyen kabilelere karşı savaş açmıştır (Sellam, 2016, s. 422). İbn Ömer (r.a) kendisine yöneltilen “*Bu zekâtı mal sahibi yetimlerin muhtaç amcaoğullarına vereyim mi?*” soruna karşılık olarak “*Hayır, zekâtı yöneticilere teslim et*” cevabını vermiştir. İbn Ömer (r.a) kendisine zekâtın nereye verilmesini tavsiye ettiklerini sorduklarında cevaben “*Hakiki yerine harcamasalar bile zekâtı idarecilere teslim ediniz*” demiştir (Sellam, 2016, s. 520-521). Bahsedilen bu uygulamalar ve cevaplar, zekât organizasyonunda devlet elinin önemini göstermektedir.

Zekât gelirlerini toplamak adına zekât memurları görevlendirilir. Hız. Peygamber (s.a.v.), zekâtların toplanması, toprak ürünlerinden hâsıl olacak mahsullerin tahmin edilmesi ve diğer gizli malların tespit edilmesi için zekât memurları tayin ederdi. Böylece mükelleflerin ellerindeki mallar tamamen zekâta tabi tutulur ve her yıl zekâtlar toplanırdı. Hız. Osman (r.a.) dönemine kadar devam eden bu durum, halife Hız. Osman (r.a.)’la birlikte devlet sadece toprak mahsullerinden zekât toplamaya başlamıştır. Batını malların (para, hayvan, ticaret malları) zekâtları kişilerin kendilerine bırakılmıştır (Yavuz, 1983, s. 25).

Zekâtın Hız. Peygamber (s.a.v.) dönemi sonrasında da devletin vazifesi olarak görülmeye devam etmesinin, zekâtın bireyin devlete itaatini göstermesi, toplumu fakirlik ve ekonomik sıkıntılara karşı muhafaza etmesi, İslam medeniyetinin içeriden ve dışarıdan gelebilecek karışıklıklara karşı koruması gibi nedenler etkili olmuştur. Öyle ki İbn-i Abidin bu hususta “*Zekâtın toplanmasının en müessir sebebi, devlet başkanının toplum üzerindeki kudretidir. Vergi toplamak toplumu himaye içindir. Bu bakımdan ortada toplumun himayesi olmadığı zaman, vergi de olmaz*” demiştir (İbn Abidin; aktaran Zehre & Şekerci, 1978, s. 78).

Hız. Osman (r.a.), uygulamada zekâta tabi malların karakterlerinin saptanmasıyla değişiklik yapmıştır. Kendisinden önce uygulaması olmayan bu sistemde zekâta tabi mallar, açık ve gizli olarak iki gruba ayrılmıştır. Bu ayrıma göre deve, sığır ve koyun gibi hayvanlar, zirai ürün ve meyveler ve bunlara benzer

şeyler açık mallardır. Bu mallar, görünen ve tespit edilmesi nispeten kolay olanlardır. Bu malların zekâtları, öncesinden tespit edilir ve toplanır. Para ve ticaret malı gibi eşyalar ise gizli mallardır. Bu malların sağlıklı tespiti, mükellef beyanına, banka ve benzeri yatırımlarla tespit olunabilen mallardır. Bunların belirlenmesinde, özellikle mükellefin doğru beyanı dışında bir yol olmadığından bu malların zekâtı Müslümanların iradesine bırakılmıştır. Altın ve gümüş de bu mallar arasındadır (Yavuz, 1983, s. 468).

Hiz. Ömer (r.a.) ise Müslümanların zekâtlarını ödemekte gevşeklik gösterdiklerini görünce şehirlerin belirli yerlerine öşür memurları tayin etmiştir. Böylece, insanlara baskı yapmadan, yanlış yollara başvurmalarına sebebiyet vermeden, Müslümanların mallarından yüzde iki buçuk, gayri Müslimlerden yüzde beş, anlaşmalarla İslam ülkelerine giren gayrimüslimlerden yüzde 10 oranında vergi toplamıştır (Zehre & Şekerci, 1978, s. 80). Halife'nin (r.a.) bu uygulaması, zorlama, teftiş ve takibin yol açabileceği hileye başvurma gibi kötü davranışların önüne geçmiştir. Böylece insanlara kolaylık sağlanmış ve menfaatleri devlet tarafından himaye altına alınmıştır.

1.2.6. Zekâtın Harcama Yerleri

Zekât, harcama yerleri Kur'an ayetiyle sabitlenmiş bir ibadettir. Daha önce de ifade edildiği gibi, zekâtın alacaklıları Tevbe Suresi 60'ıncı ayetinde açık bir şekilde sayılmış olup sekiz sınıfta toplanmıştır:

“Sadakalar (zekâtlar), Allah'tan bir farz olarak ancak fakirler, düşkünler, zekât toplayan memurlar, kalpleri İslâm'a ısındırılacak olanlarla (özgürlüğüne kavuşturulacak) köleler, borçlular, Allah yolunda cihad edenler ve yolda kalmış yolcular içindir. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir (Diyanet İşleri Yeni).”

Mealde de anlaşılabacağı gibi sekiz sınıfı, fakirler, düşkünler, zekât memurları, kalpleri İslam'a ısındırılacak olanlar, özgürleştirilecek köleler, borçlular, Allah yolunda cihad edenler ve yolcular oluşturmaktadır. Hiz. Peygamber (s.a.v) kendisi için zekâtın pay isteyen bir adama aşağıdaki şekilde buyurarak zekâtın dağıtım kalemlerinin kati şekilde belirtilmiş olduğunu ifade etmiştir.

“Allah zekâtların dağıtım hususunda ne bir peygamberin ne de bir başkasının hükmüne razı olmuştur. Allah, zekât hakkında hükmünü beyan etmiş ve zekâta müstahak olanların sekiz sınıf olduğunu bildirmiştir. Eğer sen de bu sekiz sınıftan biriysen sana hakkını veririm (Kandehlevi, 2019, s. 292)”

Zekât verilecek bu sekiz gruba bakıldığında, temelde iki hedeften bahsedilebilir. Bunlardan biri, muhtaçların ihtiyaçlarını karşılayarak durumlarını iyileştirmek, bir diğeri ise İslam'ın kuvvetlendirilmesi ve korunmasını sağlamaktır. Zekât mükellefi, bu sekiz gruptan her birine taksim ederek zekât verebileceği gibi birine vermeyi de tercih edebilir¹⁷ (Keskin vd., 2013, s. 186).

Zekâtın bir yönü, zekât mükellefinin Allah (c.c.)'la olan ilişkisini konu alırken diğeri yönü mükellefin diğeri insanlarla ve toplumla olan ilişkisini konu almaktadır. Zekât mükellefinin Allah (c.c.)'la olan ilişkisi yönünden zekâtın hedefi, emrin yerine getirip şükrederek Yaratıcı'ya duyulan itaat ile sevginin göstergesi olarak ifade edilebilmektedir (Al Arif, 2013, s. 4). Yani zekât, hakikatte servetin sahibi olan Allah'ı bilip o servetten O'nun istediği miktarda yine O'nun istediği şekilde harcama yaparak O'na şükretmek ve O'na itaati göstermektir. Zekâtın, Bakara 2/83'de¹⁸ ahlaklı davranışlarla anılmış olması bu ibadetin sosyal açıdan da toplumu ve bireyi destekleyerek sosyal huzurun tesisinde rol aldığını göstermektedir. Zekâtın harcama kalemlerinin daha iyi anlaşılabilmesi için sekiz sınıf tek tek incelenecektir.

1.2.5.1. Fakirler

Fakir kimseler, gelirleri mutlak olan ihtiyaçlarını karşılama konusunda yetersiz olan ve gelirlerinden borçları düşüldüğünde servetleri nisap miktarından az olan kimselerdir. Fakir kelimesi Kur'an-ı Kerim'de 12 ayette geçmektedir. Fıkıh dilinde fakir, mevcut malı nisap miktarı kadar veya daha az olan ve artma özelliği olmayan, ihtiyaçlarını karşılamaya ancak yeten kimsedir (Keskin vd., 2013, s. 167-168). İmam Şafi, İmam Malik ve İbn Hanbel zekâtın dağıtılmasındaki temel kriterin kişinin temel ihtiyaçlarının karşılanması olarak vurgulamışlardır (Hassan, 1987, s. 48). Zekâtın zikredilen ilk sarf yeri olan fakirler sınıfının belirlenmesinde ileri sürülen bazı görüşler şu şekildedir:

a. İhtiyaç sahip olup istemekten çekinen kimseler

¹⁷ Zekâtın hangi gruplara ve nasıl sarf edilmesi gerektiği hususunda mezhepler arasında farklı uygulamaları görülmektedir.

¹⁸ "Hani, biz İsrailoğulları'ndan, "Allah'tan başkasına ibadet etmeyeceksiniz, anne babaya, yakınlarla, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz, herkese güzel sözler söyleyeceksiniz, namazı kılacaksınız, zekâtı vereceksiniz" diye söz almıştık. Sonra pek azınız hariç, yüz çevirerek sözünüzden döndünüz." (Diyanet Türkçe Kur'an Meali)

- b. İhtiyaç sahibi olan ve hasta olan kimseler
- c. Bu kimselerden kasıt Ashab-ı Sufadır¹⁹
- d. Müslümanların yoksul kesimleri
- e. Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde hicret eden kimseler
- f. Hiçbir şeyi bulunmayan kimseler
- g. Zekât nisabına malik olamayan kimseler

Tüm bu sınıflara bakıldığında, toplumun alt sınıfını oluşturan kişilerin hedeflendiği görülmektedir. Görüşlerin ortak noktasını oluşturan ihtiyaç sahibi kimselere zekât verilmesi, sosyal adaletin sağlanmasında önemli bir yer tutmaktadır.

1.2.5.2. Miskinler

Miskin kelimesi, Kur'an'da 23 ayette geçmektedir. Bu ayetlerde, miskin kimselere iyilikte bulunulması teşvik edilmiş, kötülük edilmesi yasaklanmıştır. Ayetler incelendiğinde, miskin kişinin yoksul olduğu anlaşılan ve toplum tarafından bilinen kişi olduğu yorumu yapılabilir. Genel ifadeyle miskin, hiçbir geliri bulunmayan, aciz, düşkün, muhtaç, yeri yurdu olmayan, işsiz anlamlarına gelmektedir. Böyle tanımlaması yapılmakla birlikte İslam âlimleri miskinler grubunun çerçevesi hakkında farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Miskinler sınıfının genel kabul gören özelliği zekât alacak düzeyde muhtaç olmaları olarak özetlenebilir²⁰ (Keskin vd., 2013, s. 168-172).

Miskinler sınıfı için ise şu şekilde görüşler mevcuttur:

- a. Zillet içinde dilenmek durumunda kalan ihtiyaç sahipleri,
- b. Sağlığı yerinde olan ancak ihtiyaç sahibi olan kimseler,
- c. Muhacirler dışında kalan kişiler,
- d. Çalışmaya gücü yeten ancak mal varlığı nisap miktarından az veya kendisine yetemeyecek kadar az olan kimseler,
- e. Sanat sahip olup 50 dirhemden az parası olan kimse,
- f. Kitap ehli (gayri müslim) kimselerdir.

¹⁹ Ashab-ı Suffe, Mescid-i Nebevi'nin arka tarafında evi olmayan Müslüman gençler için yapılan ve "Suffe" olarak bilinen yerde barınan ve zamanlarını Peygamber (s.a.v) ile geçiren gençlere verilen isimdir. Buradaki sahabeler Kur'an-ı Kerim tilavetini öğrenerek Peygamber (s.a.v.) sohbetlerini dinlerlerdi (Kandehlevi, 2019, s. 116).

²⁰ Detaylı bilgi için bkz: Keskin vd., 2013.

Yukarıdaki görüşler ile fakirler sınıfına ilişkin görüşler kıyaslandığında, aradaki ayrımın misakinlerin çok daha düşük hayat standartlarına sahip kişiler olduğunu göstermektedir. Yine bu sınıflara zekâtın pay verilmesi, toplumsal sosyal adaletin tesisi için önemli bir yerdedir.

1.2.5.3. Zekât Memurları (Amiller)

Zekâtın verileceği yerlerden olan zekât işiyle ilgilenen kişiler, zekâtın devlet tarafından idare edilmesinin gerekliliğini, zekâtın toplama ve dağıtımının devletin görevi olduğunun beyanı olarak kabul edilmektedir (Yavuz, 1983, s. 469). Bu kişiler, bahsedilen görevlerini yerine getirmeleri karşılığında toplanan zekâtın yaptıkları iş nispetinde haklarını alabilmektedirler. Zekât yapısı ve mahiyeti gereği toplumdaki adaletin tesisinde önemli rol almaktadır. Böyle bir organizasyonun tamamen bireylerin iradesine bırakılarak işlevlerini yerine getirememesinden kaçınmak adına devletin idaresinde organize edilmesi bir gerekliliktir.

Ayet-i Kerime’de bahsedilen zekât çalışanları şu şekilde tanımlanabilir, *“Zekât üzerinde çalışanlar: devletin kendilerini zekât ve öşür toplamak ve bunlara müteallik çeşitli vazifelerde çalışmak üzere görevlendirdiği kimselerdir.”* (Yavuz, 1983, s. 396). Zekât memurları, yoksul olmaları sebebiyle değil yürüttükleri iş neticesinde zekâtın pay almaya hak kazanırlar. Bu kişiler, zengin dahi olsalar zekâtın onlara ücret niteliğinde bir pay ayrılır. Bu uygulama, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in sünnetine dayanmaktadır. Böylece bu memurların maaşları için devlet bütçesinden harcama yapma zorunluluğu oluşmaz. Bu uygulama, İslam’da kamu hizmetlerini ifa eden kimselerin bu emekleri karşılığında hak ettikleri ücretin verilmesinin icap ettiğini ve devlet gücünün kimsenin lehine gelişmemesi gerektiğini vurgulamaktadır (Yeniçeri, 1984, s. 204).

Zekât memurlarına ayrılacak payla ilgili olarak görüş ayrılıkları zekât miktarının ne kadar olması gerektiği hususunda oluşmuş ve üç görüş ortaya çıkmıştır:

- a. Zekât memurlarına topladıkları zekâtın sekizde birini verilmelidir.
- b. Zekât memurlarına çalıştıkları iş neticesinde hakları kadar ücret verilmelidir.

- c. Zekât memurlarına zekât bütçesi haricinde devlet bütçesinden çalışmalarına karşılık gelen ücret verilmelidir. Ancak Kur'an-ı Kerim açık olarak zekât memurlarına zekâttan hisse tahsis edilmesini buyurduğu için tartışmalar daha çok ücret miktarının tespitinde oluşmaktadır (Yavuz, 1983, s. 397).

Zekât organizasyonunda görev alacak kimseler için temelde iki kalem (zekât tahsilatını organize edecekler ve zekât dağıtımını organize edecekler) bulunmaktadır (Zehre & Şekerci, 1978, s. 95). Bu iki sınıf her türlü zekât işlerini kapsamakta olup, İslam'ın ilk zaman uygulamalarından görüldüğü üzere devlet tarafından görevlendirilerek zekât toplayanlar, muhafaza edenler, hak sahiplerine ulaştıranlar, hesap işlerini yürütenler, ölçüm işlerini yapanlar, sayanlar ve zekât idaresinin her kademesinde çalışanların tamamı bu sınıfta değerlendirilmiştir (Zehre & Şekerci, 1978, s. 92-94; Yavuz, 2008, s. 307-308; Dumlu, 2017, s. 773-777; Maverdi, 2021, s. 235). Öyle ki bu sınıfın varlığı, zekâtın devlet eliyle yürütülmesinin gerektiğinin de ispatı olarak kabul edilmiştir (Yavuz, 2008, s. 307; Dumlu, 2017, s. 773).

1.2.5.4. Müellefe-i Kulüb

Müellefe-i kulub, kalpleri İslama ısındırılmak, İslama karşı zararsız hale getirilmek ve kötülüklerinden emin olunmak istenen kişileri ifade etmektedir. Asr-ı Saadet'te bu kişiler dört gruptu (Keskin vd., 2013, s. 177-178):

- a. Müslüman olmasına rağmen imanları pekişmemiş kişiler
- b. Kabilelerin reisleri ve ileri gelenleri
- c. İslama karşı alakası bulunanlar.
- d. Müslümanlara ve İslama zarar verebileceğinden şüphelenilen kimseler.

Bu kimselere zekât verildiği dönemler, genellikle Müslümanların azınlıkta ve zayıf olduğu dönemler olarak gözlemlenmiştir. Hz. Ebubekir (r.a.) zamanında Hz. Ömer (r.a.)'in içtihadıyla bu kimselere zekâttan pay verilmesi uygulaması bırakılmıştır. Hanefi ve Şafi âlimleri bu görüşü kabul ederken Hanbeli ve maliki müçtehitleri insanların ıslama girmeye teşvik edilmesi amacıyla Müslüman olmayanlara zekât verilebileceğini ifade etmişlerdir. Başka grup âlimlere göre ise

bu grup, imanı zayıf olan Müslümanları ifade etmektedir (Keskin vd., 2013, s. 178).
Sonuç olarak bu sınıfı iki grupta toplamak mümkündür:

- a. Müslüman olmuş ancak imanı kuvvetlenmemiş kimseler.
- b. Müslüman olmayan ve İslama zararı dokunacağı düşünülen kimseler.

Netice itibarıyla bu iki sınıftaki kimselere zekât vermek sosyal huzurun tesisinde önemli role sahiptir. Çünkü bu kimselerden gelebilecek şerhlerden emin olunabilecektir. Ayrıca imanı kuvvetlenen kimseler, toplum için faydalı bir kimseye dönüştürülmüş olunabilecektir.

1.2.5.5. Köleler

Rikab kelimesi, savaş gibi durumlar sebebiyle özgürlüğü kaybetmiş kimseler anlamına gelmektedir. Günümüzde kölelik sisteminin resmîyette kalkmış olması, bu sarf yerinin uygulanabilirliği konusunda fakihler arasında farklı görüşlerin ortaya çıkmasına sebep vermiştir. Ancak alimlerin ağırlıklı görüşüne göre savaş esirleri veya ağır borç yükü altında ezilen kişiler için zekâtten verilebilmesi bu gruba dahil edilebilmektedir (Keskin vd., 2013, s. 180).

1.2.5.6. Borçlular

Borçlu, gelirinden borcu düşüldükten sonra elinde kalan serveti nisap miktarının altına düşen kimselerdir. Bu kimseler, borcundan harici nisap miktarında mala sahip olmayanlardır. Ellerindeki malları, paraları, borçlarına yeten kişiler fakir sayılmaktadırlar. Bu sebeple borçlarını ödemeleri için bu kişilere zekât verilebilmektedir (Keskin vd., 2013, s. 181). Borçluya zekât verilebilmesi için aşağıdaki şartların bulunması gerekmektedir (Keskin vd., 2013, s. 182):

- a. Bu kimsenin borcunu ödemeye yetecek malı, parası, serveti olmamalıdır.
- b. Borçlanmasına sebep olan durumlar haramları içermemelidir.
- c. Borcun kul hakkından doğan bir borç olması; kefareh veya zekât borcu olmaması gerekir.

Borçluya, borçlarını ödemeye yetecek kadar yani ihtiyacı kadar zekât verilmesi genel kabul görmüş miktardır.

1.2.5.7. Allah Yolunda Olanlar

Allah yolunda olanlar, tefsir ve fıkıh kitaplarında geniş şekilde anlatılmıştır. ‘Allah yolunda’ ifadesinde iki farklı anlam oluşmaktadır. Birinci anlamda, İslam’ı yüceltmek, İslam’ın ve Müslüman toplumun bekası için bilfiil (gazi ve mücahitler gibi) savaşta bulunmaktır. Bir diğer anlamına göre ise Allah rızasını gözeterek yapılan her iş bu gruba dâhil edilmektedir.

1.2.5.8. Yolda Kalmış Kimseler

Yolda kalmış kimseler, ilim, eğitim-öğretim, ibadet, ticaret gibi amaçlarla yolculuğa çıkmış ve gittiği yere varmadan parası tükenmiş, yardımsız gideceği yere ulaşamayacak kimselerdir. Bu kişiler, kendi yurtlarında varlıklılardan olsalar bile bulundukları yerde muhtaç düştüklerinden bu kişilere de zekât verilebilmektedir (Keskin vd., 2013; Okur, 2020; Bilmen, 2021). Yolcuya zekât verilebilmesi için iki şartın oluşması gerekmektedir:

- a. Memleketine dönecek kadar parasının olmaması,
- b. Yolculuğa çıkış amacının meşru olması.

Yukarıdaki şartları sağlayan yolda kalmış kimselere, yoluna devam etmelerini veya memleketlerine dönebilmelerini sağlayacak kadar zekât verilebilir.

Zekâtın harcama kalemlerine bakıldığında, bu harcamaların çoğunlukla devletin transfer harcamalarının içerisinde yer aldığı görülmektedir. Ancak, zekât çalışanlarına yapılan ödemeler cari harcama, Allah yolunda olanlar (fi sebililah) ve yolcular (İbnu’s-Sebil) için yapılan harcamalar ise yatırım harcamaları olarak da düşünülebilir (Akyüz, 2006, s.).

1.3. Zekât Geliri ve Modern Vergi

İslam’da mülk hakkı, kişiler için mutlak sayılmamış, bilakis mülk üzerindeki nihai hakka ve söz hakkına sahip olanın Allah olduğu belirtilmiştir²¹. Bu durum, servet dağılımı ve vergiler dâhil ekonomik faaliyetlerin ve politikaların sonucunun adil ve O’nun ilkelerinde ortaya koyduğu gibi olması gerektiğini göstermektedir

²¹ “Göklerdeki her şey, yerdeki her şey Allah’ındır. İçinizdekini açığa vursanız da, gizleseniz de Allah sizi, onunla sorguya çeker de dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder. Allah’ın gücü her şeye hakkıyla yeter.” (Diyanet İşleri Türkçe Kur’an Meaili, 2:284)

(Jalili, 2006, s. 17). İslam hukukunda zekât, mükellefinin ihsanı olarak görülmemektedir. Bilakis, mükellefin üzerinde bulunan devletin ve toplumun hakkıdır (Kazıcı, 2021, s. 445).

Kur'an'da zekâtтан bahsedilip vergiden bahsedilmediği için İslam âlimleri, devletin vergi veya farklı tarifeleri, zekâtтан hariç ve belirli şartların (örneğin hazinenin harcamaları karşılayacak yeterli kaynağa sahip olamaması durumu gibi) varlığında koyabileceğini ifade etmişlerdir (AbuBakar & Abdul Rahman, 2007, s. 28). Ayrıca, Hz. Peygamber ve halifeler döneminde Müslümanların sadece üzerlerine nisap düştüğünde zekâtlarını ödemek zorunda olmaları, vergilerin ise gayrimüslimlerden zorunlu olarak alınması sonraki dönemlerde İslam ülkelerinde vergi tartışmalarına zemin hazırlamıştır. Bu durum, aynı zamanda İslam fıkhiinde verginin yeriyle zekâtın vergi sayılıp sayılamayacağı tartışmalarını da beraberinde getirmiştir (Fahmi, 2010, s. 2043; Al Arif, 2013, s. 8-9).

İslam'ın ilk yıllarında vergi ile zekâtın aynı mı, yoksa ayrı mı olduğu hususunda ihtilaflar görülmemiş ancak daha sonraları bu konu hem fıkıhçılar arasında hem de akademisyenler arasında tartışıl原因 gelmiştir (Mutlu, 2019). Vergi ile zekâtın aynı olduğunu savunanlar (Erkal 2009; Tuğ 2012; Enes b. Malik, İbn Müflih, İbn Teymiyye; akt. Düzenli 2017) daha çok her ikisinde de zorunluluk esasının ve belirlenmiş bir matrahın bulunmasına odaklanmışlardır. Öte yandan zekât ile verginin farklı olduğu düşüncesinde olanlar (Ebu Bekir el-A'meş, İliş, Nasır el-Lakkani, İbn Hacer el-Heytemi, Meşeyahu Belh, Muhammed Ebu Zehre, Karadavi, Halil Günenç, Hayrettin Karaman ve Diyanet İşleri Başkanlığı; akt. Düzenli 2016) ise zekâtın mükellefinin ve harcanacağı yerlerinin Şer'i kurallarla belirlenmiş olduğunu, zekâtta niyetin önemli bir yer tuttuğunu, dayanaklarının (zekâtta Kur'an ve sünnet, vergi de asli ve tali kaynaklar) farklı oluşunu ve farklı dayanak temellerinin bulunduğunu ileri sürmüşlerdir (Yılmaz, 2020).

Modern devletlerin gelişmesiyle birlikte vergiler her vatandaş için zorunlu hale gelmeye başlamıştır. Böylece İslam ülkelerinde yaşayan Müslümanlar için de bir yandan dini bir vazife olarak zekât ödemeleri yapması gerekmiş diğer yandan da devletlere vergi ödeme zorunluluğuyla karşı karşıya kalmışlardır. Hatta öyle ki örneğin nüfusunun çoğunluğu Müslümanlardan oluşan Endonezya'da da asli kamu gelirini vergiler oluşturmakta ve Müslüman vatandaşlar zekât ve vergi vererek çifte

vergilendirmeye karşı karşıya kalmaktadırlar (Fahmi, 2010, s. 2043). Keza Türkiye’de yaşayan Müslümanlar da zekâtlarını vermelerinin yanı sıra vergilerini ödemekle yükümlüdürler. Bu durum, dini hassasiyetlerini yerine getirmeye gayret sarf eden ve zekât artlarını sağlayan Müslümanlar için sorun teşkil etmekte, böylece bu mükellefler için çifte vergilendirme sorunu oluşmaktadır. Endonezya ve Malezya gibi ülkeler bu sorunu zekât mükelleflerine ödedikleri zekâtlar için vergisel avantajlar sağlayarak çözmeye çalışmışlardır.

Bazı devletler zekâtı, vergi sistemlerinin içerisine entegre ederek toplama ve dağıtımını yapmayı başarmışlardır. Bu uygulamanın en iyi örneklerinden olan Malezya’da zekât toplama işini devlet adına Devlet İslam Din Konseyi (Alias, 2017, s. 451-452); Endonezya’da ise zekât idaresi kanunla devlet idaresi altına alınmış ve Lembaga Amil Zakat (LAZ) ile Badan Amil Zakat Nasional (BAZNAS) tarafından yürütülmektedir. Malezya’da zekât zorunluluk esasına dayanmakta ve ödenmemesi durumunda ceza sistemi bulunmaktadır. Zorunlu sisteme dayanan diğer ülkelere örnek olarak Pakistan, Sudan ve Libya; gönüllülük esasına dayanan ülkelere ise Endonezya, Lübnan ve Mısır verilebilir (Lorenz, 2013).

Günümüzde devlet eliyle zekâtın toplanıp dağıtıldığı ülkeler yukarıda da belirtildiği gibi bulunmaktadır. Acak çoğu ülkede devletin zorunlu zekât uygulaması bulunmamakta Müslümanlar bireysel olarak veya vakıflar aracılığıyla bu ibadetlerini yerine getirmeye çalışmaktadır (Shaikh, 2015, s. 1013; Mohsin, 2020, s. 56). Müslüman nüfusun çoğunlukta olduğu Türkiye’de de zekât ibadetini bireylerin kendi çabalarıyla yerine getirmektedirler. Ancak zekâtın devlet eliyle ve/veya kurumsal olarak toplanıp dağıtılması, toplumsal sosyal amaç ve hedeflerine ulaşmasında önem arz etmektedir (Aşkın & Aşkın., 2018, s. 184).

Devletlerin ve vergi mükelleflerinin vergileme sürecinde tam anlamıyla uyum sağlayamaması ve adaletin sağlanamaması vergi gelirlerinin gerektiği gibi toplanamamasına sebep olmaktadır. Bireylerin vergi ödemede isteksiz olmaları ve uyumsuzluk göstermeleri, devletlerin serveti vergilendirmenin yanında harcamaları da vergilendirmesi ve toplanan vergilerin harcanması hususunda gereken şeffaflık ve itinaı göstermemesi ve siyasi çıkar gruplarının bütçeler üzerindeki etkisi toplumun ihtiyaçlarının karşılanmasını ve toplumun yoksul kesiminin milli gelirden adaletli pay almasını engelleyebilmektedir (Fakir, 2018, s. 16). Zekât ile vergi,

devletin yoksullukla mücadelede iki önemli fon kaynağıdır (Famulia, 2020). Zekât, harcama kalemleri itibariyle toplumun tüm ihtiyaç duyan/duyulan kesimlerini kapsamaması ve servet üzerinden alınması gelir adaletsizliğinin azaltılmasında etkili olabilir.

Vergi ile zekât finansal unsurlar olsalar da birbirlerinden pek çok alanda farklılık göstermektedirler. Vergi ile zekâtın yasama kaynakları, teorik temelleri, amaçları, oranları, muafiyetleri bakımlarından da birbirlerinden farklılıkları mevcuttur (AbuBakar & Abdul Rahman, 2007, s. 29). Zekât ile verginin bazı benzer ve farklı yönleri aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- a. Zekât, bir ibadet iken verginin böyle bir statüsü bulunmamaktadır. Zekât, Kur'an'da yazılı ve değişmez hükümlerle emredilmiştir. Öte yandan vergi, kanunla konulup kaldırılabilen, değiştirilebilen, beşeri bir otoritenin iradesindedir. Kanunların yürürlüğe girip kaldırılmasıyla vergilerde değişiklikler meydana gelebilmektedir. Bir diğer ifadeyle vergi oranı, konusu ve miktarı gibi hususlarda değişiklik yapılma yetkisi otoriteye bırakılmıştır. Ancak zekâtın, nisab ve nisbetleri sünnetlerde belirtilmiş ve tarih içinde de korunmuştur. Bu durum zekâtın değişmez mali bir ibadet olduğunu göstermektedir.
- b. Bazı âlimler, zekâtın sarf yerleri ayetle belirtilmiş olup devlet eğer zekâtı tahsil eden konumundaysa devletin toplanan zekâtı istediği sosyal ve kamusal alanlarda harcayamayacağını ifade etmişlerdir. Ancak bu duruma günümüzde, zekâtında verginin harcanabildiği sosyal ve kamusal amaçlı bazı kanallara aktarılabilmesiyle (Malezya örneğinde anlatılacağı gibi) esneklik tanımlanabileceği ifade edilmiştir. Buna dayanak olarak ise Hz. Ömer'in, Hz. Peygamber döneminde zekâtın muaf olan atlardan zekât alması gösterilmiştir (Demirel, 2020, s. 70).
- c. Zekât mükellefleri, sadece Müslüman kimseler iken vergi de herhangi bir inanç veya etnik grup farkı gözetilmemektedir. Vergiler devletin tüm vatandaşlarına uygulanmaktadır.
- d. Zekât ibadeti farz olunduktan sonra hiçbir muafiyet söz konusu olmamaktadır. Ancak vergiler devlet tarafından affedilebilir konumdadırlar.

- e. Zekât sadece nakitler üzerine uygulanan bir yükümlölük değildir. Ticari emtialar, tarımsal ürünleri, hayvanları, altını, gümüşü, madenleri de kapsar. Ancak günümüz uygulamalarında vergiler çoğunlukla nakit olarak salık verilmekte ve toplanmaktadır.
- f. Zekât Müslümanlar için yılda bir kez ödenmesi gereken bir yükümlölüktür. Vergi ise yılda birkaç sefer veya farklı şekillerde ödenmektedir.

Zekât ile verginin birtakım benzerlik ve farklılıklarının olması birbirleri karşısındaki konumlarının da tartışılmasını beraberinde getirmiştir. Zekât ile vergi ilişkisi, zekâtın vergi olup olamayacağı, verginin zekâta eş sayılıp sayılamayacağı, zekâta tabi malda zekât dışında bir verginin bulunup bulunmadığı konularına dayanmaktadır. Zekât ile verginin karşılaştırılması bakımından günümüzde âlimler iki gruba ayrılmışlardır. Bir kısım âlim, zekât ve verginin ayrı mükellefiyet olduğunu savunmuşlardır. Zekâtın amaç ve işlevlerini geniş yorumlayan âlimler, zekât ile verginin sosyal amaçları ve kamu hukukunun parçası olması hasebiyle esasında aynı görülmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bu görüşe göre zekât mükellefi olan Müslüman kişi, içinde yaşamakta olduğu toplumun ihtiyaçlarının ve gerekli hizmetlerin karşılanması, sosyal adaletin sağlanması için her türlü yapılan yatırım ve harcamaya ibadet bilinciyle katılmaya istekli olmalıdır. Bu sebeple Müslüman kişi, devletin kaynak sıkıntısı çekmemesi için zekâtını aksatmadan vermelidir. İmam Nevevi ve İbn Teymiyye, zekâtın vergi yerine sayılabileceği yönünde fetva vermişlerdir (Demirel, 2020, s. 87).

Zekât ile verginin ayrı ayrı mükellefiyet kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini savunan âlimler temelde verginin hukuki borç ilişkisi olduğunu zekâtın ise mali ibadet boyutunun ön planda olduğunu savunmuşlardır. Her ne kadar verginin zekâta benzer yönleri olsa da verginin taraflarından olan alacaklı kişi vergi koyma yetkisine de sahip kamu otoritesidir. Vergi borçlusu ise vergi kanunlarında kendisine vergi borcu düşen gerçek veya tüzel kişidir (Fakir, 2018, s. 15). Vergi, dünyevi ilişki içerisinde ortaya çıkan kamusal bir borç ilişkisi iken zekât, dini mükellefiyet ve ibadet içeren bir yükümlölüktür. Vergi ile zekâtın farklı tutulmasını savunan âlimler bu düşünceye dayanak göstererek mükellefiyetlerinin farklı anlaşılması gerektiğini ileri sürmektedirler.

Zekât ile verginin ayrı tutulmasını savunan âlimler için Hz. Ömer'in hilafet döneminde zekâtтан ayrı olarak fethedilen topraklara haraç vergisi koyması örnek teşkil etmiştir. Onlara göre, adalete dayanan verginin toplanması meşru sayılmış, mükelleflerin ise bu vergileri ödemeleri zorunlu görülmüştür. İbn Abidin, “*zekâta niyet edilse bile verginin zekât yerine geçemeyeceğini*” belirtmiştir. Karadavi (1984), klasik dönemdeki pek çok âlimin vergilerin zekâtтан mahsup edilemeyeceği görüşünü savunduklarını ifade etmiştir. İbn Hacer el-Heysemi, Reşit Rıza, Şeltut Uleyş, Celal Yeniçeri, Yunus Vehbi Yavuz da verginin zekât sayılmayacağını görüşünü savunmuşlardır. Bu görüşü savunanlar, zekât ile verginin bazı yönlerden uyuyor olsalar da zekâtта niyetin önemli olduğunu vurgulamışlardır (Demirel, 2020, 84-87).

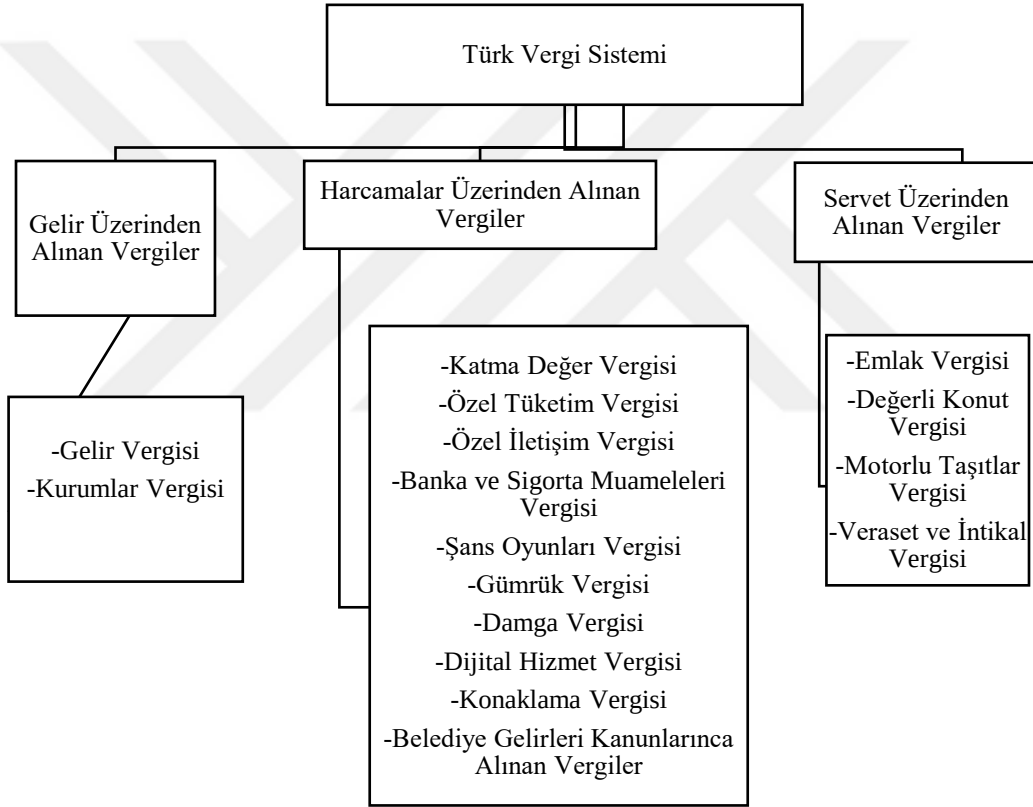
2. TÜRKİYE’DE VERGİLER VE TRANSFER HARCAMALARI

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye’de vergilerin ve transfer harcamalarının güncel durumu ele alınacaktır.

2.1. Vergi Gelirleri

Türk vergi sistemindeki vergiler, konularına göre gelir, harcama ve servet üzerinden alınan vergiler şeklinde sınıflandırılmaktadır (Şekil 2.1).

Şekil 2.1: Türk Vergi Sisteminde Vergilerin Sınıflandırılması

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Gelir üzerinden alınan vergileri, gelir ve kurumlar vergisi oluşturmaktadır. Harcamalar üzerinden alınan vergileri, katma değer vergisi, özel tüketim vergisi, özel iletişim vergisi, gümrük vergisi, banka ve sigorta muameleleri vergisi, şans

oyunları vergisi, dijital hizmet vergisi, konaklama vergisi, damga vergisi ve belediyelerce alınan haberleşme vergisi gibi vergiler oluşturmaktadır. Servet üzerinden alınan vergiler ise motorlu taşıtlar vergisini, veraset ve intikal vergisini, emlak vergisini ve değerli konut vergisini içermektedir. Vergileri, konuları (kaynağı) bakımından ayırmak, vergilerin hangi ekonomik değer üzerinden alınacağına dair yapılan bir sınıflandırmadır.

2.1.1. Gelir Üzerinden Alınan Vergiler

Vergi sistemleri, günümüzde, gelir üzerinden alınan temelde iki kaynağa dayanmaktadır; gerçek kişilerin gelirleri (kişisel gelir vergisi, individual tax) ve kurumların elde ettiği kazançlar (kurumlar vergisi, corporate tax) (Bülbül & Eker, 2016, s. 210). Kişisel gelir vergisi ile kurumlar vergisi, kazanç ve iratlar üzerinden alınan vergilerdir. Buradaki temel fark, mükelleflerinin birbirinden farklı olmasına dayanmaktadır. Gelir vergisinin mükellefleri gerçek kişiler olup gelir, bir kişinin belli bir dönemde farklı kaynaklardan sağladığı kazanç ve iratlarının safi tutarı olarak tanımlanmaktadır. 193 Sayılı Gelir Vergisi Kanununa (GVK) göre ise gelir, bir gerçek kişinin bir takvim yılı içinde elde ettiği kazanç ve iratların safi tutarı olarak tanımlanmıştır. Türkiye’de mükelleflerin kişisel ve ailevi durumlarının göz önünde tutulduğu subjektif karakterli vergi rejimi uygulanmaktadır (Bülbül & Eker, 2016, s. 210-211).

Kurumlar vergisi, kurumların belli bir dönem sonunda ekonomik faaliyetlerinden elde ettikleri kazanç ve iratların vergilendirilmesidir. Kurumlar vergisinin genel olarak mükellefleri tüzel kişilerdir (Bülbül & Eker, 2016, s. 211). Kurumlar vergisi, ekonomik faaliyetleri neticesinde kar elde eden mükelleflerinin net kazançları üzerinden alınan vergi türüdür (Şen & Sağbaş, 2020, s. 208-210). Kurum kazancı, gelir vergisinin konusuna giren gelir unsurlarından oluşmaktadır. Gelir vergisi mükellefleri gerçek kişilerden oluşurken kurumlar vergisinde mükellefiyet, tüzel kişiler bazen de tüzel kişiliği bulunmayan bazı kuruluşlar tarafından oluşmaktadır. Kurumlar Vergisi Kanunu bu verginin mükelleflerinin sermaye şirketleri, kooperatifler, iktisadi kamu kuruluşları, dernek veya vakıflara ait iktisadi işletmeler ve iş ortakları olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 2.1: Gelir Üzerinden Alınan Vergiler

	Genel Yönetim Vergi Gelirleri İçindeki Payı, %	Genel Yönetim Bütçe Gelirleri İçindeki Payı, %	GSYİH İçindeki Payı, %
2016	30	16	5
2017	30	18	5
2018	34	19	6
2019	35	19	6
2020	31	18	5
2021	33	20	6
2022	36	23	6

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı 202 Yılı Temel Ekonomik Göstergeler ve T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı 2023 Genel Yönetim Bütçe İstatistikleri verilerinden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Türkiye’deki 2016-2022 yılları arasında gelir üzerinden alınan vergi gelirlerinin genel yönetim bütçe gelirleri ve GSYİH içindeki payları Tablo 2.1’de gösterilmektedir. Gelir üzerinden vergi gelirleri, genel yönetim vergi gelirleri içinde yüzde 30’la yüzde 36 aralığında gerçekleşmiştir. Buna göre, en yüksek oran 2022 yılında gerçekleşmişken en düşük oran 2016 yılında gerçekleşmiştir. Gelir üzerinden alınan vergilerinin genel yönetim bütçe gelirleri içindeki payına bakıldığında oranın yüzde 16’yla yüzde 23 arasında gerçekleştiği görülmektedir. 2016 yılında gerçekleşen yüzde 16 pay en düşük olurken 2022 yılında yüzde 23’le en yüksek pay gerçekleşmiştir. Gelir vergilerinin GSYİH içindeki payı ise yüzde 5 ve yüzde 6 olarak seyretmiştir. Tüm bu veriler, Türkiye’de gelir vergilerinin ülke için önemli bir kaynak olduğunu göstermektedir.

2.1.2. Harcamalar Üzerinden Alınan Vergiler

Gelir ve servetin harcama yoluyla kullanılması sırasında alınan vergiler “harcama vergileri” olarak nitelendirilir. Harcamaların yani mal ve hizmetlerin tüketimi üzerinden alınan vergiler bu kapsamda değerlendirilir (Şen & Sağbaş, 2020, s. 222). Harcamalar üzerinden alınan vergilere tüketim vergileri (excise taxes, consumption taxes) de denilmektedir (Samson, 2002, s. 33). Bir diğer ifadeyle gerçek ve tüzel kişilerin doğrudan ya da dolaylı olarak tüketim ya da yatırım yapmaları neticesinde harcama vergileri doğar. Bu vergilerin konusunu tüketim amacıyla üretilen hizmet, mal ve eşya oluşturmaktadır. Dolaylı vergilerden olan bu

vergilere örnek olarak Katma Değer Vergisi (KDV), Özel Tüketim Vergisi (ÖTV), Damga Vergisi verilebilir (Bülbül & Eker, 2016, s. 214-218; Şen & Sağbaş, 2020, s. 222-232).

Tablo 2.2: Harcamalar Üzerinden Alınan Vergiler

	Genel Yönetim Vergi Gelirleri İçindeki Payı, %	Genel Yönetim Bütçe Gelirleri İçindeki Payı, %	GSYİH İçindeki Payı, %
2016	62	34	11
2017	62	37	11
2018	58	33	10
2019	57	31	9
2020	62	35	10
2021	60	35	10
2022	58	37	9

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı 202 Yılı Temel Ekonomik Göstergeler ve T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı 2023 Genel Yönetim Bütçe İstatistikleri verilerinden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 2.2, Türkiye’de harcamalar üzerinden alınan vergilerinin 2016-2022 yılları arasında genel bütçe vergi gelirleri, genel yönetim bütçe gelirleri ve GSYİH içindeki paylarını göstermektedir. Veriler incelendiğinde harcamalar üzerinden alınan vergilerinin genel yönetim vergi gelirleri içindeki en yüksek payının yüzde 62, en düşük payının ise yüzde 57 olarak gerçekleştiği görülmüştür. Diğer taraftan harcamalar üzerinden alınan vergilerin genel yönetim bütçe gelirleri içindeki payı en yüksek yüzde 37 ile 2017 ve 2022 yıllarında, en düşük yüzde 31 ile 2019 yılında gerçekleşmiştir. Harcamalar üzerinden alınan vergilerinin genel yönetim vergi gelirleri ve bütçe gelirleri içindeki en düşük payı 2019 yılında gerçekleşmiştir. Harcamalar üzerinden alınan vergilerinin GSYİH içindeki payı ise yüzde 9 ve yüzde 11 aralığında gerçekleşmiştir.

2.1.3. Servet Üzerinden Alınan Vergiler

Servet, gerçek veya tüzel kişilerin belirli bir zaman diliminde sahip olduğu iktisadi değerlerin hepsini ifade etmektedir. Servetin kapsamına her türlü gayrimenkul ve menkul mallar, nakit para, ziynet eşyaları, alacaklar girmektedir. Gelir vergilerinin aksine servet vergileri, iktisadi faaliyetler neticesinde değil de sahip olunan ekonomik varlıkları konu alan dolaysız vergilerden oluşmaktadır (Şen

& Sağbaşı, 2020, s. 214). Stok²² bir değişken olan servete fiziksel sermaye örnek gösterilebilir. Servet vergilerine örnek olarak Motorlu Taşıtlar Vergisi, Emlak Vergisi, Veraset ve İntikal Vergisi gösterilebilir (Bülbül & Eker, 2016, s. 213-214). Tüm servet unsurlarını kapsayan genel servet vergilerinin yanı sıra günümüzde yalnızca belirli servet unsurlarını kapsayan özel servet vergileri de tercih edilmektedir. Örneğin Türk vergi sisteminde uygulanan emlak vergisi özel servet vergisi iken veraset ve intikal vergisi genel servet vergisine örnek teşkil etmektedir.

Tablo 2.3: Servet Üzerinden Alınan Vergiler

	Genel Yönetim Vergi Gelirleri İçindeki Payı, %	Genel Yönetim Bütçe Gelirleri İçindeki Payı, %	GSYİH İçindeki Payı, %
2016	5	3	1
2017	5	3	1
2018	5	3	1
2019	5	3	1
2020	5	3	1
2021	4	2	1
2022	3	2	0,4

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı 202 Yılı Temel Ekonomik Göstergeler ve T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı 2023 Genel Yönetim Bütçe İstatistikleri verilerinden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Türkiye’de servet üzerinden alınan vergilerinin 2016-2022 yılları arasında genel yönetim vergi gelirleri, bütçe gelirleri ve GSYİH içindeki payları Tablo 2.3’te gösterilmiştir. Servet üzerinden alınan vergi gelirleri, gelir ve harcama üzerinden alınan vergilerle kıyaslandığında vergi gelirleri, bütçe gelirleri ve GSYİH içerisinde en düşün paya sahiptir. Genel yönetim vergi gelirleri içerisinde yüzde 3, yüzde 4 ve yüzde 5 bandında seyreden servet üzerinden alınan vergi gelirleri, genel yönetim bütçe gelirleri içerisinde ise yüzde 3’le yüzde 2 aralığında gerçekleşmiştir. GSYİH içindeki payı ise yüzde 2022 yılında 0,4, 2016-2021 yılları arasındaysa yüzde 1 olarak gerçekleşmiştir.

²² Belli bir süre kısıtı bulunmayan belli bir noktadaki birikimli değeri ifade etmektedir (Şen & Sağbaşı, 2020, s. 214).

2.2. Transfer Harcamaları

Türkiye’de 2004 yılından bu yana uygulanmakta olan Analitik Bütçe Sınıflandırması dört farklı sınıflandırmaya dayanmaktadır. Bunlar; ekonomik sınıflandırma, kurumsal sınıflandırma, fonksiyonel sınıflandırma ve finansman tipi sınıflandırmadır. Ekonomik sınıflandırma devletin, devletin üzerine düşen görevlerini ve fonksiyonlarını ifa ederken yürüttüğü faaliyetlerin milli ekonomiye, piyasalara ve gelir dağılımına etkilerinin planlanmasını, izlenmesi ve değerlendirilmesini hedeflemektedir (Bütçe Hazırlama Rehberi, 2022, s. 34).

Türkiye’de 2013-2022 yılları sosyal amaçlı transfer harcamalarının gelişimi Tablo 2.4’te gösterilmiştir. Buna göre, sosyal amaçlı transfer harcamaların GSYİH içindeki payı yıllar içinde ufak değişiklikler göstermekle birlikte ilk ve son yıllarda aynı oranda gerçekleşmiştir. Sosyal amaçlı transfer harcamalarının bütçe harcamaları ve toplam cari transferler içindeki payına bakıldığında ise 2019 yılı haricinde ciddi değişiklikler olmadığı söze çarpmaktadır.

Tablo 2.4: Sosyal Amaçlı Transfer Harcamaları, 2013-2022

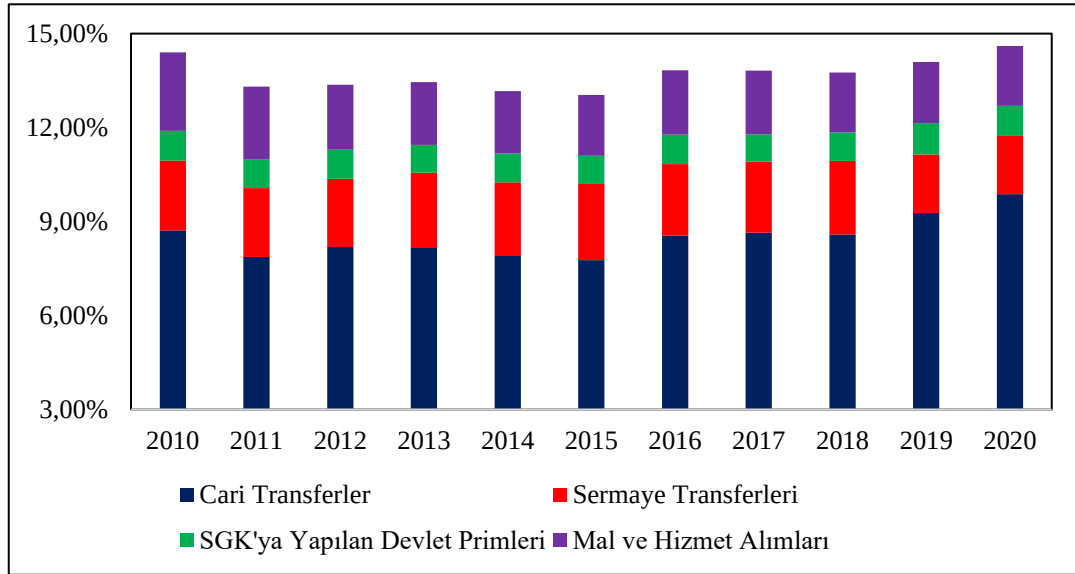
Yıllar	Milyon TL	Cari Transferler İçindeki Payı, %	Bütçe Payı, %	GSYİH İçindeki Payı, %
2013	5.876	4	1,4	0,3
2014	7.735	4,8	1,7	0,4
2015	9.089	5	1,8	0,4
2016	10.814	4,8	1,9	0,4
2017	12.226	4,5	1,8	0,4
2018	13.784	4,3	1,7	0,4
2019	19.889	5	2	0,5
2020	22.990	4,6	1,9	0,5
2021	26.907	4,3	1,7	0,4
2022	44.168	4,1	1,6	0,3

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı 2023 Yılı Bütçe Gerekçesi verilerinden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Transfer harcamaları, ekonomik sınıflandırma içinde üç sınıftan oluşmaktadır. Bunlar; cari transferler, faiz giderleri ve sermaye transferleridir. Ekonomik sınıflandırmada harcamaların türleri; personel giderleri, Sosyal Güvenlik Kurumları’na devlet primi giderleri, mal ve hizmet alım giderleri, faiz giderleri, cari giderler, sermaye giderleri, sermaye transferleri, borç verme ve yedek ödeme şeklinde sıralanmıştır. Hazine ve Maliye Bakanlığı’nın verileri

incelendiğinde kamu harcamalarının faiz dışı harcamalar ve faiz harcamaları şeklinde gruplandırma içinde gösterildiği görülmektedir. Faiz dışı harcamaların personel giderleri, Sosyal Güvenlik Kurumu’na devlet prim giderleri, mal ve hizmet alım giderleri, cari transferler, sermaye giderleri, sermaye transferleri, borç verme ve yedek ödenekler şeklinde sekiz alt grupta incelendiği görülmektedir. Bu sosyal harcamaların bütçe içindeki payları aşağıdaki grafiklerde incelenmiştir.

Grafik 2.1: Cari Transferler ve Sermaye Transferleri/GSYİH, %

Kaynak: HMB, Bütçe Büyüklükleri ve Bütçe Gerçekleşmeleri, Bütçe Gider-Gelir Gerçekleşmeleri (1924-2020), 2.Bölüm Bütçe Giderleri verilerinde yararlanılarak derlenmiştir.

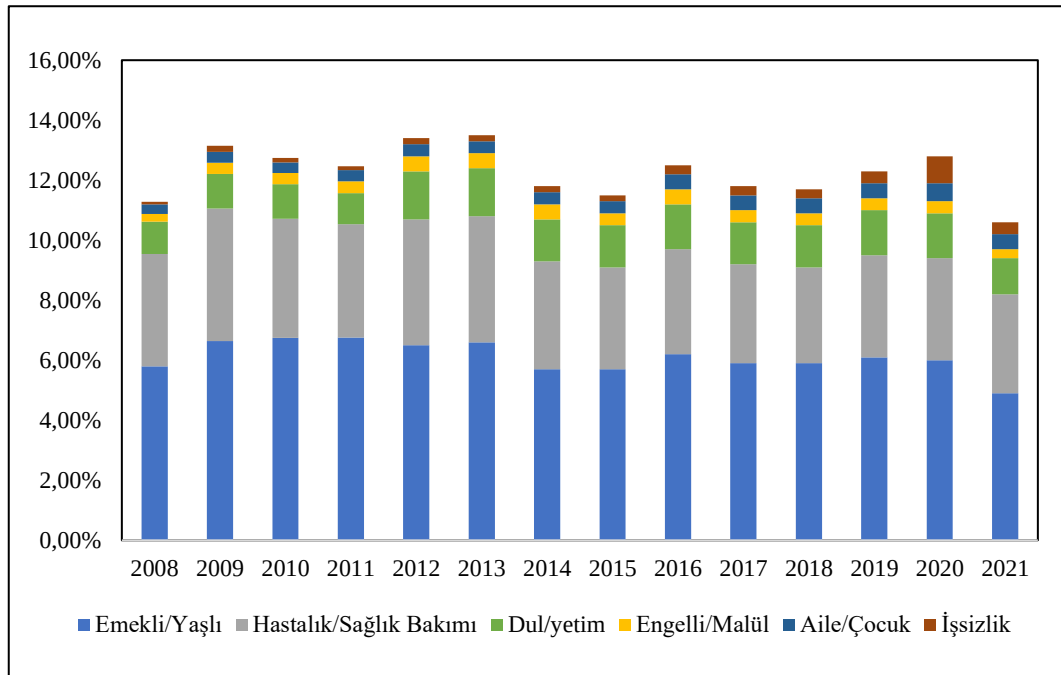
Transfer harcamalarının 2010-2020 yılları arasındaki GSYİH’ya oranlarının dağılımını ve karşılaştırılması Grafik 2.1’de gösterilmiştir. Grafığe bakıldığında sıralamada en fazla yüzdeyi cari transferlerin aldığı görülmektedir. Ayrıca grafikte, mal ve hizmet alımlarıyla sermaye transferlerinin yüzdesel oranlarının hemen hemen denk gerçekleştiği görülmektedir. 2010-2020 yılları arasında yaklaşık yüzde bir oranında gerçekleşen SGK’ya yapılan devlet primleri ise verilen yıllar boyunca en az gerçekleşen transferler olmuştur. Cari transferlerin payı yaklaşık olarak yüzde 7,50 ile yüzde 10 aralığında gerçekleşmiştir. Bu oran, faydası yapıldığı yıl içinde milli gelirden doğrudan etkisi olmayan harcamaların GSYİH içinde önemli bir payı olduğunu göstermektedir.

Tablo 2.5: Cari Transferler, %, Ekim 2023

Hazine Yardımları	44.02
Gelirden Ayrılan Paylar	25.25
Hane halkına yapılan diğer transferler	10.62
Tarımsal destekleme	2.64
Görevlendirme giderleri	10.87
Sosyal amaçlı transferler	3.49
Hane halkına yapılan transferler	0.95
Yurtdışına yapılan transferler	0.8
Kar amacı gütmeyen kuruluşlara yapılan transferler	1.37

Kaynak: HMB, Bütçe Büyüklükleri ve Bütçe Gerçekleşmeleri, Detaylı Grafikler, Ekim 2023 verilerinden derlenerek hazırlanmıştır.

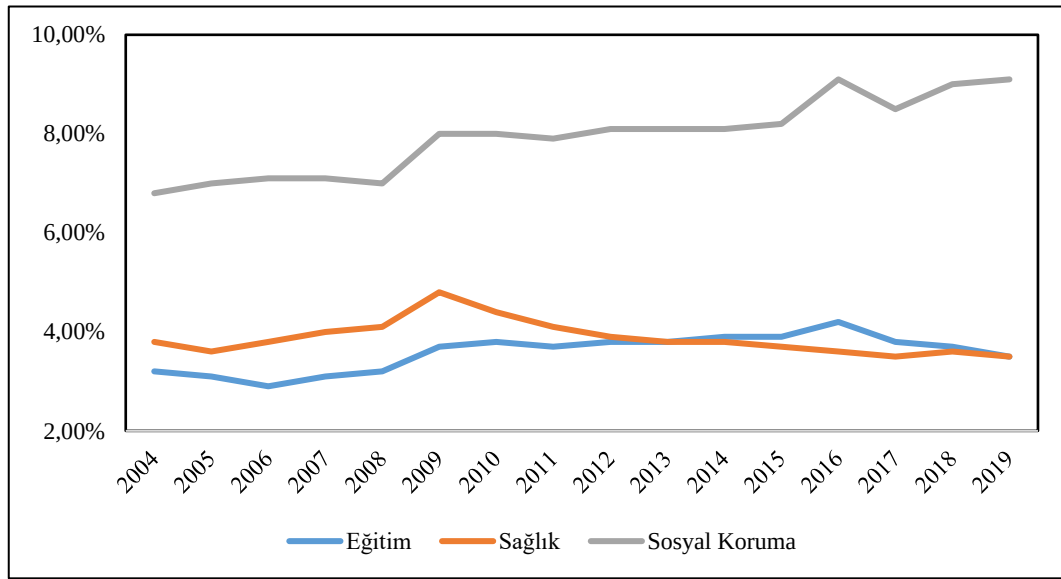
Cari transferlerin 2023 Ekim sonu gerçekleşmelerini gösteren Tablo 2.5'e göre hazine yardımları yüzde 44.02'yle en yüksek paya sahip olmuştur. Bunu, yüzde 25.25'le gelirden ayrılan paylar, üçüncü sırada yüzde 10,87 ile görevlendirme giderleri izlemektedir. Bu verileri sırasıyla, hane halkına yapılan diğer transferler yüzde 10.62, sosyal amaçlı transferler yüzde 3.49, tarımsal destekleme yüzde 2.64, kar amacı gütmeyen kuruluşlara yapılan transferler yüzde 1.37, hane halkına yapılan transferler yüzde 0.95 ve yurtdışına yapılan transferler yüzde 0.8'le takip etmiştir.

Grafik 2.2: Sosyal Koruma Harcamaları/GSYİH, %

Kaynak: TÜİK Sosyal Koruma İstatistikleri verilerinden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Türkiye’de 2008-2021 yıllarında sosyal koruma harcamalarının GSYİH’deki yüzdesel dağılımı Grafik 2.2’de gösterilmiştir. Buna göre harcamalar yıllar içinde değişiklik göstermekle birlikte en yüksek harcama, emekli/yaşlı aylıklarına ayrılmıştır. Bu harcamayı sırasıyla çoğunlukla hastalık/sağlık bakım harcamaları, dul/yetim aylıkları, aile/çocuk yardımları, engelli/malül aylıkları ve işsizlik ödemeleri takip etmiştir. Sosyal amaçlı transfer harcamaları kapsamına da giren bu harcamalar, Tablo 2.5’de görüldüğü üzere GSYİH’de önemli orana sahiptir.

Grafik 2.3: Kamu Kesimi Sosyal Harcamalar/GSYİH, %

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Kamu Kesimi İstatistikleri verilerinden yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 2.3 kamu kesimi sosyal harcamaların 2004-2019 yıllarındaki GSYİH’deki paylarını göstermektedir. Buna göre kamu kesimi sosyal koruma harcamalarının GSYİH’deki payı, tüm yıllarda eğitim ve sağlık harcamalarının üzerinde gerçekleşmiştir. Sosyal koruma harcamalarının payı 2016 ve 2019 yıllarında yüzde 9’a ulaşmıştır. Eğitim harcamalarının payı ise 2004 yılında yüzde 3.20’ye 2006’da yüzde 2.9’a düşerek en düşük payı aldığı görülmektedir. Eğitim harcamaları en yüksek payı tıpkı sosyal koruma harcamaları gibi 2016 yılında yüzde 4.20’yle almıştır. Sağlık harcamalarının payı ise eğitim harcamalarına yakın gerçekleşmiştir. 2004 yılında yüzde 3.80 olan payı 4.80’le en yüksek 2009 yılında, yüzde 3.50’yle en düşük 2017 yılında gerçekleşmiştir.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın 2017 yılında yayınlamış olduğu Türkiye’nin Bütünleşik Sosyal Yardım Sistemi başlıklı raporunda Türkiye’deki

sosyal yardımlar gelir desteği, erişim ve belediyelerin çeşitli yardımları şeklinde özetlemiştir. Gelir desteğini, gıda, kömür, eşi vefat etmiş kadın, asker ailesi, eğitim materyalleri, şartlı nakit transferleri, yaşlı aylığı, engelli aylığı ve evde bakım desteği oluşturmaktadır. Erişimi ise ilk ve orta öğretim için ücretsiz ders kitabı, öğle yemeği, ulaşım ve barınma desteği, engelli öğrencilerin taşınması, okul sütü projesi ve Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) bursu ile Kredi ve Yurtlar Kurumu (KYK) Bursu ve gıda desteği oluşturmaktadır. Bunlara ek olarak Türkiye’de sosyal yardımları sağlayan yerel ve ulusal pek çok vakfın varlığından da söz edilmiştir. Raporda 2015 yılı için sosyal yardımlara ayrılan kaynağın 23,8 milyar TL olup toplam sosyal yardım harcamalarının GSYİH’ya oranının yüzde 1.33 olduğu belirtilmiştir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2017).

Yukarıdaki bilgiler ışığında sosyal transfer harcamalarının, sosyal yardımların bütçe içerisinde önemli paya sahip olduğu sonucu çıkarılabilir. Bütçede transfer harcaması olarak yer alan faiz giderleri ile faiz dışı harcamaların içerisinde yer alan personel giderleri ve sermaye giderleri zekâtın verilebileceği yerlerle²³ örtüşmemektedir. Öte yandan SGK’ya yapılan devlet primleri, mal ve hizmet alımları, cari transferler ve sermaye transferleri, zekâtın harcama alanlarıyla örtüşebilmektedir. Vergi gelirleri dışında ve hâlihazırda potansiyeli olan zekât gelirlerinin Türk vergi sistemine dahil edilerek sosyal amaçlı transfer harcamaların finansmanında kullanılması, bu sosyal harcamaların bütçe üzerindeki baskısını azaltılabileceği söylenebilir.

²³ Zekâtın verilebileceği yerler Tevbe Suresi’nde (60/1) sayılmış olup şu şekildedir; fakirler, miskinler, zekât memurları, müellefe-i kulub, köleler, borçlular, Allah yolunda savaşanlar ve yolda kalmışlardır (Zellum, 1997, s. 249-257).

3. ZEKÂTIN VERGİ SİSTEMLERİNDE TANIMLANMASI VE ZEKÂT KURUMUNA SAHİP BAZI ÜLKE ÖRNEKLERİ

Çalışmanın bu bölümünde sırasıyla zekâtın uygulanma şekilleri, finansman şekilleri ve zekât kurumuna sahip bazı ülkeler incelenecektir.

3.1. Zekâtın Uygulanma Şekilleri

Hammad (2022), zekât uygulamasına sahip Müslüman olan ve çoğunluğu Müslüman halktan oluşan ülkeleri incelediği çalışmasında, zekât yönetiminin ve kurumsallaşma düzenlemelerinin dört alt başlık altında toplanabileceğini belirtmiştir:

- Devlet eliyle ya da hayır kurumlarınca yürütülen zekât toplama faaliyetleri
- Merkezileştirilmiş ya da merkezi olmayan işleyiş biçimi
- Fetva veren kurumla entegrasyon
- Sosyal koruma sistemleriyle bağlantı

Zekâtın uygulanması, Müslüman toplumların sosyal ve politik gelişmelerinden etkilenmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) ve halifeler döneminde “Beytül Mal” olarak bilinen kurum altında toplanmış, sonraki dönemlerde ise farklı uygulamalara sahne olmuştur (Halimatusa’diyah, 2015, s. 82). Zekâtın yönetiminin devlet eliyle organize edilmediği Türkiye gibi ülkelerde zekât faaliyetleri kişilerin kendi imkânlarına bırakılmıştır. Bu durumda bu faaliyetlerin düzenlenmesini camiler, dernekler, vakıflar ya da kişiler gibi özel olarak gerçekleştirmektedir. Bazı ülkelerde, örneğin Bangladeş, zekât sistemi iki uygulamaya sahiptir. Bangladeş’te devlet tarafından zekât ödeme zorunluluğu bulunmamaktadır. Ancak, kişiler gönüllük esasına dayanarak zekâtlarını ister devletin din işlerini yürütmekle görevli olan kurumunun oluşturduğu ‘Islamic Foundation’s Zakat Board’ kanalıyla ödeyebilmekte isterlerse de devlete bağlı olmayan özel kuruluşlar ya da kişiler aracılığıyla ödeyebilmektedirler (Jahangir & Bulut, 2022, s. 135).

Hammad (2022), zekât uygulamasını incelediği ülkeler üzerinden yukarıda bahsedilen dört başlık altında toplamıştır. Bu bölümde dört başlığın detaylı içeriği anlatılacaktır.

3.1.1. Devlet Eliyle – Hayır Kurumlarınca Zekât Toplama

Zekâtın uygulanması ve sosyal koruma bağlamında kullanılması, ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir (Hammad, 2022, s. 8). Aşağıdaki Tablo 3.1, zekât toplama modellerinin genel görünümünü vermektedir. Buna göre zekâtlar devleti merkez alan, hayır kurumlarının merkezde olduğu, karma yöntem ve militanlarca yönetilen modeller olmak üzere dört grupta toplanabilmektedir. Devlet öncülüğünde yürütülen toplama işlemi çoğunlukla Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı Zekât Fonu tarafından yürütülmektedir. Pakistan ve Ürdün bu modelin iyi örnekleri arasında yer almaktadır (Hammad, 2022, s. 10-11).

Tablo 3.1: Zekât Toplama Yöntemleri

Devlet Merkezli		Hayır Kurumlarınca	Karma	Militanlar Tarafından
Cezayir	Suudi Arabistan	Hindistan	Nijerya	Somali
Bangladeş	Filistin	Lübnan		Yemen
Mısır	Sudan	Fas		
Endonezya	BAE	Güney Afrika		
Ürdün	Katar	Tunus		
Kuveyt	Pakistan			
Libya	Umman			
Malezya				

Kaynak: Hammad, 2022, s. 11

Diğer taraftan, Libya'da Zekât Fonu idari olarak Bakanlar Kurulu'na; Sudan'da Zekât Fonu Sosyal İşler Bakanlığı'na; Kuveyt ve Suudi Arabistan'da ise Maliye Bakanlığı'na bağlı olarak yürütülmektedir. Görüldüğü gibi zekât tahsilatlarının gerçekleştirildiği kurumlar farklılık göstermektedir. Endonezya ve Mısır gibi diğer ülkelerde ise zekât tahsilatları ülkelerin geçmişlerindeki yapılanmaya bağlı olarak devlet ve hayır kurumlarının entegre olmalarına göre işlemektedir (Hammad, 2022, s. 11-12).

Fas ve Tunus'ta hayır kurumları tarafından yürütülen zekât toplama faaliyetleri genellikle hayır kurumları ve camiler tarafından gerçekleştirilmektedir. Güney Afrika'da ise zekât toplama hayır kurumları tarafından yürütülmekle birlikte esas olarak 1974 yılında ülkede zekât toplanmasını denetlemek için kurulan Güney Afrika Ulusal Zekâ Fonu (SANZAF) olarak bilinen bir hayır kurumu aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Karma zekât toplama yöntemi, Mısır, Ürdün ve

Endonezya'da olduğu gibi, devlet tarafından yönetilen zekât kurumlarının bulunduğu ve hayır kurumlarının da zekât alabilmesine olanak tanınan bir sistem olarak yürütülmektedir (Hammad, 2022, s. 12-13).

Endonezya, Libya, Pakistan ve Mısır gibi ülkelerde zekât devlet merkezli toplanırken Hindistan ve Tunus gibi ülkelerde toplama işlemi hayır kurumlarınca yapılmaktadır. Nijerya'da ise zekât toplama işlemi karma, yani devlet ve hayır kurumlarının her ikisinde bulunduğu bir yöntemle yürütülmektedir. Somali ve Yemen'de ise zekât toplama işlemini militanlar yapmaktadır.

3.1.2. Merkezileştirilmiş veya Merkezi Olmayan İşleyiş Biçimi

Devlet eliyle yürütülen zekât toplama süreçleri, merkezi, merkezi olmayan veya hibrit biçimler şeklinde uygulanmaktadır.

Tablo 3.2: Zekât Fonlarının Çalışma Şekli

Merkezi	Merkezi Olmayan	Hibrit	
Mısır	Nijerya	Cezayir	Ürdün
Kuveyt	Malezya	Pakistan	Libya
		Sudan	Umman

Kaynak: Hammad, 2022, s. 13

Merkezi zekât fonları, zekât fonlarının uygunluk kriterleriyle ilgili tüm karar verme yetkilerini elinde tuttuğu, zekâtın toplama ve dağıtım süreçlerinin denetlendiği işleyişi ihtiva etmektedir. Öte yandan merkezi olmayan zekât fonları, her eyaletin/bölgenin kendine has ayrı zekât mevzuatına göre birbirinden bağımsız çalışan zekât fonlarını işletmesini ifade etmektedir. Hibrit işleyişte ise merkezi düzeyde belirlenen birleştirilmiş uygunluk kriterlerinin uygulanması veya toplanan zekâtın yeniden dağıtımı için merkezi zekât fonunu da içeren belirli düzenlemeler yoluyla, merkezi zekât fonuyla yerel düzeydeki komiteler arasında bir dereceye kadar işbirliği yoluyla çalışan organizasyonu ifade etmektedir (Hammad, 2022, s. 13-15) (Tablo 3.2).

3.1.3. Fetva Veren Kurumla Entegresyon

Devlet liderliğindeki zekât fonuna sahip bazı ülkelerde, zekât nisabı gibi teknik konular fetva veren kurumlarla entegre edilerek ya da onlardan ayrı olacak şekilde yürütülebilmektedir. Bu durumlara göre ülkeler Tablo 3.3'te gösterilmiştir.

Tablo 3.3: Fetva Makamlarının Zekât Fonlarına Entegreasyon Biçimleri

Birleştirilmiş	Ayrılmış	
Cibuti	Kuveyt	Singapur
Sudan	Umman	Sudan
	Libya	Ürdün

Kaynak: Hammad, 2022, s. 16

Devlet tarafından zekât fonuna sahip ülkelerin çoğunda, zekât fonları fetva veren kurumlardan ayrı olmakla birlikte her ikisi de genellikle Diyanet İşleri Bakanlığı'na bağlı bulunmaktadır. Ayrıca, zekât fonunun web sitesinde sıklıkla fetva veren kuruma soru göndermek için bir iletişim formu da bulunmaktadır (Hammad, 2022, s. 15-16).

3.1.4. Sosyal Koruma Sistemleriyle Bağlantı

Sosyal güvenlik sistemiyle zekât arasındaki bağlantı ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Genel olarak, sosyal güvenlik/koruma bütçelemesi ve harcamaları için zekâtın kullanılması ve sosyal koruma, yoksulluğu azaltma gibi stratejiler zekâtın ülkelerin sosyal koruma sistemleri içerisinde yer aldığı metotlar arasında sayılabilir (Hammad, 2022, s. 16).

Tablo 3.4: Sosyal Güvenlik Sistemi İle Zekât Arasındaki Bağlantı

Sosyal Koruma Bütçesinin Bir Parçası Olarak Zekât	Tamamlayıcı Veritabanları / Uygunluk Kriterleri	Sosyal Korumanın Bir Parçası Olarak Zekât / Yoksulluğu Azaltma Stratejileri
Suudi Arabistan	Umman	Sudan
Kuveyt	Libya	Ürdün
Yemen	Ürdün	

Kaynak: Hammad, 2022, s. 16.

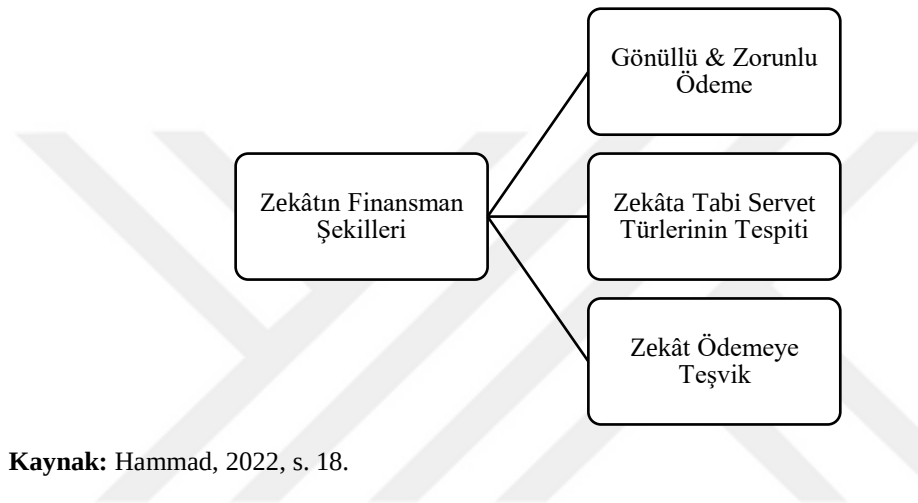
Zekât ve sosyal güvenlik sistemleri arasındaki ilişkisini gösteren Tablo 3.4'e göre Suudi Arabistan, Kuveyt ve Yemen zekâtı sosyal koruma bütçesinin bir parçası olarak tanımlamaktadır. Umman, Libya ve Ürdün uygunluk kriterlerini göz önünde bulundururken Sudan ve Ürdün zekâtı yoksulluğu azaltma stratejisi olarak kullanılmaktadır.

3.2. Zekâtın Finansman Şekilleri

Zekât, ihtiyaç sahibi inşalara yardım etmek için mal ve servet toplama mekanizması değildir. Zekâtın temel amacı, insanın hâlihazırdaki durumunu daha

onurlu bir hale getirmektir. Aynı zamanda zekât, toplum hayatının ihtiyaçlarını karşılama, geliştirme ve tamamlama hususunda da temel noktalardan biridir. Ayrıca sosyal adaletin tesis edilerek güçlenmesi için de önem arz etmektedir (İbrahim vd., 2021, s. 1085). Zekât fonuna sahip ülkeler, zekâtın bu gibi amaçlarını en iyi şekilde gerçekleştirebilmek için farklı zekât finansman yöntemleri uygulamaktadır. Şekil 3.1, bu metotları üç başlık altında göstermektedir. Bunlar gönüllü/zorunlu ödeme, zekâta tabi servet türlerinin saptanması ve zekât ödemeye teşviktir.

Şekil 3.1: Zekâtın Finansman Şekilleri

Kaynak: Hammad, 2022, s. 18.

Devlet öncülüğünde zekât ödemelerini gerçekleştiren pek çok ülke, gönüllü zekât ödeme yöntemini tercih etmektedir (Obaidullah, 2017). Zorunlu zekât ödeme sistemi Kuveyt ve Sudan’da Maliye Bakanlığı’nın zekât toplama sürecine dâhil edilmesiyle gerçekleştirilmektedir (Hammad, 2022, s. 19). Tablo 3.5, gönüllü ve zorunlu zekât ödemesine sahip ülkeleri göstermektedir.

Tablo 3.5: Zekâtı Gönüllülük ve Zorunluluk Esasına Göre Uygulayan Ülkeler

Gönüllü	Zorunlu
• Cezayir • Filistin • BAE • Katar • Umman • Kuveyt (bireysel) • Malezya (bazı federaller) • Ürdün • Mısır • Bangladeş • Brunei Sultanlığı • Bahreyn	• Sudan • Suudi Arabistan (kar amaçlı faaliyetler için) • Pakistan • Malezya (bazı federaller) • Kuveyt (şirketler) • Nijerya • Singapur

Kaynak: Hammad, 2022, s. 19.

Zekâta tabi tutulacak servetler, şer'i kurallara aykırı olmamak şartı gözetilerek saptanmaktadır. Bu sebeple bu mallar, çoğunlukla ülkelerde aynı olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, çiftlik hayvanları, mücevherler, stoklar, tasarruf hesapları gibi zekâta tabi mal ve servetler karşımıza ortak olarak çıkmaktadır. Ancak şirketlerin zekâta tabi mal ve servetleri ülkeler arasında çeşitlilik gösterebilmektedir (Hammad, 2022, s. 20). Suudi Arabistan'da şirketlerin düzeltilmiş net zararı, net duran varlıkları, sabit kıymet alımı için avanslar, devam eden inşaat, önceki yıllardan devreden düzeltilmiş zararlar, devlet tahvillerine yapılan yatırımlar ve işletme sahibi veya ortağının cari hesap bakiyeleri tümü zekât zenginliğinden hariç tutulmaktadır (Al-Salih, 2020). Kuveyt'te ise şirketlerin zekâtı yalnızca yıllık net kâr üzerinden alınmaktadır (RSM, 2015).

Zekât nisabını ise çoğunlukla fetva veren kurum ya da genel kabul gören (85 gram altın hesaplamasına dayanan) ülkenin Diyanet İşleri Başkanlığı'nca kabul edilmiş nisap hesaplama tutarı göz önüne alınarak hesaplanmaktadır.

3.3. Zekâta Vergisel Teşvik Uygulayan Bazı Ülkeler

Zekât fonuna sahip ülkelerde, zekât gelirlerinin miktarını etkileyebilmesi sebebiyle zekâta teşvik için yürütülen politikalar da önem arz etmektedir. İnsanları zekât ödemeye yönelik olan bu teşvikler, ödenen zekâtın ödenecek vergiden mahsup edilmesi veya ödenen zekâtın vergiye tabi kazançtan indirilmesi şeklinde uygulanmaktadır (Hammad, 2022, s. 22; Obaidullah, 2017).

Tablo 3.6: Vergisel Teşvik Uygulayan Ülkeler

Vergilendirilebilir Kazançlardan Mahsup	Ödenecek Vergiden Mahsup
Sudan	Malezya
Endonezya	
Pakistan	
Malezya	
Ürdün	
Bangladeş	

Kaynak: Hammad, 2022, s. 22.

Tablo 3.6 incelendiğinde Malezya zekât sisteminin, zekât ödeyen kişilere ödenecek vergiden mahsup avantajı sağladığı görülmektedir. Öte yandan Sudan,

Endonezya, Pakistan, Malezya, Ürdün ve Banglaeş'te ise zekâtın vergilendirilebilir kazançtan mahsup edildiği görülmektedir.

Zekât faaliyetlerinin, organize toplama yönetimi ve dağıtım sistemiyle yeterli insan gücüyle birlikte gerçekleştirilmesi zekâtın optimizasyonu açısından kritik bir husustur. Nüfusunun çoğunluğu Müslüman olan ülkelerde zekât yönetimi de çeşitlilik arz etmektedir. Devletler, farklı yaklaşımlar benimsemektedirler. Devlet öncülüğündeki zekât dağıtım ve toplama süreçleri çoğunlukla ya bir merkezi Zekât Fonu ve yerel komitelerin ya toplanan zekâtın (Sudan örneğinde olduğu gibi) yeniden dağıtılması ya da (Libya örneğinde olduğu gibi) birleştirilmiş uygunluk kriterlerinin uygulanması yoluyla birlikte çalıştığı hibrit bir model aracılığıyla uygulanmaktadır (Hammad, s. 2022).

Yemen'de zekât yönetimi, doğrudan hükümet tarafından veya belirli bakanlıklar altında yürütülmektedir. Sudan, Pakistan, Singapur, Brunei Sultanlığı, Malezya ve Suudi Arabistan'da da bu duruma benzer uygulamalar bulunmaktadır. Kuveyt ve Mısır'da ise zekât yönetimi yarı devlet (semi government) kurumu tarafından yürütülmektedir. Ürdün, Irak, Tunus ve Bangladeş gibi diğer ülkelerde ise zekât yönetimi bağımsız kurum/kuruluşlar tarafından yürütülmektedir. Bahreyn ve Umman'da zekât kanunları çıkartılarak hükümet destekli zekât kuruluşları kurulmuş olsa da bu kuruluşlara zekât ödemesi gönüllülük esasına bırakılmıştır (Sari vd., 2013, s. 78).

Toplama, dağıtım ve organizasyonda zekâtın iyi bir yönetim tarafından gerçekleştirilebilmesi için bazı düzenlemeler yapmakla hükümet sorumludur. Bunun örneğini Hz. Peygamber (s.a.v) zamanında bizzat devlet başkanı olan Hz. Peygamber (s.a.v.)'in İslam'a giren bölgelere zekât kadroları tayin etmesinden görmekteyiz (Sari vd., 2013, s. 78). Zekât kurumunun işlerliğinin istenilen düzeyde olabilmesi için doğru zekât potansiyeline ulaşılabilmesi, her türlü zekât varlığının saptanarak verimli bir şekilde toplanabilmesi, zekât kurumunun yönetiminin profesyonel bir şekilde yürütülmesi, hem toplama da hem de dağıtımda efektif yöntemlerin saptanması ve sistematik bir şekilde yürütülmesi gerekmektedir (Selçuk & Görmüş, 2019, s. 63).

Yukarıdaki hususların devlet eliyle yapılmasının istenilen zekât hedeflerine ulaşmada önem arz ettiği görülmektedir. Günümüzde zekâtı kurumsal düzeyde uygulayan ülkeler bahsedilen bu amaçları sağlayabilmek adına kendi mali sistemlerinde birtakım düzenlemeler yapmışlardır. Powell (2009, s. 58), Müslüman nüfusu ağırlıklı olan modern toplumların kanunları zekâta karşı farklı yaklaşımlar benimsemektedirler. En yaygın olan yaklaşımda ülke kanunları zekâtı tamamen görmezden gelmektedir. Bir diğer yaklaşımda ise hükümet şeffaflık ve hesap verilebilirlik ilkelerini sağlamak adına zekâtın toplama ve dağıtımını gerçekleştirebilecek gönüllü kuruluşlar oluşturmaktadır. Üçüncü yaklaşımda devlet zekâtı bir vergi gibi toplayarak refah karşılığı olarak dağıtmaktadır. Bu yaklaşım için farklı uygulamalar söz konusu olmakla birlikte İslam fıkhnın görüşleri neticesinde uygulamalar gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır.

Şam'da 1952 yılında yapılan zekât konulu bir toplantıda zekât müessesinin günümüzde devlet tarafından işletilmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur (Selçuk & Görmüş, 2019, s. 64). Zekât sistemleri devlet destekli ya da devlet tarafından işletilen ülkelerde de oranlar, muafiyetler, istisnalar, tahsilat yöntemleri, ödeme şekilleri gibi pek çok unsur farklılıklar gösterebilmektedir (Kuran, 2003, s. 275). Geleneksel zekât fıkhnın unsurlarının modern kanunlarda neden ve hangi şekillerde yer alması gerektiği hususu oldukça önem arz etmekte ve uygulayan devletler tarafından farklı uygulamalara sahne olabilmektedir (Powell, 2009, s. 59). Bu sebeple, zekâtın pratikte vergi sistemleri içerisindeki farklı şekillerdeki uygulamalarının incelenmesi ve Türkiye'de bu konunun tartışılabilmesi için ülke örneklerinin incelenmesi önem arz etmektedir. Bu sebeple bu bölümde, Tablo 3.6'da da gösterilmiş olan zekâta vergisel avantaj sağlayan Sudan, Endonezya, Pakistan, Malezya, Ürdün, Bangladeş ve farklı bir örnek olması için Libya uygulama örnekleri incelenecektir.

3.3.1. Sudan

1881 yılında bağımsızlığı kazanan Sudan zekâtı konu alan ilk yasayı çıkaran ülke olmuştur. 1921 yılında yasal zemin hazırlıklarına başlamış ve 1978 yılında Zekât Fonu Kanunu'nu ardından 1980 yılında Zekât Sandığı Kanunu'nu çıkararak 1990 yılında zekât teşkilatını kurmuştur (Selçuk & Görmüş, 2019, s. 66-71). Böylece bu tarihten itibaren zekât Sudan'da kurumsal bir zemin kazanmıştır. Zekât, Sudan'daki

en önemli sosyal koruma kaynağıdır. Yoksullar için sağlık sigortası ücretlerinin ödenmesinden, koşulsuz nakit transferlerine, mikro krediye ve Ramazan ve acil durumlarda ailelere pek çok yardım biçiminde sunulmaktadır (Bilo & Machado, 2019, s. 238). Sudan'daki Zekât Fonu, kuraklığa, çölleşmeye, afetlere ve salgın hastalıklara karşı güvenlik ağı oluşturmak; fakir ve muhtaç kimselerin faydasına projeler ifa etmek; nakit ve ayni desteklerle yoksulluğu azaltmak ve eğitim yoluyla işsizlikle mücadele etmek gibi politika hedeflerine sahiptir (Hassanain, 2016).

Zekât Kanunu'na göre zekâta tabi mallar sekiz başlık altında toplanmıştır; madenler, ticari mallar, nakit, gizli servet, zirai ürünler, hayvanlar, maaşlar ve batını mallar. Madenlerden ve altın ile gümüşün zekât oranı yüzde 2,5 ve ortaya çıkan gizli servetin 1/5 olarak belirtilmiştir. Ayrıca geliri zekât nisabını aşan ve temel ihtiyaçlarını karşılamaya güç yetiren ve ihtiyaçlarını aşan kişilerin maaşları da zekâta tabi tutulur.

Sudan'da zekât yönetimi Sudan Zekât Odası'na (Sudan Zakah Chamber) verilmiştir. Bağlı olduğu kanuna göre:

“Zekâtın Zorunluluğu

Zekât her şahıstan alınır:

Çifte ödeme olmamasına dikkat ederek Sudan'da veya Sudan dışında zekâtın gerekli olduğu mala sahip olan Müslüman Sudanlı'dan,

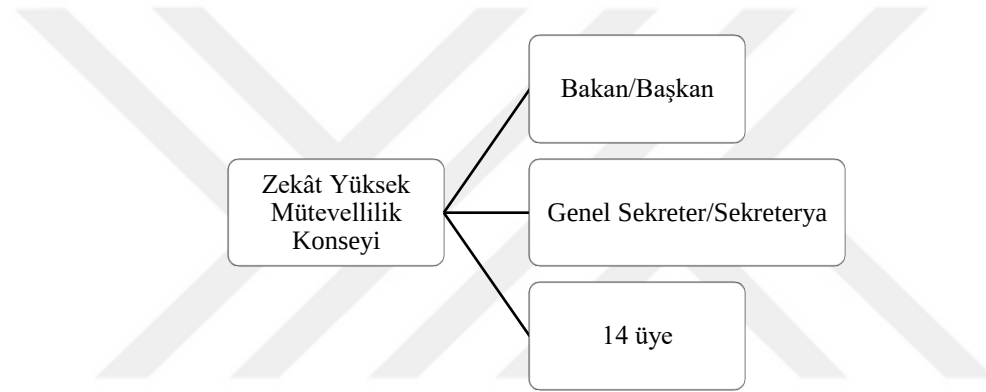
Ülkesinin zekât kanunu gereğince zekât ödemekle sorumlu olmadığı ve bilfiil zekâtı ödemediği sürece, Sudan'da çalışan veya ikamet eden ve Sudan'da zekâtı gerektiren mala sahip olan ancak Sudanlı olmayan Müslümandan. Veya zekât ödemekten muaf olması, yapılan anlaşma gereğince, zekâta çifte ödemeye engel olmak için olan kimseden (Karadağı, 2017, s. 1039).”

Sudan'da Zekât organizasyonu, “Zekât Divanı” adı verilen ve tüzel kişiliği bulunan bağımsız bir heyet kurularak gerçekleştirilir. Bu divan, meclis denetimine tabidir. Divanın görevleri arasında zekâtı toplamak, idare etmek ve dağıtmak bulunmaktadır. Zekât Divanı, zekâtın miktarının doğru saptanması için mekânlara girerek kontrol etmek, zekât gelirlerini Sudan Bankası'na veyahut Yüksek Meclisin ya da Vilayet Vekiller Meclisi'nin belirlemiş olduğu bankaya yatırmak, il zekât divanı işlerini denetleyecek kurullar oluşturmak gibi birtakım yetkilere sahiptir. Divan ile Zekât Yüksek Mütevellilik Konseyi (Zekât Vekilleri Yüksek Meclisi) ismini taşıyan bir meclis kurulur. Meclis, aşağıdaki şekilde de görüldüğü gibi

başkan, genel sekreter ve İslam âlimleri ile zekât ödeyenlerden seçilecek güvenilir ve sayıları 10 kişiyi aşmayacak üyeden oluşmaktadır.

Bu meclis, kanunda belirtilen ilkeleri ihlal etmeden divanın hedeflerini gerçekleştirmesinde, faaliyetlerini doğrudan denetlemede ve yetkilerini genel denetimi üstlenen en üstün otoritedir. Zekâtın şer-i nisabını duyurmak, yıllık bütçe ve kapanış hesabı onaylarını vermek ve denetlemek gibi yetkilere sahiptir. Daha sonra bakan ve meclisin tavsiyesi üzerine Fetva Kurulu kurulur. Divanda ve her vilayette zekât divanında Mezalim Yüksek Kurulu oluşturulur. Sudan’da zekât organizasyonunun genel şeması Şekil 3.2’de de gösterildiği gibi bu şekildedir.

Şekil 3.2: Sudan Zekât Organizasyonu Şeması

Kaynak: R. Cici, 2016, s. 229-236 verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Sudan’da zekâtını ödemeyen mükellefler için ceza uygulaması da bulunmaktadır. Bu kanun maddesine göre ödemesi gereken zekâtı ödemekten kaçınan ve hile yapan mükellef, ödemesi gereken zekât miktarını aşmayacak kadar bir cezaya çarptırılır. Bu ceza miktarı Divan aracılığıyla kendisinden zorla alınır. Kanunun yedinci bölümünü oluşturan genel hükümler ise şu şekildedir:

“Divanın Mallarının Vergi ve Harçlardan Muaf Tutulması

47. Divanın ve il zekât divanının malları ve faaliyetleri gümrük harçları da dâhil her türlü vergi ve harçtan muaftır.

Gelir vergisi hesaplarından zekâtın çıkarılması

48. Her hangi bir şahsa ait gelir vergisi hesaplanırken, zekâtın çıkarılması tekrar etmemek üzere, gelir vergisi için hesap edilen malından ödediği zekât çıkartılır.”

Ayrıca, zekât ödeyen kişilerin kanunda tanınan imtiyazlardan yararlanabilmesi için zekât ödeme belgelerini ibraz etme şartı da yine genel hükümler içerisinde zikredilmiştir.

3.3.2. Endonezya

Endonezya, dünyadaki en fazla Müslüman nüfusa sahip ülke olarak bilinmektedir (Erdoğan & Gedikli, 2018, s. 28). Yaklaşık olarak ülke nüfusunun yüzde 86'sını oluşturan Müslüman nüfus, zekât potansiyelinin de ne kadar büyük olduğunu göstermektedir (Sari vd., 2013, s. 78). Ancak, gerçekleşen zekât tahsilatının verileri incelendiğinde potansiyelin ancak bir kısmının toplanabildiği gerçeğiyle karşılaşmaktadır²⁴ (Djarmiko, 2019, s. 137).

Endonezya tarihinin ilk zamanlarında zekât yönetimi cami ve medreseler tarafından yürütülmekteydi (Selçuk & Görmüş, 2019, s. 105). Modern anlamda zekât yönetimine²⁵ 1968 yılında Devlet Başkanı Soeharto'nun zekât işlerini devlet eliyle yürütülmesi adına Badan Amil Zakat Infaq dan Sadaqah (BAZIS) kurmasıyla geçiş yapmıştır. Bu kurum zekât, sadaka ve bağışların yönetildiği yarı bağımsız bir birim olarak oluşturulmuştur (Saidurrahman, 2013, s. 372). 1999 yılına gelindiğinde ise dönemin devlet başkanı Habibie 38 numaralı kanunıyla iki farklı ve resmi zekât kurumu kurmuştur; Badan Amil Zakat (BAZ) ve Lembaga Amil Zakat (LAZ). Bu kurumlar zekât toplama ve dağıtma işlerinin yürütülmesi için kurulmuş, BAZ devlet tarafından LAZ ise sivil toplum tarafından organize edilmekteydi (Selçuk & Görmüş, 2019, s. 108). Ancak zamanla bu iki kurumun birlikte faaliyet yürütmesi bazı sorunlara sebep olduğundan bu kurumlar yerine zekât toplama ve dağıtım için Badan Amil Zakat Nasional (BAZNAS) ve Lembaga Amil Zakat Nasional (LAZNAS) kurumları faaliyet göstermektedirler.

²⁴ Burada Müslümanların yaklaşık yüzde 55'inin zekât mükellefi olabilecek durumda olduğu notunu da düşmek gerekmektedir (Sari vd., 2013, s. 78). Çünkü bu durum Endonezya'nın Müslüman nüfusunun bir kısmının yoksullukla mücadele ettiğini ve zekâtın ülke için önemini göstermektedir. Zekâtın Endonezya'da neden potansiyelinden az toplandığının anlaşılabilmesi için bkz. (Yahya, 2020)

²⁵ 2011 tarihli 23 sayılı Endonezya Kanunu'na göre zekât yönetimi, zekâtın toplanmasını, dağıtılmasını ve kullanılmasına ilişkin faaliyetlerin planlanmasını, organize edilmesini, uygulanmasını ve denetlenmesini kapsamaktadır (Mujiatun, 2018, s. 82). Zekât yönetimi, zekâtı, sadaka, infak ve diğer sosyal dini fonların toplanıp dağıtılmasının planlamasını, uygulanmasını ve koordine edilmesi faaliyetleri olarak da tanımlanabilir (Adinugroho vd., 2020, s. 5).

Endonezya’da zekât yönetimi kurumsal olarak iki bölüme ayrılmıştır. Devlet eliyle oluşturulan ve kanunlaştırılan Ulusal, Vilayet ve İlçe/Belediye hiyerarşisi içinde çalışan ve “Ulusal Zekât Kurulu” olarak bilinen BAZNAS ile ülkede Müslüman topluluklarca oluşturulmuş Ulusal, Vilayet ve İlçe/Şehir’lerden insanların kurduğu zekât idaresi Ulusal Amil Zekât Kurumu (LAZ/LAZNAZ)’dır (Juwaini, 2017, s. 470). LAZ, zekâtın toplanılıp dağıtılmasına ve kullanılmasına yardımcı olmakla görevli bir kurumdur. BAZNAS tarafından zekâtın toplanmasında yardımcı olacak bir diğer kurum ise Zekât Toplama Birimi (UPZ)’dir²⁶. Zekât Yönetim Kanunu’na göre BAZNAS hukuken üstün olan kurumdur. LAZ tarafından zekât toplama, dağıtım ve geliştirme işlemlerinde düzenleyici kurumdur. Bir diğer ifadeyle BAZNAS düzenleyici ve yönetici olarak üst otoritedir (Yahya, 2020).

Kanunda zekâta tabi çeşitli varlıklar şu şekilde tanımlanmıştır: Altın, gümüş ve diğer değerli metaller; nakit ve diğer menkul kıymetler; ticaret envanterleri, tarım, bahçecilik ve ormancılıktan elde edilen ürünler; hayvancılık ve balıkçılık; madencilik; endüstri; gelirler ve hizmetler ve rikaz. Ayrıca kanun hem bireyleri hem de ticari işletmeleri zekât mükellefi yani muzakki olarak tanımlamaktadır. Kanunun devamında zekât yükümlülüğünün hesaplanması için gerekli oran ve yöntemleri vermekten ziyade bu işlemlerin İslam hukukuna uygun olması gerektiğini belirtir. Böylece Endonezya’da zekât yükümlüsü kendi zekâtını hesaplayabilir ya da BAZNAS’tan yardım alabilmektedir (Obaidullah, 2017, s. 30).

Endonezya Zekât Yasası Madde 26, zekâtın İslam hukukuna uygun olarak ve adalet ile bölgesel yakınlık prensiplerinin göz önünde tutularak önceliğe dayalı bir şekilde müstahiklere dağıtılmasının belirtmektedir. Zekât konusunda önceliklendirme hususu başka bir ülkede görülmemekte, bu durum sadece Endonezya’da uygulanmaktadır. Endonezya’da zekâtın, yoksulluğun üstesinden gelmek için üretken faaliyetlerde kullanılabileceğinin açıkça belirtilmesi bu önceliklendirmeye örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca Endonezya’daki Zekât Kanunu’nu diğer ülkelerdeki benzerlerinden ayıran önemli bir husus da zekât fonlarının diğer hayır fonlarıyla karıştırılmaması adına zekât dışı tüm yardım

²⁶ Endonezya’daki zekât yönetimi faaliyetleri ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Halimatusa’diyah, 2015; BAZNAS, 2020.

fonlarının ayrı bir deftere kaydedilmesini şart koşmasıdır (Obaidullah, 2017, s. 31-32).

Endonezya’da zekât ödemesi gönüllülük esasına bırakılmıştır (Obaidullah, 2017, s. 6). Dünyanın pek çok yerinde hayırseverlik amaçlı yapılan bağışlar için vergi avantajları uygulandığı bilinmektedir. Bu durumun, zekât ödemeleri için de vergi avantajlarıyla desteklenerek kişilerin zekâtlarını vermelerini teşvik etmede kullanılmaktadır. Endonezya’da Kanunun 22. maddesine göre BAZNAS’a ödenen zekâtlar vergiye tabi gelirden düşülebilmektedir. Diğer bir ifadeyle Kanun muzakkilere vergi indirimi sağlamaktadır. Diğer bir ifadeyle zekât vergiye tabi varlıklar için bir indirimdir (Yahya, 2020, s. 205). Aynı Kanun’un 23. maddesine göre BAZNAS ve LAZ’a ödemede bulunan her muzakki için zekât ödemeleri karşılığında bir makbuz verilir ve bu makbuz zekâtın vergiye tabi gelirden düşülmesine imkân verir (Obaidullah, 2017, s. 27). Böylece Endonezya’da bu kurumlar ekonomik sorunların çözümünde kullanılan hayır kurumları olarak görülebilmektedir (Nurhayati & Siswantoro, 2015, s. 1; Khotimah vd., 2022, s. 478).

3.3.3. Pakistan

Pakistan, 1947 yılında bağımsızlığına kavuşmuştur. Özgürlüğüne kavuştuktan sonra anayasal hareketler gerçekleştirmeye başlamış ve 1980 yılında zekât alabilecek fakir kişilere finansal destek sağlamak amacıyla “Zekât ve Öşür Yasası” ile zekât ve öşür sistemini hayata geçirmiştir. Bu yasa zekât ve öşürün dağıtım, toplanma ve yönetim organizasyonunu kapsayan bir sistem sunmuştur (Kahloon, 2017, s. 475-478).

“Bu sistemde zekât yardımı özellikle dul, yetim ve engelli kimseler gibi zekâtı hak edenlere kendi geçimlerini sağlamaları için komisyonlar eliyle doğrudan veya eğitim, mesleki eğitim ve sağlık hizmetleri için kurumlar eliyle dolaylı bir şekilde verilmektedir. Zekât gelirleri doğal afetlere maruz kalan insanlara finansal yardım ve bunların rehabilitasyonu için de değerlendirilmektedir (Kahloon, 2017, s. 475).”

Zekât, 1980 Zekât ve Öşür Yasası’nın ilk maddesindeki şu on bir varlıktan zorunlu olarak çıkarılır:

“Bankadaki Tasarruf Hesapları, İhbarlı Mevduat Hesapları Ve Faturaları, Sabit Mevduat Hesapları Ve Faturaları, Mevduat Sertifikası Hesapları Ve Faturaları, Ulusal Yatırım Ortaklığı Şirketleri, Pakistan Mali Yatırım Fonları Sertifikaları Şirketi, kazancın hamil tarafından periyodik olarak tahsil edildiği Devlet Tahvilleri, Menkul Kıymetler (şirketlerin hisse ve tahvilleri ile kazancın ödendiği yasal

korporasyonlar), Maaşlar, Hayat Sigortası Poliçeleri, Tasarruf Sadıkları. Zekât için dikkate alınacak varlıkların hesaplanması Ramazan ayının ilk günü yapılır (Pakistan Hükümeti 1980 (Kahloon, 2017, s. 478)."

Zekât yönetimi, Merkezi Zekât Konseyi, Eyalet Zekât Konseyi, Mahalli/Yerel Zekât ve Öşür Komitelerince yürütülmektedir. Zekât fonları ise Merkezi, Eyalet ve Mahalli/Yerel Zekât Fonu olmak üzere üç farklı aşama içermektedir. Zekât fonu dağıtımında merkeziyetçilik uygulandığından tüm zekât fonları Merkezi Zekât Fonu'nda toplandıktan sonra dağıtılmaktadır. Yukarıda bahsedilen zorunlu zekât toplanan varlıklardan yüzde 2,5 oranında zekât tahsil edilmektedir. Bunların dışında altın, gümüş, nakit para, merada beslenen hayvanlar gibi çeşitli alanlardan da gönüllü olarak zekât toplanabilmektedir. Zengin Müslüman bütün mal varlığıyla zekâta yükümlü tutulmakta ve yetişkin sayılmayan ya da deli sayılan kimselerinde zekâta mükellef olma hususunda muafiyet tanınmamaktadır.

Zekât dağıtımı, sakatlar, özürlüler, boşanmışlar ve yetimler gibi geçimini kendiliğinden sağlayamayanlara direkt yardım şeklinde; medreselere, sağlık, eğitim, sosyal ve yoksul kurumlara ise dolaylı yardım şeklinde gerçekleştirilmektedir. Ayrıca, Pakistan'da idari harcamalara, toplam harcamaların yüzde 10'undan fazlasına izin verilmeyecek şekilde zekât fonundan harcama tahsil edilmektedir (Cici, 2016, s. 496-498).

3.3.4. Malezya

Federal, anayasal ve seçime dayalı monarşi olan Malezya'nın kuruluşu 1957 yılında gerçekleşmiştir. Federasyonun resmi dini, İslam olarak kabul edilmekle birlikte Federal Hükümet'in dini ve işlerdeki otoritesi mutlak değildir. Din işlerini, ülkede kurulmuş olan eyalet dini kurulları yönetmektedir. Bu kurullar, kendilerine özgü statüye sahip olup zekât kurumları oluşturmuşlardır. Zekât toplama ve dağıtım işleri de bu zekât kurumlarına aittir. (Şensoy, 2008, s. 85-88).

Malezya'da "Hartasuci Pvt. Ltd." şirketi, "Zekât Toplama Merkezi" (ZCC) adı verilen birimi yönetmektedir. Ayrıca Federal Bölge İslam Din Konseyi adına zekât toplama işlemlerine dâhil olan her işlevi yerine getirmektedir. Zekâtın toplanmasına yönelik tüm harcama ve masrafları da yine şirket karşılamakta ve Konsey şirket idaresine amil (zekât toplayıcı) olarak her ay ücret ödemesi

yapmaktadır. ZCC, zekât mükelleflerine hizmet amaçlı kurulan çevrimiçi zekât gişelerinde gelirin, şirketlerin, birikimin, hisselerin, altının zekâtı ve fitreyi kısacası tüm zekâtları toplamakla görevlendirilmiştir. Federal bölge zirai ve hayvan zekâtları ise bu faaliyetleri yürüten işletmeler veya şirketlerden ticaret zekâtı olarak alınmaktadır (Alias, 2017, s. 448-452).

Zekât dağıtımını, Federal Bölge Dini Kurulu bünyesinde bulunan Beytü'l-mal komitesi gerçekleştirmektedir. Komite, zekât paralarının kullanacağı program ve projeleri belirlemektedir. Buna göre nakit yardımlarla sınırlı kalmayan zekât dağıtımları (Şensoy, 2008, s. 100). Federal Bölge Zekât Müessesinin belirttiği aylık gıda yardımı, öğrenci yardımı, acil yardım, burslar, kadın merkezleri açma, giyim yardımı, yayın faaliyeti, nakdi yardım, evlilik giderleri yardımı gibi 34 madde halinde sayılan kanallara harcamaktadır (Yalçın, 2016, s. 112-113).

“1967 Yasası Gelir Vergisi Kanununun 6A (3) Maddesi, Devlet İslam Din Konseyi vasıtasıyla zekât ödemiş bir kişiye, zekât ödeme makbuzunun gösterilmesi şartıyla münferit vergisi için bir indirim verileceğini bildirmektedir. Dolayısıyla bu avantaj zekât mükellefinin yükünü hafifletmeye yardımcı olmaktadır (Alias, 2017, s. 458).”

Yukarıdaki maddeden de görüldüğü gibi Malezya hükümeti zekât verenlere bireysel vergi indirimi uygulamaktadır. Böylece kişileri zekâta teşvik ederek zekât potansiyelini kayda geçirebilmeyi amaçlamaktadır.

3.3.5. Libya

Libya Zekât Kanunu (LZK), 1971 yılında çıkarılmıştır. Kanun genel olarak Maliki mezhebinin görüşlerine dayanmaktadır (Akyüz, 2006, s. 26). LZK, dört bab altında toplanmıştır. Bunlar:

“Birinci Bab: Zekât Hükümleri (1-24),

İkinci Bab: Zekâtın Tarh ve Tahsili (25-35),

Üçüncü Bab: Zekât Cezaları (36-38),

Dördüncü Bab: Çeşitli Hükümler (39-37) (Akyüz, s. 35).”

Ayrıca, Maliye Bakanlığı'na bağlı Zekât İdaresi Genel Müdürlüğü de kurulmuştur (Cici, 2016, s. 492). Kanunun ilk bölümündeki zekâtın konusu, matrahı ve miktarıyla ilgili hükümlerin yorumlanıp ayrıntıya gidilmes gibi hususlar Adalet Bakanlığı bünyesindeki din adamları ve hukukçılarının oluşturduğu danışma

kurulunca hazırlanır. Teklifi Adalet Bakanı, Bakanlar Kurulu'na gönderir (Akyüz, s. 25-26). LZK'nun işleyişi genel hatlarıyla bu şekildedir.

Libya Zekât Fonu (LZF), Evkaf ve İslam İşleri Bakanlığı'nın bünyesinde bağımsız bir yapıya sahiptir. Faaliyetlerini gerçekleştirmek için gerekli tüm yasal yetkiye sahiptir. LZF, Bakanlar Kurulu Kararı'yla 2012 yılında İslam hukukunun hükümlerine göre kurulmuştur. Fonun, işleri organize eden, yöneten, politikalar belirleyen, plan ve projeleri denetleyen ve kendi bağımsız bütçesini yöneten bir başkanı bulunmaktadır (Osama, 2021, s. 118).

LZF'nun görevleri üç aşamada özetlenmektedir (Osama, 2021, s. 118-119):

- Zekât Fonlarının İslam hukukunun hükümlerine uygun bir şekilde “ayni ve nakdi” olarak toplanması
- Zekât fonlarının Kur'an-ı Kerim'de belirtilen zekât harcama kalemlerine göre dağıtılması
- Zekât fonlarının yönetimi ve geliştirilmesi üzerinde çalışmak.

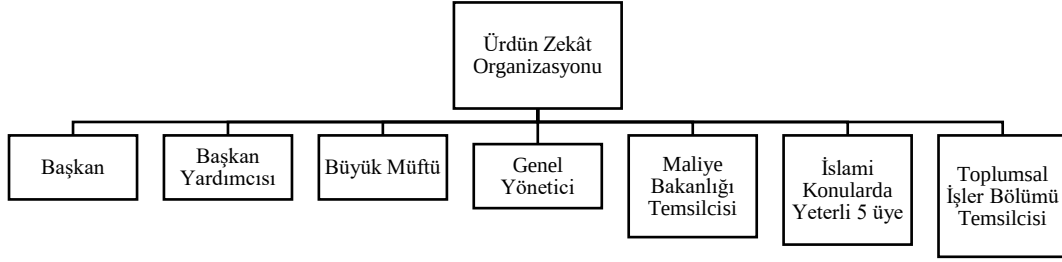
Libya, mükerrerliği önleyebilmek için fondan yararlananların isimlerinin zekât komiteleriyle ilgili yardımı sağlayan arasında paylaşımını yapmaktadır (Hammad, 2022, s. 17).

3.3.6. Ürdün

Ürdün'de Zekât Kanunu 11 Ocak 1978 tarihinde kabul edilmiştir (Cici, 2008, s. 243). Zekât organizasyonu idare/zekât bölümü, idare konseyi, zekât gelirleri ve zekât dağıtımı olmak üzere dört fonksiyondan oluşmaktadır. Zekât bölümünü oluşturan zekât fonuna tüzel kişilik, mali ve idari bağımsızlık, mülkiyet, sözleşme ve uzlaşma hakkı ise 1988 yılında verilmiştir (Cici, 2016, 493).

İdare konseyi ise tüm idari sorumluluklara sahip 11 üyeden oluşmaktadır. Üyeler Şekil 3.3'te de gösterildiği gibi bakan/başkan, bakanlık temsilcisi/başkan yardımcısı, büyük müftü/üye, genel yönetici/üye, maliye bakanlığı temsilcisi/üye, toplumsal işler bölümü temsilcisi/üye, İslami konularda yeterliliğini ortaya koymuş farklı alanlara mensup beş üye şeklindedir.

Şekil 3.3: Ürdün Zekât Organizasyonu

Kaynak: Cici, 2016, s. 493 verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Zekâta vergisel avantaj sağlayan Ürdün’de ödenen zekâtlar net gelir vergisinden düşülmektedir. Ayrıca zekât fonuna ait varlıkları vergilerden muaf tutulmuştur (Cici, 2016, s. 493).

3.3.7. Bangladeş

Bangladeş’te Zekât Fonu Yönetmeliği 1982 yılında kabul edilmiş ve o tarihten bu yana yürürlükte kalmıştır. Bu yönetmeliğe göre zekât organizasyonu yine yönetmelik esas alınarak kurulan Zekât Kurulu tarafından yürütülür. Bu kurul kurallar, prosedürler ve fonun harcamalarından sorumlu tutulur. Ayrıca kurul Bölge ve Zekât Tahsil Komitelerini atamakla da görevlidir. Bangladeş zekât ödeyen kişilere ödenen zekât miktarınca gelir vergisi ödememe hakkı tanıyarak vergisel avantaj sağlamıştır (Cici, 2016, s. 498-499).

4. NİTEL ÇALIŞMA VE ZEKÂT POTANSİYELİ HESAPLAMASI

Çalışmanın bu bölümünde ilk olarak Türkiye’de zekâtın kurumsallaşmasına, zekâta vergisel avantaj sağlanmasına ve zekât potansiyeline dair düşünceleri ortaya koymak amacıyla yürütülen nitel araştırmanın bulguları analiz edilecek, sonrasında ise zekât potansiyeli hesabı yapılacaktır.

4.1. Araştırma Örneklemi, Yöntemi ve Bulguları

Araştırmanın genel evrenini Türkiye’de gelir vergisi mükellefi olup zekât veren 22 katılımcı oluşturmaktadır. Gelir vergisi mükelleflerinin seçilmesi, zekât potansiyeli ve gelir vergisinin ülkedeki mali kaynaklar açısından fikir sahibi olunmasını sağlayacaktır. Ayrıca bu iki finansal kaynak, ülkedeki mali kaynakların yönetilmesi ve sosyal refahın artırılması açısından da önem teşkil etmektedir. Diğer taraftan gelir vergisi, kişilerin vergi avantajlarından yararlanma potansiyelini belirleyen faktörlerden birisidir. Gelir vergisi kapsamında zekâta yönelik getirilebilecek vergi indirimleri ve/veya muafiyetler gibi vergisel teşvikler, zekât ödeme tutum ve davranışlarını olumlu etkileyebilir.

Katılımcıların meslek gruplarının dağılımı; üç akademisyen, bir emekli öğretmen, iki öğretmen, iki mali müşavir, bir müteahhit, iki market sahibi, bir emekli mali müşavir, bir kuaför, bir avukat, bir gıda perakendecisi, bir Sivil Toplum Kuruluşu (STK) sorumlusu, bir pastaneci, beş işletmeci şeklindedir (Tablo 4.1). Farklı meslek gruplarından profillerin seçilmesiyle konunun kapsamlı bir şekilde ele alınması amaçlanmıştır.

Araştırmaya görüşme talebinde bulunan 33 katılımcı adayının tamamı görüşme talebini kabul etmiştir. Bu katılımcılardan sekizi pilot çalışma ve üçü konuşma sürelerinin kısa olması sebebiyle analize dâhil edilmemiştir. Pilot çalışma olarak kabul edilen sekiz katılımcı, Türkiye Taşkömürü Kurumu (TTK) çalışanlarından oluşmaktadır. Aynı kurumda farklı alanlarda çalışan bu sekiz kişiyle pilot çalışma yapılmasıyla görüşme sorularının kısa bir zaman diliminde değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Pilot çalışmada araştırmanın sorularının anlaşılabilirliğini ve içeriğinin değerlendirilmesi sınanmıştır. Görüşmeler, sesli olarak

kaydedilmiş, ardından çözümlenerek yazılı hale getirilmiştir. Katılımcıların yorum ve eleştirileri neticesinde gereken düzenlemeler yapılmıştır.

Tablo 4.1: Katılımcı Bilgileri

Görüşmeci	Cinsiyet	Yaş	Meslek	İl	Görüşme Süresi, dakika
G1	Kadın	31	Akademisyen	Zonguldak	47,21
G2	Erkek	72	Emekli öğretmen	Zonguldak	39,26
G3	Erkek	44	Akademisyen	Zonguldak	25,46
G4	Erkek	33	Öğretmen	Zonguldak	38,53
G5	Erkek	47	Akademisyen	Zonguldak	30,24
G6	Erkek	60	Mali müşavir	Zonguldak	60,4
G7	Erkek	57	Müteahhit	Zonguldak	43,1
G8	Erkek	45	Mali müşavir	Zonguldak	39,23
G9	Erkek	51	Ambalaj ve temizlik ürünleri dükkanı sahibi	Zonguldak	35,33
G10	Erkek	53	Pastaneci	Zonguldak	26,25
G11	Erkek	71	Market sahibi	Zonguldak	32,49
G12	Erkek	50	Market sahibi	Zonguldak	19,18
G13	Erkek	68	Emekli Mali Müşavir/ Bağımsız Denetçi/ Danışman	Zonguldak	42,16
G14	Erkek	50	İHH Kurum yetkilisi	Zonguldak	43,42
G15	Kadın	38	Bayan kuaförü	Zonguldak	16,3
G16	Erkek	55	Öğretmen	Zonguldak	20,43
G17	Erkek	35	Üçüncü Nesil Gıda Perakendecisi	Zonguldak	38,27
G18	Erkek	36	Otel, Öğrenci Yurdu ve Otomotiv Sektöründe İşletmeci	Zonguldak	15,19
G19	Erkek	61	Üretici	Bursa	53,58
G20	Erkek	60	Beyaz Eşya Esnafı	Zonguldak	21,56
G21	Erkek	57	Avukat/Ara Bulucu	Zonguldak	32,13
G22	Erkek	49	Yapı Malzemeleri Firma Sahibi	Zonguldak	14,25
Ortalama Yaş: 51			Toplam Görüşme Süresi: 12 saat 18 dakika		

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Araştırma kasamında 22 katılımcıyla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler ortalama 33 dakika olarak gerçekleştirilmiştir. 22 katılımcının ikisi kadın 20'si erkektir. Yaş ortalaması ise 51'dir. Görüşme transkripsiyonları, program özellikleri, maliyeti ve Türkçe dil paketine sahip olması gibi sebeplerle Maxqda Analytics Pro 2020 yazılım programına aktarılmıştır. Araştırmanın kavramsal çerçevesi göz önünde bulundurularak kodlama yapılmış, kavramsal çerçevesi dışında kalan veriler ise kodlama dışında bırakılmıştır. Tablo 4.1,

katılımcıların görüşme numaralarını, cinsiyetlerini, yaşlarını, mesleklerini, yaş, bulunulan ili ve görüşme sürelerini göstermektedir.

Araştırmacı, katılımcı adaylara telefonla ulaşarak görüşme talebinde bulunmuştur. 21 katılımcıyla, ofis ve iş yerleri ziyaret edilerek görüşme yapılmıştır. Bir katılımcıyla ise zoom üzerinden görüşme gerçekleştirilmiştir. Katılımcı adaylara ilk olarak araştırmanın niteliği ve görüşme sorularından bahsedilmiştir. İsteyen katılımcılara soru kâğıtlarının kendileriyle paylaşılabilceği teklif edilmiştir. Araştırmacı, katılımcı adaylara ilk olarak görüşme talebini iletirken görüşmenin ses kaydı yapılarak gerçekleştirileceğini açıklamıştır. Araştırmanın tamamen gönüllü katılıma²⁷ dayandığını ve ses kayıtları da dâhil hiçbir bilginin üçüncü kişilerle paylaşılmayacağını açıklamıştır.

Çalışma için nitel araştırma yönteminin seçilmesinin birkaç nedeni bulunmaktadır. Nitel yöntem, farklı sosyal ortamlarda bulunan kişileri inceleyerek cevap arar (Berg & Lune, 2019, s. 20). Nitel araştırma, disiplinler arası bakış açısını merkeze alarak araştırma sorularına yorumlayıcı bakış açısını önemser (Karataş, 2017, s. 71). Nitel analiz verileri, kelimeler, toplumsal yapının incelenmesi açısından matematiksel verilere nispeten daha üstün olabilmektedir. Ayrıca nitel analizde ayrıntıların fazlaca olması sebebiyle toplumsal hayatın gerçekçi bir yansımalarının çizilmesi (Neuman, 2019, s. 807) bu yöntemin tercih edilmesinde önemli bir nedendir.

Çalışmada, sosyal bilimlerde yapılan araştırmalarda olguların ve olayların bulundukları ortamda kendi koşulları dâhilinde incelenmesi gerekliliği (Gürbüz & Şahin, 2018, s. 408) göz önünde bulundurularak yarı yapılandırılmış mülakat yöntemi tercih edilmiştir. Çünkü çalışmada, zekât veren gelir vergisi mükelleflerinin ilgili sorulara dair kapsamlı görüşlerinin alınması amaçlanmıştır. Katılımcıların doğrudan gözlemlenebilmesi, cevaplara yorumsal cevaplar verebilmeleri ve araştırmacının sorgulama çerçevesini kontrol ederek yönlendirebilmesi (Creswell, 2017, s. 191) bu yöntemin tercih edilmesinin rol oynamıştır.

27 Ek 2’de verilmiştir.

Araştırmacı tarafından görüşmeye yön vermesi bakımından taslak görüşme formu hazırlanmıştır. Görüşme formunda iki bölüm yer almaktadır. Bunlardan ilki, araştırma hakkında bilgilendirmenin yapıldığı ve katılımcı onayının alındığı giriş talimatları bölümüdür. İkinci bölümde ise görüşme soruları (Ek 3) yer almaktadır. Görüşme soruları, Türkiye için yapılan iki çalışmanın (Terzi & Bilen (2020) ve Gümüş & Şimşek (2021)) ve maliye uzmanlarının görüşlerinin incelenmesi neticesinde hazırlanmıştır.

Araştırmacı, araştırma ahlakı çerçevesinde üzerine düşen rol ve sorumluluklarının farkında olarak araştırmasını ahlaki ilkeleri yansıtacak şekilde planlamıştır. Mevzuat gereği insanların dahil olduğu çalışmalarda araştırmanın başlatılması ve yürütülmesi için üniversiteler, kurum veya kuruluşlardan onay alınması gerekmektedir. Araştırmacının yüksek lisans programına kayıtlı olduğu Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yayın ve Basım Yönergesinde yer alan ‘Etik Kurul İzni’ başlıklı 29 uncu madde gereği yürütülmesi planlanan araştırma kapsamına insanların dâhil olması nedeniyle araştırmanın yürütülmesi için etik kurula başvuruda bulunulmuş ve Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu²⁸ tarafından 24.03.2023 tarihli toplantıda etik kurul onayı verilmiştir. Bu bölümde görüşmelere ilişkin verilen cevapların analizi ve tartışılması geniş olarak verilmiştir.

4.1.1. Zekât Hakkında Genel Bilgi Düzeyi

Zekât, temizlik, artma, arındırmayı anlamlarına gelen ve mali olarak yapılan bir ibadettir. Literatürde zekâtın, kulların Allah’a (c.c.) karşı sadakatlerinin bir göstergesi olduğu yani Müslümanların kulluk vazifesine olan samimiyetini ifade ettiği vurgulanmaktadır. Ayrıca, İslam’da zekât vermenin malı manevi kirlerden temizlediğine, zekât veren kişinin cimrilik gibi manevi hastalıklardan arındığına ve zekâtın kişinin Allah’a (c.c.) kulluğunun pekiştirdiğine inanılmaktadır (Akyüz, 2006; Demirtaş, 2012; Ustaosmanoğlu, 2017; Okur, 2020; Bilmen, 2021).

İslam inancına göre zengin malında fakirin hakkı vardır ve bu malın zekâtı verilmedikçe bu hak temizlenmeyecektir. Zekâtı verilmeyen bu malın bereketi de

²⁸ Ekte yer alan 24.03.2023 tarihli ve 289461 sayılı etik kurul kararında tez araştırmasının savunma öncesi başlığı olan “Zekâtın Türk Vergi Sistemine Entegre Edilmesi” başlığı yer almaktadır

olmayacaktır. Bu yüzden zengin kimseler zekât vererek mallarını temizlemeyi hedeflerler (Keskin vd., 2013, s. 40). Ayrıca pek çok Müslüman, her ne kadar İslam'ın haram kıldığı faiz ya da haram yollardan elde edilmiş gelirden uzak durmaya çalışsa da gelirine bu tür kirlerin bulaşabileceğini düşünmektedir. İşte zekât, kazançlarına bilinçli ya da bilinçsiz bulaşmış bu kirleri arındırmanın da bir yolu olarak ifade edilmektedir.

Katılımcılara zekâtı nasıl tanımladıkları, zekâtın onlar için ne ifade ettiği sorulduğunda, 22 katılımcıdan dokuzunun zekâtı malın temizlenmesi, malın arındırılması tabirini kullanarak tanımladıkları görülmüştür. Öte yandan diğer 13 katılımcının da malın temizlenmesi tabirini kullanmasalar bile zekât vererek mallarının temizlendiğine inandıkları düşüncesinin hâkim olduğu gözlemlenmiştir. Bu katılımcılar zekâtını verdikleri mal ve servetlerinin onları belalardan koruduğuna inandıklarını, zekât vermekle kazançlarındaki haramların arındırıldığını düşündüklerini ifade etmişlerdir. Bir diğer ifadeyle katılımcılar zekâtı, iktisadi hayat içerisindeki kirlerden arınmak için vesile olarak görmektedirler.

Katılımcılar, normal hayatlarında da özellikle faizden kaçındıklarını beyan ederek mal ve servetlerine bulaşmış olabilecek faiz kirinin, verdikleri zekâtla temizlendiğini umduklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca, katılımcılarda zekâtın verilmemesi durumunda, başlarına araba kazası, arabanın lastiğinin patlaması, aile içi sıkıntılar gibi farklı türlerde sıkıntılar gelebileceği düşüncesinin hâkim olduğu görülmüştür. Bu gibi durumlardan korunmak için mallarını temizlemek adına zekât ibadetinin yerine getirilmesinde hassas davrandıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların ifadeleri şu şekildedir;

“(...) zekât malın temizlenmesidir. Yani bir nevi pisliklerden arınması. Aynı çamaşır gibi. Çünkü para kazanılır, kazanırken kirlenir. (...) ne kadar haram paradan kaçarsak da mutlaka bulaşır. Bunu temizlemek için zekâta ihtiyaç var (...) (G12).”

“(...) diyorum ki bu ay başıma bir bela, musibet gelmicek. (...) Sen vermesen zaten o senden çıkar (...) (G4).”

“(...) malımızı arındırmak, temizlemek (...) hastalıklarımızdan cimriliktir, verememe gibi böyle hastalıklardan kurtulmanın bir yolu. (...) (G27).”

Zekât kelimesi, Kur'an'da 27'si namazla birlikte olmak üzere toplam 30 ayette geçmektedir (Karadavi, 1984). Kur'an ve sünnette bu iki ibadetin birlikte

zikredilmesi, namaz ve zekât arasındaki bağı yakın olduğunu göstermektedir. İslam âlimleri namazın bedeni, zekâtın ise mali ibadetleri temsil ettiğini söylemişlerdir (Akyüz, 2006). Bu durumda, İslam'ın hem bedeni hem de mali bir yaşam anlayışı olduğu ve gerçek Müslümanlığında bu iki ibadete gerekli önemin verilerek gerçekleşeceği ifade edilmektedir (Erkal, 2013). Zekât, İslam'ın beş şartından birisi olarak iktisadi, içtimai, hukuki yönleri olan mal ve servetle yerine getirilen bir ibadettir (Demirtaş, 2012, s. 7-8).

Yapılan görüşmelerde 22 katılımcıdan 17'si zekâtı dini bir yükümlülük, ibadet, Allah'ın emri olarak tanımlamıştır. Çoğunluğu serbest meslek erbabı olan bu katılımcılar, uğraştıkları ticaretle ve danışmanlıklarda da İslami kaidelere uymaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Mallarını kirletebilecek faizden kaçındıklarını, haram yollardan kazanç elde etmemeye özen gösterdiklerini, kazançları ve karları üzerinden zekâtlarını hassasiyetle verdiklerini söylemişlerdir. Çünkü Müslümanlar için dini bir yükümlülük/ibadet olarak tanımladıkları zekât, İslam'ın beş şartından birisi ve Müslümanım diyebilmenin şartıdır. Öyle ki çoğu katılımcı için zekât vermemek söz konusu edilemeyecek kadar hassas bir konu olarak gözlemlenmiştir.

“(...) dini yükümlülük (...) (G3).”

“Zekât dini bi yük. Allah'ın emri. Kuran-ı Kerim'de müminlerin özellikleri sayılırken zekâtı verirler, namazı ikame ederler, sadaka verirler diye geçiyor (...) (G24).”

“(...) Allah'ın emridir (...) (G2).”

İslam dininin, insanı bireysel olarak nazara alan hedefinin yanında toplum düzenini güzelleştirmeye yönelik hedefleri de vardır. İslam, huzur ve barışın tesis edildiği bir düzeni amaç edinir (Elhüseyni, 2015, s. 85). Bu amaç doğrultusunda, toplumdaki bireylerin yardımlaşma duygularını kuvvetlendiren zekât, toplumsal huzurun tesisinde de önemli bir yere sahip bir ibadet olarak görülmektedir. İslam alimleri zekâtı, ihtiyaç sahibi kimselerin, İslam'a göre zengin kabul edilen kimselerin mallarındaki hakkı olarak ifade etmektedirler (Demirtaş, 2012; Erkal, 2013; Keskin vd., 2013; Bilmen, 2021). Nitekim Kur'an'ı Kerim'de Zariyat Ayetinde (51/19) *“Mallarında (yardım) isteyen ve (iffetinden dolayı isteyemeyip) mahrum olanlar için bir hak vardır”* buyurularak bu noktaya dikkat çekilmektedir.

İslam'da zenginin malında fakirin hakkı olduğunun beyan edilmesi, toplumdaki gelir adaletinin tesisinin sağlanmasına atfedilen önem açısından önemlidir. Zenginler zekâtı bu hakkın tesisinde bir aracı olarak görerek düşük gelir gruplarına transfer yapmaktadırlar. Böylece zekât, gelir adaletsizliğinin giderilmesinde kullanılabilmektedir. Ayrıca, zekâtı alan ihtiyaç sahibi de rahat bir nefes alma imkânı bulmaktadır. Bu da toplumdaki sosyal huzurun tesisi açısından önemli olarak görülmektedir. Öte yandan, fakir kimse bu sayede zengin kişilere karşı kötü zanlar beslemekten kaçınırken zenginler de ihtiyaç sahiplerini hor görmekten kaçınmaktadırlar.

Katılımcıların tamamı zekâtı ihtiyaç sahibinin kendi mallarındaki hakkı olarak gördüklerini vurgulamıştır. Katılımcılar, Allah'ın kendilerini, mal ve servet vererek ihtiyaç sahibi kimseler için aracı kıldığını düşündüklerini ifade etmişlerdir. Onlara göre, ellerinde bulunan servetleri kendilerine ait olmayıp fakir kimselerle paylaşılması gereken bir ödemedir. Katılımcılar için zekât, malı olanın olmayan kimseyle malını paylaşması gereken bir haktır. Bu sebeple zekât vermemenin kul hakkı olduğuna inandıklarını belirtmişlerdir. Öyle ki katılımcıların tamamı zekât mükellefi Müslümanların zekât vermeyerek dinini eksik bıraktığını ifade etmişlerdir. Katılımcıların ortak görüşü olan zekâtın fakirin/garibanın hakkı olması düşüncesinin İslam anlayışıyla örtüşme içerisinde olduğu görülmektedir. Bu görüşlerden bazıları şu şekildedir;

“Zekât malımızın, mülkümüzün üzerinde gelirimizin üzerinde garibanların ihtiyacı olanların hakkıdır (...) (G8)”

“(...)Allah garibanların rızkının bir bölümünde bizim kazancımıza eklemiş (G8).”

“(...) zekâtı vermemek (...) dinin bir ayağını topallatmak oluyor (...) (G2).”

Zekât, insanın fitratında bulunan yardımlaşma ve dayanışma duygularını kuvvetlendirerek cimrilik ve bencillik gibi duyguları zayıflatan bir ibadettir. Böylece, sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın temelinde bulunması gereken başkalarına da verebilme bilincini geliştirmektedir (Keskin vd., 2013, s. 43-45). Literatürde zekâtın yardımlaşma ve paylaşmayı zorunluluktan çıkararak iman desteğiyle yapılan sosyal dayanışmayı artırıcı güç olması görüşü katılımcıların zekâta bakış açılarında da görülmektedir.

Katılımcıların çoğu zekâtı, dini bir yükümlülük olarak görmenin yanı sıra gönüllülük esasına dayanarak verdiklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılar, kendi mallarındaki fakirin hakkı olarak gördükleri zekâtı, gönüllülük esasına dayanarak verdiklerinde toplumdaki sosyal dayanışmanın artacağını, yardımlaşma duygusunun kamçılanacağını şu ifadelerle söylemişlerdir:

“(...) toplumdaki insanlar arasındaki sosyal refahı eşitlemek. (...) Fakirliğin refahını yükseltmek. (...) insanlar arasındaki bağı yani toplumdaki sosyal bağı kuvvetlendirmek. (...) Sadece, sadece parasal anlamda değil insanlar arasındaki duygusal bağı da kuruyo (G1).”

“Zekât (...) Gariban vatandaşlar faydalansın. İşlerini görsün diye (G8).”

“(...) zekât gönüllülük işidir (...) (G11).”

Katılımcılara göre zekât, veren açısından bir lütuf olarak görülmemelidir. Dini bir vecibe olarak görülmeli ve gönüllü olarak ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmalıdır. Böylece toplumdaki sosyal huzursuzluklar yerini refaha bırakarak toplumsal bağlar kuvvetlenebilecektir. Katılımcıların zekâtla yardımlaşmayı ve zekâta gönüllülük esasını ifade etmişlerdir.

4.1.2. Zekât Miktarı ve Verilme Zamanı

Zekâtın ne üzerinden ve ne kadar verilmesi gerektiği önem arz eden konulardan bir diğeridir. Âlimler zekâta tabi malları sınıflandırırken her sınıfa dair oranın da farklılaşabildiğini söylemişlerdir. Ancak günümüzde, bu farklılaşma durumu kabul edilmekle birlikte yüzde 2,5 genel kabul edilen görüş olarak yaygınlaşmıştır. Katılımcıların tamamının kırkta bir orana dair bilgi sahibi oldukları ve mal ve servetlerinde ayrıma tabi tutmadan kırkta bir oranı temel alarak hesaplamalar yaptıkları görülmüştür. Dokuz katılımcı kırkta bir oranında zekât verdiğini ifade etmiştir. İki memur dördü serbest meslek erbabı olan altı katılımcıysa servetinin/gelirinin en az kırkta birini verdiğini ifade etmiştir. Bu katılımcılar kırkta bir oranı her zaman sağladıklarını, bunun üzerine çıkmaya özen gösterdiklerini de eklemişlerdir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu, kırkta bir oranı, cimrinin vermesi gereken oran olarak tanımlamıştır. Öğretmen olan bir kişiye ihtiyacından fazlasını verdiğini söylemiştir. Bu kişi, herhangi bir oran hesaplamasına bakmaksızın elinden geldiğince zekât vermeye çalıştığını belirtmiştir. Bu katılımcıya göre ihtiyaç fazlasının, elinden geleni zekât niyetiyle

vermesi olduğu gözlemlenmiştir. Katılımcıların bazılarının zekât verme miktarlarıyla ilgili ifadeleri şu şekildedir;

“Kırkta bir oranında genelde (...) (G15).”

“(...) ölçü kırkta bir ama biz kırkta, iki, kırkta, üç kırkta beş (...) (G9).”

Çeşitli meslek grubundan 15 katılımcı zekâtlarını kendilerinin hesapladığını ifade etmişlerdir. Bu katılımcılardan bazılarının “sağ elin verdiğini sol el görmemeli” düşüncesi ekseninde hareket etmeye çalıştıkları gözlemlenmiştir. Hesaplamalarını kendisi yapan iki katılımcı, profesyonel olarak bu işi gerçekleştirdiklerini ifade etmişlerdir. Bilgisayar ortamında ve yıllar içinde sürekli olarak geliştirdikleri sistem üzerinden hesaplamalar yaptıklarını anlatmışlardır. Bu iki kişiden birisi bireysel zekâtları için sistem oluşturmuştur. Bu kişi her yıl sistem üzerinden gelir ve harcamalarını kaydettiğini ve belirlediği periyotlarda kontrol ettiğini ifade etmiştir. Diğer katılımcı ise kurumsal zekât sistemi oluşturduklarını ifade etmiştir. Bu sistemde kurum ortakları istedikleri zaman sisteme girerek yapılan işlemleri açık ve şeffaf olarak takip edebilmektedir.

Diğer taraftan, iki serbest meslek erbabı katılımcı hesaplama yapmadığını, yine serbest meslek erbabı üç katılımcıysa hesaplama yaparken aile/çevre yardımına başvurduklarını ifade etmişlerdir. Mali müşavir olan **G6**, varlıklarından borçlarını düşükten sonra kırkta bir olarak hesapladığını, dükkân sahibi olan **G20** mallarını saydıktan sonra alacaklarını toplayıp borçlarını çıkartarak hesaplama yaptığını ifade etmiştir. Katılımcıların ikisinin hesaplamayla ilgili görüşleri şu şekildedir;

“(...) kendim hesaplıyorum (...) (G19).”

“(...) hesap yapmıyoruz (...) kendi gönümüzden verebildiğimiz kadarını veriyoruz (...) (G18).”

İslam dünyasında Ramazan ayı, yardımlaşma ayı olarak da görölmektedir. Bu dönemde Müslümanlar yardımlaşma faaliyetlerine artırabilmekte ve daha çok önem verebilmektedir. Ayrıca, Ramazan ayında fitrenin de veriliyor olması Müslümanları bu ay içerisinde zekât vermeye teşvik eden unsurlardan birisi olarak görölmektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğu da zekâtlarını özellikle Ramazan ayı içerisinde vermeyi tercih ettiklerini söylemişlerdir. Bunun yanı sıra beş katılımcı herhangi bir zaman dilimi belirlemediklerini, ihtiyaç hâsıl olduğunda

verdiklerini, dört katılımcıysa yıl içinde kendi belirledikleri zamanlara bölüştürerek verdiklerini ifade etmişlerdir.

“Genelde Ramazan'dan Ramazan'a oluyor (...) (G15).”

“(...) Ramazan'ın son on gününe (...) (G9).”

“(...) ihtiyaç sahibi olduğu anda, ihtiyacını karşılamak için (...) belli bir periyot (...) olmadı (...) (G16).”

Yukarıdaki ifadelerde dikkat çeken husus, bütün katılımcıların Ramazan ayı hassasiyetinin bulunmasının yanında yoksulluğun sadece Ramazan'da düşünülmemesi gerektiğini ifade etmiş olmalarıdır. Bu yüzden bazı katılımcılar Ramazan ayının özellikle son on gününü tercih ettiklerini ifade etmişler, bir kısmı da zekâtlarını yıl içine bölerek yoksulları her zaman düşündüklerini anlatmışlardır. Ramazanın son on günü zekât veren kişiler, ilk günlerde zekâtlarda yığılma olduğunu ancak son günlerde düşüş olması sebebiyle yoksul kişilerin mağduriyet yaşadıklarını ifade etmişlerdir.

4.1.3. Zekâtın Ne Kadar Süredir ve Kimlere Verildiği

Çoğunluğu memurlardan oluşan sekiz katılımcı gelir elde etmeye başladığından itibaren zekât verdiklerini ifade etmiştir. Bu katılımcıların, mükellef olabilmek için “gelir elde etme” şartı olduğunu benimsedikleri görülmüştür. İşletme sahibi olan katılımcılarsa genellikle iş yerlerini açtıklarından itibaren zekât vermeye çalıştıklarını belirtmişlerdir. Zekâta diğer katılımcılara nispeten fazla önem verdiği görülen iki katılımcıysa soruyu “(...) kendimi bildim bileli veriyorum (...)” şeklinde cevaplamıştır. Zekâtın ne kadar zamandır verildiğine dair bazı görüşler şu şekildedir;

“Gelir elde ettiğimden beri vermeye çalışıyorum (...) (G8).”

“(...) Kuruluştan beri veriyoruz (...) (G7).”

Zekâtın verilebileceği yerler fakirler, miskinler, zekât memurları, müellefe-i kulub, köleler, borçlular, Allah (c.c.) yolundakiler, yolda kalmışlar olarak ayette belirtilmiştir. Bu sekiz sınıfın geniş yorumlanması İslami kaynaklarda yapılmıştır. Toplum hayatındaki yansımalarla bakıldığında zekâtın özellikle yoksul sınıfla ilişkilendirildiği görülmektedir. Sayılan sekiz sınıf olmasına rağmen katılımcıların çoğu için zekât kalemi olarak yoksullar, fakirler, ihtiyaç sahipleri sayılmaktadır.

Katılımcıların genel kanısına bakıldığında zekâtın yoksullukla ilişkilendirildiği, yoksullukla mücadelede kullanılması gereken bir araç olarak algılandığı söylenebilir. Katılımcıların zekâtı yoksullukla ilişkilendirdiğini ifade ettikleri beyanlardan bazıları şu şekildedir;

“(...) mağduriyet yaşamış dar gelirli ihtiyacı olan yerlere de (...) malımızla (...) neye ihtiyacı varsa (...) (G22).”

“(...) maddi imkânı olmayanlar (...) (G5).”

“(...) etrafımızda ihtiyaç sahiplerini görüyoruz (...) (G12).”

Bunlara ek olarak katılımcılardan özellikle mesleği eğitimci olanlar için öğrenci grubu da zekâtın harcama kalemlerinden biri olarak görülmektedir. Hatta öyle ki mesleği öğretmenlik olan **G4**, “Öğrenciye (...) hiç bakmıyorum zengin fakir çünkü öğrenciye (...) zekât düştüğü için öğrenciye zekât (...) vermeye çalışıyorum (...)” diyerek katılımcıların ortak fikrinin yansımasını ifade etmiştir. Görüşmelerden ortaya çıkan ortak kanıya göre “öğrenciye burs” zekâtın bir kalemi olarak görülmektedir. Ayetteki sınıflandırmaya göre böyle bir harcama kaleminin olmadığı bilinmektedir. Bu sebeple, öğrenci grubunun, zekâtın harcama kalemi olan Allah yolunda olanlarla ilişkilendirildiği düşünülmektedir. Toplumumuzda medreselerde ilim gören talebeler için zekât toplanıyor olması bütün öğrencilere burs olarak yardımda bulunmanın zekât olarak tanımlanabileceği kanısını oluşturabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, katılımcılardan sadece ikisi zekâtını verirken araştırarak zekât verilen kişide aranan özelliklere eksik de olsa dikkat etmeye çalıştığını ifade etmiştir. Ancak yine de zekâtın gereklerine tam olarak dikkat edildiğini söylemek doğru olmayacaktır. Zekât verme konusunda hassasiyetini belirten katılımcıların ifadeleri şu şekildedir;

“(...) dikkat etmeye çalışıyoruz (...) bunun ne demek olduğunu bilen insanlara (...) vermeye çalışıyoruz (...) (G10).”

“(...) doğrudan kendimiz ulaştırmaya çalıştığımızda (...) (...) bunun (...) zekât olduğunu bilen ve o bilinçle kullanacaklara verilmesi konusunda hassasiyet gösteriyorum (...) (G5).”

Katılımcılara zekâtın harcama kalemleriyle ilgili sorduğumuzda dikkat çeken hususlardan birisi de “yetimler” olarak bir sınıflandırılmanın da yapılmış olmasıdır. Ayette böyle bir sınıflandırma verilmemiş olmasına rağmen katılımcıların bir kısmı bunu da harcama kalemleri arasına dâhil etmişlerdir. Bu sınıfı ayrıca zikretmelerinin sebebi ise Peygamber (s.a.v)’in hadislerinde ve Kur’an ayetlerinde

yetimlere verilen önem olduğu görülmüştür. Yetimlerin zekât kalemi olarak ifade edildiği görüşlerden biri şu şekildedir;

“(...) çoğunluk kısmı yetim ailelerden oluşuyor (...) bi kısmı da Kur'an talebeleri üzerinden gidiyor (...) (G17).”

Katılımcıların tamamı zekâtı akraba, yakın çevre, eş dosttan vermeye başladıklarını ifade etmişlerdir. Yakın çevrenin ihtiyaçlarının görülmesinin gerekliliğini vurgulayan katılımcıların çoğu, bu sebeple aracı kurumlara başvurmadan zekâtlarını önce kendi çevrelerine taksim ettiklerini beyan etmişlerdir. Böylece katılımcılar, “komşusu açken tok yatan bizden değildir” hadisi şerifinin gereğini yerine getirdiklerini düşünmektedirler. Katılımcıların zekât verdikleri bazı kimseler şu şekilde ifade edilmiştir:

“Personelime (...) zekâtı (...) veririm (...) (G11).”

“(...) etrafımızda ihtiyaç sahiplerini görüyoruz. (...) Onun için biz en yakınlarından vermeye çalışıyoruz (...) Bazen işçilerimize veriyoruz (G12).”

“İlk önce (...) yakın akrabayı taallukat (...) (G9).”

Öte yandan iş yeri sahibi olan katılımcılar personellerine verdiklerini de zekâtlarından saydıklarını ifade etmişlerdir. Çalışanlarına yaptıkları ayni-nakdi yardımları bu minvalde zekâtlarından düştiklerini ifade etmişlerdir. Katılımcıların bu beyanı, zekâtın kurumsallaşmasına bakış açılarında da kendisini göstermektedir. Öyle ki dağıtımına çevresinden başlayan katılımcılar kurumsallaşmaya nispeten daha mesafeli olan kişiler olarak gözlemlenmiştir.

4.1.4. Zekât Verirken Kullanılan Yöntem

Zekâtın nasıl verileceği âlimlerce tartışılmış olup zekâtın kabul olması için önemli olduğu vurgulanmıştır. Bu açıdan zekâtın kimlere ulaştırıldığı kadar kimler aracılığıyla verildiği de önem arz etmektedir. Günümüzde Müslüman ülkelerde bu iş bazen devlet tarafından (örneğin Enonezya ve Malezya) bazen STK’lar aracılığıyla (örneğin Hindistan) bazen de bireysel olarak (örneğin Türkiye) yapılmaktadır. Türkiye gibi kurumsallaşmaya gitmemiş ülkeler de ise bu durum STK’lar ve bireyler tarafından yürütülmektedir. Katılımcılara zekâtlarını verme yöntemleri sorulduğunda bir kısım katılımcı STK’lara güven duymadıkları için zekâtlarını bizzat kendileri verecekleri yerlere ulaştırdıklarını beyan etmişlerdir. Bu katılımcılar, zekât miktarı nispeten düşük olan kişilerdir. Onlara göre zekâtlarının

miktarca yüklü olmaması kendilerinin ihtiyaç sahiplerine ulaştırmasını daha doğru kılmaktadır. Böylece, zekâtın gerekli yere varmaması gibi kabul olmasını engelleyecek durumlardan kaçınılmaktadırlar. Zekâtı verirken kullanılan yöntemler ilgili bazı ifadeler şu şekildedir;

“Bizzat kendim (...) hesaplayıp kişilerin durumuna göre taksim taksim verdiklerim oldu (...) (G10).”

“(...) kendim belirlediğim, tespit ederek belirlediğim kişilere bu yardımlarımı yaparım (...) (G6).”

“(...) çevremdeki direkt emin olduğum bildiğim (...) (G4).”

Zekât verilecek yerlerin tespitinde sohbetler ve eş dost yönlendirmeleri önemli bir kaynak olarak görülmektedir. Katılımcıların genel kanısı bu yolla zekât verilecek kişilerin kendilerini bulduğu yönündedir. Mesleği kuaför olan **G15**’in ifadeleri bu durumu en iyi özetlemektedir.

“(...) işim bayan kuaförü olduğu için (...) ordan burdan muhabbet çok fazla. Çok insan gördüğümüz için (...) illa birinin mahallesinde, bi komşusunda, bi osunda busunda bi yerinde bi şey çıkıyo (...) (G15).”

Zekâtın ulaştırılmasında kullanılan bir diğer yöntem ise aracı kurumların kullanılmasıdır. Aracı kurumlar topladıkları zekâtı, ayette geçen sınıflara taksim ettiklerini söylemekle birlikte her kurumun kendine göre öncelik sıralaması ve dağıtım yöntemi olabilmektedir. Bu durumun katılımcılar arasında aracı kurumlara karşı güven duygusunu zayıflattığı görülmüştür. Bu yüzden zekât miktarı yüksek olmayan katılımcılar aracı kurumlara daha mesafeli durmaktadırlar. Ancak **G18** gibi büyük işletme sahibi görüşmeciler güven duydukları kişilerin bulundukları STK’larla aracılığıyla zekâtlarını ulaştırdıklarını ifade etmişlerdir. Çünkü bu kişilerin zekât olarak vermeleri gereken miktarın kendi imkânlarıyla ulaştıramayacakları kadar fazladır. Bu görüşlerini de şu şekilde ifade etmişlerdir;

“(...) X abimler sağ olsun Y abi onlar yönlendiriyorlar (...) biçoğunu onlar hallediyorlar. Onlara güveniyoruz (...) (G18).”

“(...) kendimize dost gördüğünüz kurumlar var. O kurumlar üzerinden yürütüyoruz (...) (G7).”

STK’ları tercih eden bu katılımcılar, toplayıcı, dağıtma ve organizasyon işlerini yürüten bir kuruma ihtiyaç duyduklarını ifade etmişlerdir. Çünkü zekât miktarının yüksekliği organizasyondaki hassasiyetin yüksek ve ehil kimselere başvurulmasını gerektirmektedir.

4.1.5. Zekât ve Verginin Kıyaslanması

Tevbe Suresi 60. ayette zekâtın verilebileceği yerler fakirler, miskinler, zekât memurları, müellefe-i kulub, köleler, borçlular, Allah (c.c.) yolundakiler, yolda kalmışlar olarak tek tek sayılmıştır. İslam'ın sunmuş olduğu hayat düzeninin temel prensibini adaletin oluşturduğu (Elhüseyni, 2015, s. 85) zekâtın sarf yerlerinde de görülmektedir. İslam, toplumdaki bireylerin arasındaki gelir adaletsizliğinin iyileştirilmesi böylece bireyler arasındaki oluşabilecek kin ve nefret gibi huzursuzluk kaynaklarının bertaraf edilmesini önemsemektedir. İşte zekâta bu amaca yönelik ibadetlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Keskin vd., 2013, s. 58). Çünkü zekât, fakir kimsenin temel ihtiyaçlarını karşılayan bir ibadettir. Hz. Peygamber (s.a.v.) toplumdaki bu adaletin önemini hepimizin bildiği şu hadisinde önemle vurgulamıştır, “Komşusu açken tok yatan gerçek mümin değildir.”

Karadavi (1984, s. 21) zekâtın, namazla birlikte anılmasının onun bir ibadet olduğunu göstermesinin yanında aslında zekâtın, İslam'da sosyal ve ekonomik nizamın sağlanmasında temel esas olduğunu vurgulamıştır. Zekâta atfedilen bu görev ve yaklaşım, zekâta transfer harcamalarının birbiri karşısındaki durumunun nasıl olduğu sorusunu düşündürmektedir. Bilindiği gibi transfer harcamaları, devletlerin sosyal amaçlarını gerçekleştirmek adına yaptıkları harcamalar bütünüdür (Ertekin & Hayat, 2022, s.82). Sosyal harcamalar başlığı altında da ele alınabilen sosyal transfer harcamaları, gelir adaletsizliğinin giderilmesinde başvurulan politika araçlarından birisidir. Bu sayede toplumun alt gelir gruplarına karşılıksız olarak gelir transferi yapılması amaçlanmaktadır. Sosyal transfer harcamalarının bu amacı, zekâtın üst gelir gruplarından alt gelir gruplarına gelir transferi fonksiyonuyla örtüşebilmektedir.

Katılımcıların da zekâtı fakirin hakkı olarak görmesi ve ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarını karşılamaları için zekât verdiklerini beyan etmeleri bu düşüncemizle uyum gösterdiği düşünülmektedir. Katılımcılar, birey ve toplumun iç içe olduğunu ve zengin kimselerin toplumdaki diğer bireyleri de düşünmeleri gerektiğini düşünmektedirler. Tam da bu noktada zekâtı toplum için gelir transferinde ve sosyal huzurun tesisinde kullanılabilecek önemli bir araç olarak ifade etmektedirler. Bu ifadelerden bazıları şu şekildedir;

“(...) insan olmanın en temel özelliği yaşam koşullarını en alt seviyede karşılayabilmesini sağlamak. (...) (G7).”

“zekât (...) toplumdaki o farklı gelir seviyelerini biraz törpülemek (G3).”

“(...) toplumun çarkı böyle döner (...) (G8)”

“(...) zekât (...) temel amacıyla bu iyileştirmeler, fon aktarımı (...) kaynak transferi var. (...) Bu da gelirin iyice kopmasından ziyade en azından bir kaynak transferiyle beraber onları kısmen iyileştiriyor (...) (G6).”

Zekât ve vergi, devletin yoksullukla mücadelede iki önemli fon kaynağıdır (Famulia, 2020). Birbirinden farklı sınırları olan bu iki kaynaktan zekât, inanç ve gönüllülük esasına dayanılarak ödenmekteyken vergi zorunluluk esasına dayanılarak toplanmaktadır. Literatürde karşımıza bu şekilde çıkan zekât ve verginin katılımcılar arasında da benzeştiği görülmüştür. Öyle ki birbiri yerine sayılıp sayılamayacağı, aynı veya farklı oldukları üzerinde ortaya atılan görüşler katılımcılarda da kendisini göstermiştir. Çoğunluğu serbest meslek erbabı olan 16 katılımcı zekât ve verginin birbirinden farklı ödemeler olduğunu beyan etmiştir. Bu katılımcılar için zekât, ibadet temelli gönülden bir ödemeyken vergi ibadet temeli olmayan zorunlu bir ödemedir. Katılımcılar zekât ve vergi arasındaki farklılıkları yükümlülüğün dayanağı, ibadet, oran, karşılıklılık, harcama yerleri, borçlu olunan kişi, mükellefler ve verdikten sonraki hissedilen duygular olarak ifade etmişlerdir. Farklı olduğunu savunan bu katılımcılar için zekâtın harcanacağı yerlerin titizlikle kontrol edilmesi gerekmektedir. Verginin kamu yararına olan her yerde kullanılabilir olması zekât için geçerli olmamalıdır. Bu hassasiyet zekât ve verginin aynı olduğunu savunan katılımcılarda gözlemlenmemiştir. Zekât ve verginin kıyaslanarak farklılıklarının ifade edildiği bazı görüşler şu şekildedir;

“(...) Vergiyi (...) umuma açık her yerde kullanılıyor (...) tuvalette de kullanılıyor, (...) tekel, içki satılan (...) iş yerleri yapıyor devlet (...) benim zekâtım orada niye olsun ki? (...) (G9).”

“(...) dini inançlar temelli ortaya çıkan bir hareket duygusu zekât. (...) Vergi (...) kazancından, gelirinden o da belli bir oranda devlete zorla da olsa, istemeyerek de olsa bir kaynak transferi (...) birinde gönüllülük var. Birinde zorunluluk var (...) (G6).”

“(...) zekâta alt limit veriliyo, üst limit verilmiyor. Vergi öyle değil ki (...) (G7).”

Zekât ve verginin benzer/aynı olduğunu ifade eden görüşmeciler ise kıyaslamayı ikisinin de yapılması gereken bir ödeme olması yönünden yapmışlardır. İslam devletinde verginin zaten zekât olduğunu ifade eden bu

katılımcılar devletin sosyal hizmetleri karşılamak için topladığı vergilerin bir nevi zekât işlevi gördüğünü, ülkemizde zekâtın vergi sistemimizde tanımlanmamış olmasından kaynaklanan farklılık oluştuğunu düşünmektedirler. Burada dikkati çeken husus katılımcıların İslam devletinde benzerliğin olduğunu düşünmeleridir. Çünkü katılımcılar bu varsayım üzerinden kıyaslama yapmışlardır. Vergi ve zekâtı harcama kalemleri üzerinden kıyaslamayan bu katılımcılardan bazılarının ifadeleri şu şekildedir;

“Vergi (...) devletin, milletin kalkınması için bir aracı kurum gibi, resmiyete dökülmüş. Zekât (...) resmiyete dökülmemiş hali (...) (G9).”

“(...) vergi devletin işlevini yerine getirebilmesi için vatandaştan topladığı zorunlu bir yükümlülük. Zekâta İslam dininin toplumsal eşit dayanışmayı sağlaması için vatandaştan topladığı (...) farz olan bir ibadet (...) zekât o yüzden vergi gibi düşünülebilir (...) (G1).”

Katılımcılardan zekâtı vergiyle kıyaslamaları istendikten sonra zekâtı gider olarak düşünüp düşünmedikleri sorulmuştur. Çoğu katılımcının zekâtı bir gider olarak düşünmedikleri görülmüştür. Üç katılımcının zekâtı gider olarak nitelendirildiği görülmüş olsa da aslında ikisinin zekâtı gider olarak görmedikleri, yapmak zorunda oldukları bir ödeme olarak görmektedirler. Ancak müteahhit olan G7, zekâtı iki ayrıma tabi tutarak şirketi için ödenen zekâtın gider kalemi olarak muhasebeleşmesi gerektiğini şu şekilde ifade etmiştir;

“Bir firmanın gelirlerinden ödeyeceğiniz bir zekât var. Bi de benim şahsi olarak firmadan aldığım evime yıllık getirdiğim paradan ödeyeceğim zekât var. Benim şahsen ödediğim zekât için bu gider olarak gösterilmeyebilir. Ama firma için verilen zekâttan bunun gider olarak gösterilmesi (...) muhasebeleşmesini kolaylaştırır. (...) ondan bir vergiden muafiyet doğurmamak kaydıyla, gider olarak yazılabilir. Sadece orda ilave bir vergi gelmesini engellemek lazım (...) (G7).”

Gideri, maliyet ve harcama olarak tanımlayan katılımcılarsa zekâtın maliyet olamayacağını, gider ve zekâtın birbirinden farklı iki kavram olarak değerlendirilmesi gerektiğini şu şekilde ifade etmişlerdir;

“Gider, bunu burda bir şey karşılığında yaparsın gideri (...) su kullandın gitti. Elektrik kullandın gitti. (...) giderlerimiz masraflarımız (...) Ama zekât bu değil (...) (G10).”

Katılımcılara göre, gider kullanım sonucu kaybolurken zekât böyle bir şekilde ifade edilmemelidir. Çünkü zekât verildikten sonra faydası kaybolmayarak; alan için refah iyileştirmek, veren için Allah’ın rızasını kazanmak ve toplum için huzurun tesisi sağlamak olarak devam etmektedir.

4.1.6. Zekât Potansiyeli

Zekât potansiyeli, mükellefiyet şartlarını sağlayan herkesin zekâtını vermesi durumunda oluşacak miktarı ifade etmektedir. Bir diğer ifadeyle nisap miktarına ulaşan her Müslümanın zekâtını verdiği düşünülerek yapılan hesaplama değildir. Katılımcıların tamamı Türkiye’deki zekât potansiyelinin yüksek olduğunu düşünmektedir. Katılımcılara göre ülkemizde zekât vermesi gereken herkes zekât vermemektedir. Yine katılımcılar ülkemizdeki pek çok kimsenin aslında zekât mükellefiyet şartlarının tamamına vakıf olduğunu ifade etmişlerdir. Ülkemizde ciddi bir zekât potansiyeli olduğunu ifade eden bazı görüşler şu şekildedir;

“(...) ülkemizde güzel bir potansiyeli var (...) (G18).”

“(...) çok ciddi bir zekât potansiyeli olduğunu düşünüyorum (...) (G19).”

Hâlihazırda zekât verenlerin, vermeyenlerden az olduğunu ifade eden katılımcılar, zekât potansiyelinin etkili bir şekilde kullanılmasının yoksulluk başta olmak üzere çeşitli ekonomik ve sosyal sorunların çözümünde etkili olacağını düşünmektedirler. Bu potansiyelin kayıt altına alınması gerektiğini, bu kaydınsa ancak kurumsallaşma yoluyla yapılabileceğini ifade etmişlerdir. Kurumsallaşmayla birlikte potansiyel de etkili bir şekilde kullanılabilir. Günümüzdeki Türkiye uygulamasında ulaşılamayan yerler olduğunun altını çizen katılımcılar, kurumsallaşmanın bu sorunun çözümünde etkili olacağını ifade etmişlerdir. Bu sayede daha fazla ihtiyaç sahibine ulaşılabilecektir. Ayrıca, kurumsallaşmanın bu etkilerini gören kişiler de zekât vermeye teşvik edilmiş olacaklardır. Böylece hem zekât potansiyeli daha etkin kullanılabilir hem de zekât ibadetini yerine getiren insan sayısı da artacaktır. Türkiye’deki zekât potansiyelinin kurumsallaşmasıyla oluşabilecek durumları ifade eden bazı görüşler şu şekildedir;

“(...)yoksulların, ihtiyaç sahiplerinin ihtiyacının karşılanması noktasında gerçekten büyük bir adım olur (...) Muhtaçların bitmesi demek toplumda dengenin, sosyal dengenin sağlanması açısından çok önemli (...) (G16).”

“(...) kimse yoksul kimse kalmaz (...) (G11).”

“(...) Türkiye’de fakir diye bir şey kalmaz (...) (G9).”

Zekâtın kurumsallaşması, amaçlarına ulaşması açısından önemli bir adımdır. Çünkü İslam’ın ilk dönemlerindeki ve sonrasında çeşitli İslam devlerindeki uygulamalar kurumsallaşmanın gerekliliğini göstermektedir. Örneğin, Hz. Ömer

(r.a.) döneminde zekât verilecek kimsenin kalmamış olmasının bir sebebi olarak zekâtın kurumsal bir yapı içerisinde organize edilmesi gösterilebilir. Kurumsallaşan zekât, amaçlarını daha etkili şekilde gerçekleştirebilecektir. Burada elbette kurumsallaşmanın taşıyacağı ilkeler önem arz etmektedir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi görüşmeciler de güvenilirlik ve şeffaflık gibi ilkeleri sağlayan kurumsallaşmayı istediklerini ifade etmişler ve sorulara bunları temel alarak cevap vermişlerdir.

Katılımcıların tamamı, kurumsallaşmanın yoksulluğu azaltılabileceğini düşünmektedirler. Hatta **G20**, “(...) herkes zekâtını versin, yoksulluk diye bir şey kalmaz (...)” diyerek kurumsallaşmaya atfettiği önemin altını çizmiştir.

“(...) yoksulluğun azaltıcı bir etkisi olur (...) ailelere destek, sosyal yardım vakfı ve benzeri vakıflar üzerinden bu gelirin yeniden dağıtılmasına dönük politikalar var. (...) Bir de işin içine zekâtla ilgili bir kurum girerse o zaman yoksulluğun azaltılması yönünde ciddi bir adım atılmış olur (...) (G5).”

“(...) Zekât, zengin insanlardan fakirlere bir para aktarım söz konusu olacağı için (...) yoksul insanların refahı artar (G1)”

Katılımcılar, Türkiye’de sosyal harcamalara ciddi kaynak sağlandığını, devletin bu harcamalarda yükünün ağır olduğunu ifade etmişlerdir. Zekâtın kurumsallaşmasıyla bu yükün hafifleyeceğini ve sosyal politikaların amaçlarının gerçekleşmesinde daha etkili olacağını düşünmektedirler. Yukarıdaki iki katılımcının ifadesinden de görüleceği gibi katılımcıların çoğunun bu yöndeki beyanları araştırmamızın ortaya çıkış noktasını da desteklemektedir.

4.1.7. Zekâtın Kurumsallaşması

Zekâtın vergi ve giderle kıyaslamasının yapılması, kurumsallaşma ve vergi sistemi içerisinde tanımlanma açılarından önem arz etmektedir. Kurumsallaşma, toplama, dağıtma, tanıtım, organizasyon yetkilerinin devlet tarafından belirlenen bir kuruluşa verilmesini ifade etmektedir. Bu kuruluş devletin kendisi olabileceği gibi devletin bir kurumu ya da özel bir kurum da olabilir. Burada dikkat çeken husus özellikle bu organizasyonun denetime tabi tutularak takibinin yapılabilir olmasıdır. Bu yüzden, zekâtın amaçlarına hizmet edebilmesi, zekâttan oluşan kaynağın doğru şekilde değerlendirilebilmesi gibi hususlar açısından günümüzde İslam ülkeleri için kurumsallaşma önemli bir konu haline gelmektedir.

Katılımcılardan 14'ü ülkemizde kurumsallaşmayı gerekli gördüklerini ifade etmişlerdir. Onlara göre, kurumsallaşma hem zekât verenlerin işini kolaylaştıracak hem de daha fazla kişiye zekât ulaştırılmasını sağlayacaktır. Bu katılımcıların tamamı kurumsallaşmada güvenin önemli olduğunu, zekâtlarının doğru yerlere gittiğinden emin olmaları gerektiğini önemle belirtmişlerdir. Bunun bir sebebi, zekâtın verildiği yerlerin ayette sayıldığı için bu şartların sağlanması gerektiğini düşünmektedirler. Diğer sebebi ise zekâtın dağıtımında oluşabilecek adam kayırma, bir kişiye gereğinden fazla zekât verilmesi gibi suiistimallerin oluşabileceği yönündeki kaygıları oluşturmaktadır. Bu katılımcıların bazılarının kurumsallaşmayla ilgili görüşleri şu şekildedir;

“Ben zekâtın kurumsallaşmasını ve adaletli bi şekilde dağıtılmasını isterim (...) güvenilir ellerle (...) (G18).”

“(...)ciddi bir kurumsal yapısı olması lazım tek elden olması lazım (...) (G6).”

Kurumsallaşmanın gerekliliğini ifade eden katılımcılar, bu yapının güven dışında da sağlaması gereken kriterler olduğunu belirtmişlerdir. Bu ilkeler adalet, şeffaflık, hesap verilebilirlik, çalışan güvenirliliği ve donanımlılığı, takip edilebilirlik ve açıklık olarak toparlanabilir. Adalet ilkesi, zekâtın dağıtılacağı kesimlere hakkaniyetli yaklaşımı ifade etmektedir. Bu ilkeye göre kimseye ihtiyacından fazla zekât verilmemeli, ihtiyacı olan herkese zekât ulaştırılmalıdır. Adalet ilkesinin sağlanabilmesi için şeffaflık, açıklık ve hesap verilebilirlik ilkelerinin gerekliliği vurgulanmıştır. Şeffaflık ilkesi, yapılan harcamaların her aşamasına doğru ve açık bir şekilde erişebilmeyi gerektirmektedir. Zekâtını veren kişi zekâtının ulaştığı yeri ve aşamaları takip edebilecektir. Burada şeffaflık ilkesinin sağlanması için de hesap verilebilirlik ilkesinin işler olması gerekmektedir. Zekât kurumu, zekât organizasyonunun her adımında ve sonuçlarında topluma karşı sorumlu olmalıdır.

Kurumsallaşmanın sağlaması için çalışanların güvenirliliği ve donanımları da önemli görülmüştür. Zekât kurumunda çalışacak kişilerin ahlaki ve manevi duygu ve düşünceleri zekât veren kişilere güven veren yönde olmalıdır. Çünkü bu kişiler, zekât verenlerin emanetlerini yerlerine ulaştırmakla görevli kimseler olacaklardır. Doğru yere ulaştırabilmeleri için de zekâta dair bilgileri emin kimseler olmalıdırlar. Zekât organizasyonunu her aşamasında işini en iyi yapan ehil kimselerin olması hassas bir konu olarak görülmüştür. Bu kişiler aynı zamanda zekât veren ve alan kişilere karşı da nazık olmalı ve açık bir üslup kullanarak topluma karşı sorumlu

olmalıdırlar. Katılımcılar kurumsallaşmanın sağlaması gerektiği bu prensiplerden bazılarını şu şekilde ifade etmişlerdir;

“(...) dağılımdaki adaleti bi şekilde sağlamak lazım (...) (G18).”

“(...) tek elden ve bunu şeffaf, açık sürekli bilgilendiren (...) Şeffaflık çok önemli (...) (G6).”

“(...) şeffaf, hesap verebilir, topluma bu zekât işini iyi organize edip edebileceğine inanacağı bir kurum olması lazım. Denetlenebilir olması lazım (...) (G5).”

Katılımcılar, ülkemizde kurumsallaşmanın bu ilkeleri sağlamasının önemini ısrarla ifade etmişlerdir. Onlara göre, ancak bu ilkeler sağlanırsa zekât verenler bu kurumu tercih edeceklerdir. Böylece, toplanan zekât miktarlarının artacağını, zekâtın şu anda ulaşamadığı yerlere ulaşabileceğini, yoksulluğun azaltılabileceğini ifade etmişlerdir. Zekâtın kurumsal bir zemine oturtulmasıyla birlikte ibadetlerini daha rahat yerine getirebileceklerini düşünen bu katılımcılar, zekâtlarının ya tamamını ya da bir kısmını bu kuruma vereceklerini söylemişlerdir. Öte yandan bir kısım katılımcı zekâtlarının sadece bir kısmını bu kurum aracılığıyla vereceklerini ifade etmişlerdir. Bu ifadeyi kullanan katılımcıların zekât vermeye önce aile, akraba ve çevrelerinden başlamayı tercih ettikleri görülmüştür. Bu katılımcılar, etraflarındaki kişilerin ihtiyaçlarını giderdikten sonra kalan miktarı kuruma verebileceklerini söylemişlerdir. Bu şekilde yaparak zekâtın ruhuna uygun davranmış olacaklarını ve zekâtın hâlihazırda vermiş oldukları kişilere ulaşamaması durumunu engellemiş olacaklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların zekâtın kurumsallaşması neticesinde zekâtın nasıl erkilenebileceğiyle ilgili ifadeleri şu şekildedir;

“(...) Güvenilir bi sistem kurulursa bence insanlar çok daha fazla verir (...) (G18).”

“(...) zekâtın daha çok artacağını düşünüyorum (...) (G6).”

“(...) kurumsal yapı eğer (...) gerçekleştirebilirsek devlet ya da o kurum üzerinden çok daha iyi olur. Çok daha etkili olur (...) (G5).”

Zekât kurumu bünyesinde, zekât verenlere, zekâtı faydalanan kişilere ve diğer tüm paydaşlara karşı birtakım ilkeleri bulundurması gerekmektedir. Bu ilkeler kurumun uzun vadede işlerliğini, etkinliğini ve toplanacak miktarı etkileyebilmektedir. Bunlar, özellikle yararlananlar ve ödeyenler için şeffaflık, hesap verilebilirlik, güven (Hammad, 2022, s. 27) ve adalet olarak karşımıza

çıkılmaktadır. Ayrıca, zekât kurumunun kendisinin, verenin ve alıcının Allah’a karşı hesap verilebilir olması gerektiğini ifade etmiştir (Saad vd., 2014).

Şeffaflık ilkesi, zekâtın her aşamasının takip edilebildiği, doğru bilgiler veren, tüm paydaşlara açık bir sistemi ifade etmektedir. Hesap verilebilir sistemde kurum bir yandan tüm paydaşlara karşı bilgilerin doğruluğunu sağlamakla mükellef kılınmakta diğer yandansa her aşamadaki işlemlerin gerekçelerini sunmakla sorumlu tutulmaktadır. Hesap verilebilirlik ve şeffaflık ilkelerinin sağlanması beraberinde kurumun adaletli işleyişini de getirecektir. Çünkü her şeyin açık olması kurumda oluşabilecek zafiyetlerin önüne geçilmesini sağlayacaktır. Ayrıca, bu üç ilkenin sağlanması durumunda kuruma duyulan güven artacaktır. Güven duygusu tesis edildikten sonra kişilerin zekât kurumuna katılımı olumlu etkilenecektir.

Katılımcıların tamamı özellikle şeffaflık ve güven ilkelerinin üzerinde hassasiyetle durmuşlardır. Bazı katılımcılar, ülkemizde daha önce zekât organizasyonu yürüten STK’larda yaşanan olumsuzlukları anlatarak bu iki ilkenin tesisinin, kurumu tercih etmelerinde etkili olacağını ifade etmişlerdir. Katılımcıların tamamına yakınının adalet ilkesini önemseydiği ifadelerinden anlaşılmakla birlikte üç katılımcı adalet ilkesini olmazsa olmaz ilke olarak vurgulamıştır. Dini hassasiyetlerini özellikle vurgulayan katılımcılardaysa zekât kurumunun hesap verilebilirlik ilkesini taşıması ön plana çıkmaktadır. Bu katılımcılar, literatürde de karşımıza çıkan Allah’a hesap vermenin öncelikli olduğunu belirterek kurumun da hem paydaşlara hem de Allah’a karşı hesap verilebilir olması gerektiğini vurgulamışlardır. Bu sebeple kurumun her aşamasında çalışan kişilerinde dini hassasiyeti olan, işini bilen ve güvenilir olması gerektiğini düşünmektedirler. Katılımcıların kurumsallaşmanın taşıması gereken ilkelerle ilgili bazı ifadeleri şu şekildedir;

“(…) Güvenilir bi sistem kurulursa (...) insanlar çok daha fazla verir (...) (G18).”

“(…) tek elden (...) şeffaf, açık, sürekli bilgilendiren (...) (G6).”

“(…) bu fon (...) gizli kapaklı çalışırsa (...) hesap soramayacaksam oraya para vermem (...) (G4).”

“Adaletli olsun (...) (G6).”

Katılımcılara göre bir diğer önemli ilke, kurumun takip edilebilir bir sistemle yürütülmesidir. Böyle bir sistemin kurulmasının, yukarıda bahsedilen üç ilkenin sağlanmasında gerekli olduğunu düşünmektedirler. Takip edilebilirliği önemseyen yedi katılımcının altısı hem güven hem de şeffaflık ilkesinin vazgeçilmez olduğunu ifade etmiştir. Takip edilebilirliğin, zekâtın doğru yerlere ulaşmasında önem arz ettiğini ve böylece kuruma duyulan güvenin artacağını ifade etmişlerdir. Bunların yanı sıra kurumda çalışacak kişilerin vasıfları da katılımcılar için önemli bir konu olmuştur. Katılımcılardan üçü işin ehli insanların seçilmesi gerektiğini savunurken bir katılımcı her kesimden insanın çalıştırılması gerektiğini ifade etmiştir. Üç katılımcıya göre kurumda çalışacaklar insanlarla iyi ilişkiler kurabilen, zekâtla ilgili dini bilgilere tam vakıf, muhasebe işlerinden anlayan ve güvenilir olmalıdır. Her kesimden kişilerin bulunması gerektiğini ifade eden **G19** bu görüşünü, insanların Allah katında eşit olduğuna inanmasına bağlamaktadır. Katılımcıların bu hususta diğer bazı ifadeleri şu şekildedir;

“(...) işin ehli tarafından yapılması (...) (G6).”

“(...) verdiğini (...) takip etme (...) (G19).”

“(...) her kesimden, her siyasi kesiminden (...) içerisinde bir heyetin olması (...) (G19).”

Zekât kurumunun bünyesinde bulundurması gereken ilkeler bu şekilde toparlanabilmektedir. Diğer yandan organizasyonun bu ilkeleri sağlayarak sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi için devletin birtakım görevler üstlenmesi de gerekmektedir. Zekât kurumunu denetleyen bir yapının olması, kurumun hesap verilebilirliğini artırıcı güç olmaktadır. Ayrıca, denetlenebilirlik iç kontrolü geliştirmekte ve verimliliği artırmada etkili bir izleme aracı olarak kullanılmaktadır (Wahab & Abdul Rahman, 2011, s. 57). Devlet, düzenleyici, organize edici ve kural belirleyici fonksiyonlarını da sağlamalıdır. Bu sorumluluklar verimli bir organizasyon için gerekli şartlardandır.

Katılımcılar kurumsallaşmanın öncelikle yasal bir zemine oturtulması gerektiğini belirtmektedirler. Zekâta dair tüm bilgilerin kanunlarda ifade edilmiş olması gerekmektedir. Yasal zemin sağlandıktan sonra devlet; denetleme, düzenleme, organize etme ve liderlik etme görevlerini üstlenmelidir. 22 katılımcının yarısı denetlemenin olmazsa olmaz ilke olduğunu ifade etmiştir. Bu katılımcılar, denetleme fonksiyonunun tam yerine getirilmesi durumunda kuruma

duyulan güvenin perçinleŖeceğini belirtmiŖlerdir. Böylece güven duygusunu kazanan kurum daha etkin bir Ŗekilde iŖleyebilecektir.  katılımcı denetleme iŖlevinin yanı sıra devletin organize eden kurum olmasını gerekli gördüklerini sylemiŖtir. Bu katılımcılar aynı zamanda kurumsallaŖmanın devlet tarafından yapılmasını istemektedirler. Denetlemeyi isteyen diğerk iki katılımcıysa devletin düzenleyici olarak rol alması gerektiğini ifade etmiŖlerdir. Bu katılımcılar kurumsallaŖmanın devlet eliyle yapılmasını doğru bulduklarını beyan etmiŖlerdir. KurumsallaŖmada devletin nasıl bir görev üstlenmesi gerektiğini ifade eden bazı grŖler Ŗu Ŗekildedir;

“(...) zekâtın yerine ulaŖılabilirliğini (...) denetleyebilecek ve kontrol mekanizmasını sağlayacak (...) yasal düzenlemelerin yapılması koŖuluyla olabilir (...) (G21).”

“(...) Denetlenebilir olması lazım (...) (G5).”

“(...) devletin bu iŖin düzenleyici, denetleyici ve icracı organ olarak olması gerekiyor (...) (G6).”

Kurum organizasyonunun nasıl olacağı da önem arz eden hususlardan birisidir. Devletin üstlenmesi gereken konular kadar kurum organizasyonunun nasıl olacağı da önem arz eden hususlardan birisidir. Çünkü iŖleyiŖ biçimi devlete atfedilen sorumlulukların belirleyicisi olmaktadır. Zekât uygulamasına sahip Müslüman olan ve çoğunluğu Müslüman halktan oluŖan ülkeleri inceleyen alıŖmalara bakıldığında zekât yönetiminin ve kurumsallaŖmanın dört alt baŖlık altında toplanabileceğini belirtilmiŖtir (Hammad, 2022). Bunlar, devlet eliyle, hayır kurumlarınca, karma ve baskın gruplar (militanlar) tarafından yürütülen sistemlerdir. Her bir sistemde devlete dŖen sorumluluklarda doğası gereği deėiŖiklik göstermektedir. Bu yüzden kurumsallaŖmanın nasıl olacağının cevaplanması devleti konumlandırmak açısından önem arz etmektedir.

Katılımcılar kurumsallaŖmanın bir Ŗekilde gerekleŖebilmesi için öncelikle yukarıda belirtilen ilkelerin eksiksiz olarak yerine getirilmesi gerektiği hususunda hem fikirdirler. Güven, Ŗeffaflık ya da hesap verilebilirlik ilkesinin en az birini taŖımayan ve denetim mekanizması düzgün alıŖmayan bir kurumun iŖlemeyeceğini beyan etmiŖlerdir. Ayrıca, kurumda alıŖanların iŖin ehli ve liyakat sahibi kimseler olması gerektiğini de vurgulamıŖlardır. KurumsallaŖmanın nasıl

olması gerektiğiyle ilgili soruları da bu ilkeleri sağladıklarını varsayarak cevaplamayı tercih etmişlerdir.

Katılımcıların, kurumsallaşmanın nasıl olması gerektiğiyle ilgili düşüncelerinde göze çarpan hususlardan birisi devletin biçimidir. Katılımcıların büyük çoğunluğu şu anki devlet yapısının (laik sistemin) bu kurumun devlet tarafından işleyişinde engel olduğunu düşündüklerini belirtmişlerdir. Onlara göre ibadet olan zekât, İslami kaideleri önemseyen devlet tarafından yürütülmelidir. Bu yüzden bu katılımcılardan kurumsallaşmayı isteyenler devletin de içinde bulunduğu farklı kurumları da kapsayan yöntemlerin olması gerektiğini düşündüklerini söylemişlerdir.

Öte yandan bir katılımcı, devletin şu anki konumunun zekâtın kurumsallaşmasında en iyi denetleme mekanizmasını sağlayacağını ifade etmiştir. Öğretmen olan bu kişiye göre herkese eşit yaklaşan laik devlet bu kurumla, zekât olarak ifade edilmeyen yardım ve bağışları da toplayıp dağıtabilecektir. Böylece daha fazla insana da ulaşılabilir. Ancak bu görüşün zekâtın kabul olması için niyet gibi bazı şartları sağlamadığı görülmektedir. Çünkü zekât, İslam dininde yardım ve bağışlardan farklı olarak şartlarını sağlayan Müslümanlar için zorunlu bir ibadettir. Katılımcının belirttiği gibi bir kurumsallaşma olması durumunda, işin her boyutu göz önüne alınarak ayrı fon oluşturma gibi farklı uygulamalar yapılabilir. Böylece daha fazla kaynak toplanması sağlanabilecektir.

Devlet tarafından kurumsallaşmayı destekleyen katılımcıların ortak görüşlerinden biri zekât paralarının vergilerle karışmadan ayrı bir fonda tutulması gerektiğidir. Bu şartın ve harcama kalemlerinin İslami kurallarla belirtilen yerler olmasının gerekliliği üzerinde durmuşlar ve şu şekilde ifade etmişlerdir;

“(...) o paranın karışmaması lazım (...) (G4).”

“(...) İslam'ın ibadeti emrettiği bir ibadet yine İslam'ı İslam'a ait bir devlette olmalı (...) (G1).”

“(...) Ben (...) zekât kurumunun (...) modern devlet, laik devlet, çağdaş devlet sistemleriyle zekâtın vakıflarla güncellenebileceğini kontrol edilebileceğini istismarın ortadan kaldırılacağını düşünüyorum (G16).”

22 katılımcının 13'ü kurumsallaşmanın devlet tarafından yapılması gerektiğini söylemiştir. Bu katılımcılar devletin zekât organizasyonunu en iyi

yürütecek olan kurum olduğunu belirtmişlerdir. Toplumumuzda devlete duyulan sevgi ve saygının, devlet tarafından kurumsallaşmaya olumlu yansımaları olacağını ifade etmişlerdir. Devlete güvenenler zekâtlarını bu kuruma verecektir, demişlerdir. 22 katılımcıdan 10'u ise devlet eliyle kurulan farklı bir sistemin uygulanması gerektiğini belirtmiştir. Burada dikkati çeken husus, altı katılımcının önceliğinin devlet tarafından kurumsallaşma olduğunu beyan etmekle birlikte günümüzdeki devlet anlayışından ötürü devletin eliyle oluşturulmuş bir yapıyı tercih ediyor olmalarıdır. Bu katılımcıların öne sürdüğü alternatifler şu şekildedir: devlet toplamalı STK'lar dağıtmalı, devlet STK'ları yaygınlaştırmalı, devlet ve STK'lar her aşamayı birlikte gerçekleştirmeli, Osmanlı dönemindeki vakıf sistemi gibi olmalı, merkezi ve yerel idareler üst kurul olmalı.

"(...) en güzel (...) layıkıyla (...) yapacak olan devlettir (G11)."

"(...) Devletin mutlaka o işte olması gerekiyor (...) (G6)."

Kurumsallaşmanın devletten ayrı bir yapı içerisinde olması gerektiğini söyleyen üç katılımcı bulunmaktadır. Bu katılımcıların üçü de serbest meslek sahibi kişilerdir. Bu kişiler hükümetlerin değişmesiyle politikaların da değiştiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca hükümetlere gelen kişilerin dini hassasiyetleri de değişebilmektedir. Bu yüzden katılımcılar, kurumun güven ilkesini sağlayabilmesi için devletten ayrı özerk bir yapı şeklinde olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Öte yandan zekât verenler açısından da hükümetlere karşı hissedilen duygu ve düşüncelere göre hareket edilmesinin de önüne geçilebilecektir.

"(...) devletten ayrı bir noktada oluşması gerekir (...) devletin başına gelen insanlar değişebiliyo (...) zekât her Müslüman'ın vermesi gereken bir durum (...) siyasetten bağımsız çalışan (...) müessese olsa daha güvenilir olur (...) (G18)."

Katılımcıların 5'i zekâtın kurumsallaşmaması gerektiğini düşünmektedir. Bu katılımcılardan biri memur diğerleri serbest meslek sahibi kişilerdir. Şu anki sistemde yaşanan aksaklıkların İslami ilkeleri benimsememiş devlette de yaşanacağını düşünen bu katılımcılar zekâtlarını kendileri vermeyi tercih eden kişilerdir. Bu katılımcılar, devletin bu işe girmesinin beraberinde suiistimalleri de getireceğini düşünmektedirler. Kurumsallaşmaya engel olarak şu nedenleri saymışlardır: bürokrasi, devletteki hantallık, zekâtın gönüllülük esasına dayanması, aracının olmaması gerektiğinin düşünülmesi, memurlara ödenecek maaşların doğru olmadığı düşünülmesi, mesai saati kavramının olmamasının gerekliliği,

harcanan yerlerden emin olunamaması, bireysel tatmin olma isteği, siyasetten etkilenebilirlik, devletin dini olmaması gerekliliği.

Bürokrasi zekât gibi dini bir vecibenin yerine getirilmesinde yaşanmaması gereken olguların başında gelmektedir. Çünkü zekât, gönüllülük esasına dayanmalı ve ihtiyacı olana bekletilmeden teslim edilmelidir. Devletin, özellikle zekât dağıtımın da göstereceği hantallık (gecikme olarak da ifade edilmiştir.) amacıyla çalışmaktadır. Ayrıca son kullanım tarihi söz konusu olan, aynı olarak verilen zekât mallarının bir an önce elden çıkarılması gerektiği de unutulmamalıdır. Ayette sayılan harcama kalemleri içerisinde zekât memurları olduğu bilinmektedir. Ancak katılımcılar bunun aksine, zekâttan çalışanlara yapılacak ödemelerin doğru olmadığını düşünmektedirler. Bunun sebeplerini ise gönüllü çalışmanın gerekliliği ve memuriyet zihniyetinin oluşmaması yani mesai saati kavramının bulunmaması olarak açıklamışlardır.

Kurumsallaşmayı istemeyen bazı katılımcıları ifadeleri şu şekildedir;

“(...) Kurumsallaştığında (...) memurlar olacak, bunları alacak, bunları yiyecek, para bölünecek (...) (G12).”

“(...) Konjonktür değiştiğinde (...) yapılan negatif bir çalışmanın yarın bizim Ahirette önümüze çıkma korkusu var (...) (G14).”

Katılımcılar kurumsallaşmanın hükümet politikalarından etkileneceğini düşündüklerini de belirtmişlerdir. Onlara göre dini hassasiyeti yüksek olan hükümetler bu işi yürütmeye daha organize ve dikkatli olabilecekken tersi durumda zekâtın sağlanması gereken şartlar yerine gelmeyecektir. Örneğin zekâtın harcama kalemlerinden şaşılması ibadetin kabul olmamasına sebebiyet verebilecektir. Ayrıca katılımcılar, zekâtın siyasi propaganda ve politika aracı olarak kullanılmasına da sıcak bakmamaktadırlar. Çünkü zekât, Müslümanları ayırım yapmadan kucaklayan bir müessese olmalıdır. Hatta bazı katılımcılar, devletin tüm vatandaşlara eşit yaklaşımının ancak devletin dininin olmamasıyla sağlanabileceğini düşündüklerinden kurumsallaşmanın devlet eliyle olmaması gerektiğini vurgulamışlardır.

4.1.8. Zekâta Vergisel Avantajların Sağlanması

Bazı ülkeler, kurumsallaşmanın yanında zekâtı vergi sistemlerinde tanımlayıp birtakım vergisel avantajlar sağlayarak zekât ve vergi ödemeye teşvik

oluşturmakla birlikte potansiyelin kayıtlı ekonomiye geçişi sağlamaktadırlar. Katılımcılara ülkemizde vergi indirimi, zekâtın ödenecek vergiden düşülmesi gibi vergisel avantajların sağlanmasına dair neler düşündükleri sorulduğunda 12 katılımcı zekâtın Türk vergi sisteminde tanımlanmasını istediklerini ancak vergisel avantaj verilmesine karşı olduklarını ifade etmişlerdir. Bu katılımcılardan sadece biri memur diğerleri serbest meslek erbabı kişilerdir. Zekâtın ibadet olduğunu vurgulayan bu katılımcılar vergisel avantaj sağlanmasının bu hassasiyete zarar vereceğinden dolayı endişe ettiklerini ifade etmişlerdir. Çünkü zekât vermeyen kişiler sadece vergisel avantajlardan faydalanabilmek için zekât verebileceklerdir. Ancak bu zekâtın niyet alarak verilmesi şartının ihlal edilmesi demek olacak ve bu da ibadet ruhuna zarar verecektir. Ayrıca bu katılımcılar, şu anki yönetim sisteminde bunun doğru olmayacağını da vurgulamışlardır. Katılımcıların vergisel avantaj sağlanmamasıyla ilgili bazı görüşleri şu şekildedir;

“(...) inancım gereği yapmak zorunda olduğum (...) yükümlülüğü vergilendirmeye (...) ilişkilendirmesini (...) tasvip etmiyorum (...) (G21).”

“(...) inançla ilgili bir mevzunun (...) materyalleştirilmesine (...) sıcak bakmıyorum (...) (G3).”

Vergisel avantaja karşı olduğunu ifade eden işletme sahipleri, işletmeleri için ödedikleri zekâta vergisel avantajların sağlanmasını istediklerini ifade etmişlerdir. Bu katılımcılar şahsi zekâtları için vergisel avantajlara karşı olduklarının altını çizmişlerdir. Katılımcılar bu sayede işletme hesaplarında oluşan “kayıt dışı para çıkışı”nın önüne geçilebileceğini düşünmektedirler. Böylece hem zekâtını veren hem de vergisini ödemek isteyen pek çok kimse vergiden kaçınmak için yasal olan/olmayan yollara başvurmak durumunda kalmayacaktır.

“(...) Bunu yapmadığınız zaman o parayı açıktan çıkarmış oluyosunuz. Açıktan çıkardığınız zaman kasanızda kaç para zekât verdiyseniz o kadar para görülecek. Onu herhangi bir yere işleyemiyorsunuz (...) (G7).”

5’i memur 3’ü serbest meslek erbabı olan 8 katılımcıysa vergisel avantaj sağlanması gerektiğini düşündüklerini ifade etmişlerdir.

“(...) çeşitli yardım kuruluşlarına yardım yapıldığında vergi matrahından düşülebiliyor (...) Zekât da bu anlamda (...) bu yapılabilir (...) (G5).”

“(...) teşvik etmeli ki mağdurların mağduriyeti kalmasin (...) (G16).”

“(...) topluma yansıdığı anda (...) toplumda bir refah seviyesine yükselme olur (...) (G4).”

Yukarıda bazılarının ifadeleri de verilen katılımcılar, kurumsallaşmanın ve vergisel avantajın sağlanmasının insanları zekât vermeye ve vergilerini tam ödemeleri hususlarında teşvik edici unsur olacağını düşünmektedirler. Öyle ki katılımcılar vergisel avantaj sağlanması durumunda vergi kaçırmalarının azalacağını, toplumsal refahın artacağını, kayıt dışı ekonomide mücadelenin perçinleşeceğini söylemişlerdir. Ülkemizdeki zekât potansiyelinin yüksek olduğunu düşünen bu katılımcılar, elde edilecek gelirin devlete vergi gelirlerine ek gelir olacağını, vatandaşaysa vergi yükünü hafifletici etkisi olacağını düşünmektedirler. Böylece Türkiye’de hem devlet tarafına hem de vatandaş tarafına avantajlı bir durum oluşacaktır.

4.2. Zekât Potansiyeli Hesaplaması

Zekât potansiyeli, çoğunlukla gerçek kişilerin ve kurumların sahip oldukları mali varlıkların belirli bir oranda zekât olarak ödenebilecek miktarını ifade etmektedir. Zekât potansiyeli çalışmalarında GSYİH, çeşitli kuruluşlar (FORBES, Credit Suisse vb.) ya da gelir vergisi verileri gibi geniş yelpazede verilerden yararlanılarak farklı metodlar kullanılarak hesaplamalar ortaya koyulmaktadır (Salama 1982; Chowdhry 1991; Kahf, 1997; Hussain & Shriazi 1994; Al-tahir, 1997). Bu sebeple çalışmaların sonuçlarını tam manasıyla birbiriyle kıyaslamak mümkün olmamaktadır (Shirazi vd., 2009, s. 742).

Bangladeş 1997 yılında topladığı zekâtla kentsel yoksulluğun yüzde 64, kırsal toksulluğun yüzde 14,8’ine denk gelen zekât toplamıştır. Bu oran 2005 yılına gelindiğinde kentsel yüzde 82, kırsal yüzde 24,7 olarak gerçekleşmiştir (Hossain, 2012, s. 8-9). Rodzi Embong vd. (2013), Malezya’yı inceledikleri çalışmalarında yoksulluk oranının toplanan ve dağıtılan zekâtla ters orantılı olduğunu tespit etmişlerdir.

Literatürde, Türkiye’de zekât potansiyelini ve sosyo-ekonomik bazı problemleri esas alan pek çok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmaların birçoğu zekât potansiyelinin toplumdaki sosyo-ekonomik problemlerin çözümünde iyileştirici rol alabileceğini vurgulamaktadır. Farklı yöntemler kullanılarak yapılan bazı çalışmalar, Türkiye’deki zekât potansiyelinin oldukça yüksek olduğunu göstermektedir. 2015-2018 yıllarını kapsayan ve yoksulluk sınırının altında kalan haneleri analiz ederek zekât potansiyelini hesaplayan çalışmada, Türkiye’deki

Müslümanların tasarruflarının kurumsal bir yapıyla zekât olarak kanalize edilmesiyle yoksulluğun önemli ölçüde ortadan kalkabileceği sonucuna ulaşılmıştır (Yılmaz vd., 2021). 2016 yılı Forbes Dergisi verileri göz önüne alınarak yapılan bir çalışmada, en zengin 100 Türk'ten zekât alınması durumunda 7.148 milyon TL zekât gelirinin oluşacağı bulunmuştur. Bu gelir,, ülkenin tamamı dikkate alınarak hesaplandığındaysa 10 katı büyüklüğe (71.480 milyon TL) ulaşacaktır. Bu paranın 1/3'ünün yoksul kesime aktarılması durumunda bile yoksulluk sorununun biteceğini öne sürmüşlerdir (Gümüş vd., 2019).

Yılmaz vd. (2021), 2015-2018 yıllarını kapsayan ve yoksulluk sınırının altında kalan haneleri analiz etmişler ve hesaplanan zekât potansiyelinin Türkiye'de yaşamakta olan yoksul aileler için temel ihtiyaçlarını gidermede yararlı olabileceğini saptanmışlardır. Türkiye'deki Müslümanların tasarruflarının kurumsal bir yapıyla zekât olarak kullanılması durumunda yoksulluğun önemli ölçüde ortadan kaldırılabilceğini ve toplumda yaşam şartlarının iyileşceği sonuçlarına ulaşmışlardır.

Demir & Cevahir (2021) de Türkiye'deki en zengin yüzde 20'lik grubun zekâtını vermesi halinde bu gruptaki ortalama bir vatandaşın geliri yüzde 2,5 azalırken en yoksul yüzde 20'lik kesimdeki bir kişinin gelirinin zekât ödemelerinin kendisine transferi sonucu yaklaşık olarak yüzde 19 artacağını saptamışlardır. Gümüş vd. (2019), Türkiye'nin potansiyel zekât gelirinin GSYH'ye oranının 2012-2017 döneminde yüzde 2,67'yle yüzde 2,94 aralığında değişiklik gösterdiğini, Forbes Dergisi tarafından belirlenen en zengin 100 Türk'ten zekât alınması durumunda, 2016 yılı için 7.148 milyon TL zekât geliri oluşacağı, bunun ise ülke geneline çekilmesi durumunda 10 katı büyüklüğe (71.480 milyon TL) ulaşabileceği ve bunun yaklaşık 1/3'ünün yoksullara transfer edilmesi halinde dahi yoksulluk sorununun ortadan kalkabileceği ifade etmişlerdir.

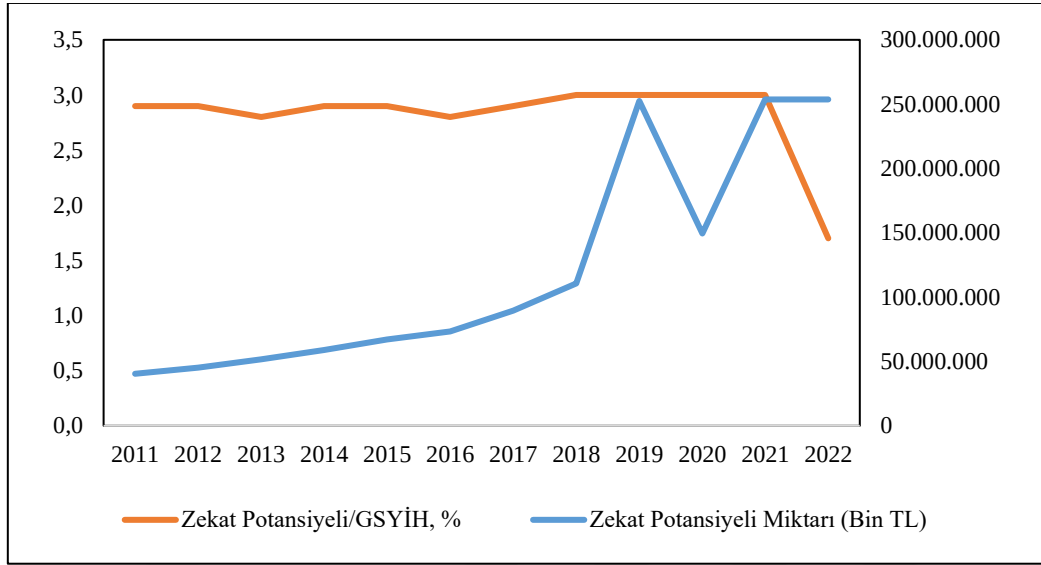
Zekât bilincinin yoksulluğa etkisini araştıran ve Sakarya ilinde anket yoluyla yapılan bir araştırmanın sonucuna göre katılımcıların yüzde 64,5 Türkiye'de zekât fonunun devlet eliyle organize edilmesi halinde bu fona zekâtlarını vereceklerini belirtmişlerdir. Çalışmaya göre çıkan bu sonuç, zekât kurumunun gerekliliğini ortaya koymaktadır (Gümüş & Şimşek, 2021, s. 250-251).

Shirazi vd. (2009), İslam İşbirliği Teşkilatı ülkeleri için yaptıkları çalışmalarında 3 farklı zekât hesaplama yöntemi kullanmışlardır. Sonuçlara göre, Türkiye'nin 2005 yılı sırayla 10553.82 milyon USD, 27217.85 milyon USD ve 41659.82 milyon USD çıkmıştır. Verilerin GSYİH'ye oranları ise sırasıyla yüzde 1.88, yüzde 4.85, yüzde 7.43 olarak bulunmuştur.

Çakar (2020), Türkiye'de nisap miktarı üzerinde gelir ve servet sahibi olan kişilerinin servetlerinin yüzde 2,5'inin açlık sınırının altında kalanlara aktarılması durumunda açlık seviyesinin nasıl olacağını analiz etmiştir. Çalışmada İslami kurallara uyan ve Borsa İstanbul'da işlem gören 2010 yılında kurulan Katılım 30 endeksindeki işletmeleriyle yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda yaklaşık olarak 1.3 milyar TL'lik zekât tutarı hesaplanmıştır. Bu sonuca göre hesaba alınan işletmeler uygun bir şekilde zekât vermeleri durumunda 420.767 açlık sınırı altında yaşayan kişinin bu durumdan kurtulabileceği saptanmıştır. Çakar, çalışmanın yapıldığı dönemde Türkiye'de açlık sınırının altında 83.154 kişinin bulunduğunu, zekâtın kurumsallaşmasıyla büyük bir ekonomik kaynak oluşturulacağını ve böylece yoksulluk sorununa çözüm olunabileceğini ve toplum refahının artacağını belirtmiştir.

Araştırmanın bu kısmında Tabakoğlu & Turan (2017)'in çalışmasında kullandıkları GSYİH yöntemi esas alarak tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin verileri incelenerek Türkiye'de 2011-2022 yıllarında zekât potansiyeli hesaplanmıştır. Buna göre Türkiye'de 2022 yılı için zekât potansiyeli miktarı, 253.667.761 TL; GSYİH içindeki payı, yüzde 1,7 olarak bulunmuştur. Bu kapsamda, tarım sektörü ve sanayi sektörleri için yüzde 5, hizmet sektörü için yüzde 2,5 oranında zekât hesaplaması yapılmıştır. Örneğin 2022 yılı için, GSYİH'da 969.494.441 TL olarak gerçekleşen tarım sektöründen ve 4.061.839.888 TL olarak gerçekleşen sanayi sektöründen yüzde 5 oranında zekât potansiyeli hesaplanmıştır. Daha sonra 8.404.181.601 olarak gerçekleşen hizmetler sektöründen de yüzde 2.5 oranında zekât potansiyeli hesaplanarak toplam miktara ulaşılmıştır. Ardından bu miktar GSYİH (Alıcı Fiyatlarıyla)'na oranlanarak zekât potansiyelinin GSYİH içindeki payına ulaşılmıştır.

Grafik 4.1: Türkiye’de Zekât Potansiyeli ve GSYİH İçindeki Payı, 2011-2022

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

* Ek 1’de detaylı hesaplamalar verilmiştir.

Türkiye’de 2011-2022 yılları arasındaki zekât potansiyelinin GSYİH’ye oranı Grafik 4.1’de gösterilmiştir. 2011 yılında yüzde 2.9 olarak hesaplanan zekât potansiyeli/GSYİH oranı, genellikle yüzde 2.8’le yüzde 3 arasında değişim göstermiştir. Ancak, 2021’de bu oran, belirgin bir şekilde yüzde 3’ten yüzde 1.7’ye düşmüştür. Hesaplanan zekât potansiyelinin GSYİH’da yüzde 1.7’yle yüzde 3 arasında büyüklüğe sahip olması Türkiye için bu gelirin önem arz ettiğini göstermektedir.

Tablo 4.2, hesaplanan zekât potansiyeli miktarı ve GSYİH içindeki payı ile cari transferler ve sosyal koruma harcamalarının kıyasını yapmayı sağlamaktadır. Buna göre, 2011 yılında zekât potansiyelinin payı aynı yıl cari transfer harcamalarının payının yaklaşık üçte biri, sosyal koruma harcamalarının ise yaklaşık dörtte biri olarak gerçekleşmiştir. Bu paylar, 2020 yılında ise sırasıyla yine yaklaşık üçte bir ve dörtte bir olarak gerçekleşmiştir. Tablodan, oranların neredeyse tüm yıllarda bu şekilde gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 4.2: Türkiye’de Zekât Potansiyeli Miktarı, Cari Transferler ve Sosyal Koruma Harcamalarının Karşılaştırılması

	Zekât Potansiyeli Miktarı, Bin TL	Zekât Potansiyeli/GSYİH	Cari Transferler/GSYİH	Sosyal Korma Harcamaları/ GSYİH
2011	40.428.284	2,9	7,9	12,8
2012	45.248.467	2,9	8,2	13,8
2013	51.558.659	2,8	8,2	14,1
2014	58.842.659	2,9	7,9	12,1
2015	67.103.461	2,9	7,8	12
2016	73.300.169	2,8	8,6	12,9
2017	89.537.096	2,9	8,7	12,3
2018	110.606.746	3	8,6	11,9
2019	252.506.173	3	9,3	12,6
2020	149.353.315	3	9,9	13

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre Ekim 2023 açlık sınırı 12.928 TL ve yoksulluk sınırı 44.718 TL olarak gerçekleşmiştir. 2022 yılı için hesaplanan 253.667.761 bin TL zekât potansiyelinin, açlık ve yoksulluk sınırlarıyla karşılaştırıldığında denilebilir ki bu potansiyelin kurumsallaşma yoluyla ekonomiye kazandırılması ve etkin bir şekilde dağıtılması sosyal adalet için önem arz etmektedir. Kamu harcamalarının zekâtın harcama alanlarıyla örtüşen sınıflarının zekâtın pay ayrılarak karşılanmasıyla vergi gelirlerinin farklı alanlarda kullanılabileceği de düşünülmektedir. Ayrıca, vergisel avantaj(lar) sağlanarak yapılabilecek düzenlemenin hem kayıt dışı ekonomiyle mücadelede bir araç olarak kullanılabileceği de düşünülmektedir.

SONUÇ

Zekât müessesesi, İslam'ın ortaya çıkışından itibaren İslam toplumlarında farklı uygulamalarla yer edinmiştir. Ancak, günümüze yaklaştıkça bazı siyasi, ekonomik, sosyal ve çeşitli niteliklerdeki nedenlerden ötürü gerektiği kadar önem görememiştir. Öyle ki, günümüzde İslam devletlerinin sadece bir kısmı zekâtı bir müessese olarak hayata geçirmiş durumdadır.

Modern dünyada pek çok ülke kendine has vergi sistemine sahiptir. Vergi, devletin temel kaynaklarından olduğu için günümüzde ülkelerin çeşitli vergiler uygulaması söz konusu olmaktadır. Ancak İslam ülkelerinde zekât ve vergi için bütün olarak vergi sistemlerinde düzenlemeler olmamasından dolayı Müslümanların aynı gelir ve servetlerinden hem vergi hem de zekât alınması çifte vergilendirmeye sebebiyet verebilmektedir. Çünkü yasalarla vergiye konu olan mallar aynı zamanda zekâtın konusunu da oluşturabilmektedir. Bunun sonucu olarak da aynı mal üzerinden hem vergi hem de zekât alınarak mükellefler açısından çifte vergilendirme sorunu ortaya çıkmaktadır.

Bazı İslam ülkeleri, yaptıkları düzenlemelerle çifte vergilendirme sorununu aşmaya çalışmıştır. Bu ülkelere örnek olarak Sudan, Endonezya, Pakistan, Malezya, Ürdün ve Bangladeş verilebilir. Böylece bu ülkeler, var olan zekât potansiyelini en yüksek seviyede toplayabilmeyi ve değerlendirmeyi amaçlamışlardır. Ancak, vergi ve zekât pek çok açıdan birbirinden farklı olduğundan dolayı vergi toplama yöntemi gibi hususlarda da düzenlemeler yapılması gerekmektedir. Böylece vergi ödeyenlerle zekât ödeyenlerin muafırlıkları üzerinden işlem yapmak da mümkün olacaktır.

Zekâtı vergi sistemlerine dâhil eden ve zekâta vergisel avantajlar sağlayan ülkeler incelendiğinde, özellikle dört farklı uygulama karşımıza çıkmaktadır. Bu uygulamalar, zekâtın vergi kredisi olarak sayılması, zekâtın vergilendirilebilir gelirden düşülmesi, zekâtın hesaplanan vergiden düşülmesi ve zekât ile verginin birbiriyle ilişkilendirilmemesidir. Zekâtı konu alan ilk yasayı çıkaran Sudan, zekât fonunu kurarak kuraklık, çölleşme, afetler ve salgın hastalıklar için güvenlik ağı oluşturmayı hedeflemiştir. Bunun yanı sıra Sudan Zekât Fonu fakir ve muhtaç kimselerin faydasına projeler ifa etmek; nakit ve ayni desteklerle yoksulluğu

azaltmak ve eğitim yoluyla işsizlikle mücadele etmek gibi amaçlar içinde kullanılmaktadır. Çift vergilendirmenin önüne geçebilmek adına kanunda muaflık tanımlaması yapılmıştır. Endonezya ise zekâtı devlet eliyle oluşturulan BAZNAS ve Müslümanlarca oluşturulan LAZ aracılığıyla yürütmektedir. Endonezya Zekât Kanunu'na zekât ödemesi gönüllülük esasına bırakılmış ve zekât fonlarının diğer hayır fonlarıyla karıştırılmaması için zekât dışı tüm yardım fonlarının ayrı bir deftere kaydedilmesini şart koşulmuştur. Zekât Kanunun 22. maddesine göre BAZNAS'a ödenen zekâtlar vergiye tabi gelirden düşülebilmektedir.

Bu çalışma, yarı yapılandırılmış mülakat yöntemini kullanarak gelir vergisi mükelleflerinin zekâtın kurumsallaşması, zekâtın Türk vergi sisteminde tanımlanması, zekâta vergisel avantaj(lar) sağlanması ve zekât potansiyeli hakkında araştırma yapan ilk çalışma olma özelliğini de taşımaktadır. Diğer taraftan Türkiye'deki zekât potansiyelini hesaplamaya yönelik çalışmalar yapılmış olmasına rağmen zekât potansiyelinin değerlendirilmesi ve Türk vergi sistemine dâhil edilmesi üzerine çalışmanın olmaması literatürde boşluk olarak görülmüştür. Bu kapsamda ise zekât potansiyeli hesaplaması yapılmıştır.

Çalışmanın nitel bulguları analiz edildiğinde, 22 katılımcıdan dokuzunun zekâtı malın temizlenmesi, 17'sinin dini yükümlülük olarak tanımladığı görülmüştür. Ayrıca tüm katılımcılar zekâtı kendi malları üzerindeki ihtiyaç sahiplerinin hakkı olarak gördüklerini ifade etmişlerdir. Katılımcıların tamamının kırkta bir zekât oranına dair bilgi sahibi olduğu görülmüştür. Ancak katılımcılar mal ve servetlerini bir ayrıma tabi tutmadan toplam üzerinden hesap yaptıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılardan 15'i zekât hesaplamalarını kendilerinin yaptığını ifade etmiştir. Bu katılımcıların zekât ibadetinin gizli kalması gerektiğini düşündükleri gözlemlenmiştir. Hesaplamalarını kendisi yapan iki katılımcı, profesyonel olarak bu işi gerçekleştirdiklerini ifade etmişlerdir. Bu katılımcılardan birisi bireysel zekâtları için sistem oluşturmuş, şirket hesabı için böyle bir durumdan bahsetmemiştir. Bu kişi her yıl sistem üzerinden gelir ve harcamalarını kaydettiğini ve belirlediği periyotlarda kontrol ettiğini ifade etmiştir. Hesaplamasını kendisi yapan diğer katılımcı ise kurumsal zekât sistemi oluşturduklarını ifade etmiştir. Bu sistemde kurum ortakları istedikleri zaman sisteme girerek yapılan işlemleri açık ve şeffaf olarak takip edebilmektedir.

Katılımcıların zekât verme periodaları incelendiğinde çoğunluğun Ramazan ayı içerisinde hesaplama ve dağıtım işlemlerini yaptıkları görülmüştür. Bu katılımcılar, Ramazan ayının ruhunu değerlendirmek için bu şekilde davrandıklarını ifade etmişlerdir. Beş katılımcıysa herhangi bir zaman dilimi belirtmeden ihtiyaç hâsıl olduğunda zekât vermeyi tercih ettiklerini beyan etmişlerdir. Katılımcılar için önemli olan konulardan birisi zekât verirken başvuru yöntemi olmuştur. Çünkü onlara göre zekât verirken kullanılan yöntem, zekâtın kabul olma şartlarından birisini oluşturmaktadır. Zekâtın Tevbe Suresi 60. ayetinde geçen kalemler haricinde yerlere verilmesinin ibadetin kabul edilmemesine sebep olacağını ifade etmişlerdir. Bu sebeple kullanılan yöntemde güven, adalet, şeffaflık, takip edilebilirlik ve hesap verilebilirlik ilkelerinin önemini vurgulamışlardır. Bu doğrultuda zekât verme yöntemleri olarak şunlar ifade edilmiştir; güven duyulan STK'lar ve kişiler, kişinin bizzat kendisi, ailesi, akrabaları.

Katılımcılardan zekât ve vergiyi kıyaslamaları istendiğinde 16 katılımcının zekât ve verginin birbirinden farklı ödemeler olduğunu düşündüklerini görülmüştür. Farklılıklarına şunlar olduğunu ifade etmişlerdir; yükümlülüğün dayanağı, ibadet, oran, karşılıklılık, harcama yerleri, borçlu olunan kişi, mükellefler ve verdikten sonraki hissedilen duygular. Zekât ve verginin aynı/benzer olduğunu savunan katılımcılarsa temelde İslam devletinde aynı gelir kaynağı olduğu vurgusunu yapmışlardır. Bu katılımcılar kıyaslamayı her ikisinin de yapılması gereken zorunlu bir ödeme olması yönünden ele almışlardır. Devletin sosyal hizmetleri karşılamak için topladığı vergilerin bir nevi zekât işlevi gördüğünü, ülkemizde zekâtın vergi sistemimizde tanımlanmamış olmasından kaynaklanan farklılık oluştuğunu düşündüklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca katılımcılar zekâtın da vergi gibi yoksullukla mücadelede ve sosyal amaçlı harcamalarda kullanılabileceğini ifade etmişlerdir. Zekâtı, fakirin hakkı ve ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarını karşılamaları için gerekli gördüklerini ifade eden katılımcılar, zekâtın gelir transferinde ve sosyal huzurun tesisinde kullanılabilecek önemli bir araç olduğunu ifade etmişlerdir. Nasıl ki sosyal transfer harcamalarıyla toplumun alt gelir gruplarına karşılıksız gelir transferi yapılarak iyileştirmeler yapılmaya çalışılıyorsa zekâtla da bu amaçların yapılabilmesi düşünülmüştür.

Türkiye’deki zekât potansiyeliyle ilgili yapılan çalışmalarda ortaya koyulduğu gibi katılımcılar da bu potansiyelin yüksek olduğunu düşündüklerini ifade etmişlerdir. Öyle ki katılımcıların tamamı Türkiye’deki zekât potansiyelinin kurumsallaşarak kullanılması durumunda yoksulluğun azaltılmasında rol oynayabileceğini ifade etmişlerdir. Ancak katılımcılar, bu kurumsallaşmanın güven, adalet, şeffaflık, hesap verilebilirlik ve takiplik gibi birtakım ilkeleri sağlaması gerektiğinin altını çizmişlerdir. Ayrıca, zekât kurumunda çalışacak kişilerin de dini ve zekâta dair bilgilere sahip olması ve güvenilirlik gibi nitelikleri taşımaları gerektiğini ifade etmişlerdir. Çoğu katılımcının kurumsallaşmaya gidilmesini gerekli gördüğü tespit edilmiştir. Bu katılımcılar, güven, adalet, şeffaflık ve hesap verilebilirlik ilkelerini sağlayan ve devlet tarafından organize edilen bir kurumsallaşmanın ekonomik sorunların çözümünde ve gelir adaletsizliğinin giderilmesinde rol oynayacağını ifade etmişlerdir.

Katılımcılara, Türkiye’de zekâta sağlanabilecek vergisel avantajlara nasıl baktıkları sorulduğunda, 12 katılımcı zekâtın Türk Vergi Sistemi’nde tanımlanmasını istediklerini ancak vergisel avantaj verilmesine karşı olduklarını ifade etmişlerdir. Öte yandan, bireysel zekâtlarına vergisel avantaj sağlanmasına karşı olan işletme sahipleri, işletmeleri için verdikleri zekâta vergisel avantaj sağlanmasını istediklerini beyan etmişlerdir. Katılımcılar bu sayede işletme hesaplarında oluşan “kayıt dışı para çıkışı”nın önüne geçilebileceğini düşünmektedirler. Sekiz katılımcıysa zekâta vergisel avantaj sağlanmasına olumlu baktıklarını ifade etmişlerdir.

Türkiye nüfusunun çoğunluğu Müslümanlardan oluşmaktadır. Müslümanlara farz ve mali bir ibadet olan zekât, bu sebeple önemli bir kaynak olarak düşünülmektedir. Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV) tarafından 2019 yılı için yapılan çalışmaya katılanların yüzde 23’ü zekât verdiğini beyan etmiştir. Çalışmada doğrudan yardımların dilencilerden sonra fitne ve zekâtın en yüksek miktarda yapıldığını yüzde 44’ü yoksullara yardım görevinin devlete ait olması gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca aynı çalışmada katılımcıların yüzde 29’u ihtiyaç sahiplerine yapmak istedikleri yardımları kamu kurumunun ulaştırmasını tercih edeceklerini beyan etmişlerdir. Bu veriler, eğer zekât toplama ve dağıtım

faaliyetleri devlet organizasyonu ile yapılırsa etkinliğinin artıp artmayacağını düşündürmektedir.

Çalışmada hesaplanan zekât potansiyelinin GSYİH içindeki payının 2011 ve 2022 yılları arasında yüzde 3 bandında seyrettiği görülmüştür. Gelir vergisi için bu oran 2016 yılında yüzde 5.4, 2017 yılı için yüzde 5.3; harcama vergileri için 2016 ve 2017 yıllarında sırasıyla yüzde 10.6 ve 10.4; servet vergisi için 2016 ve 2017 yıllarında yüzde 0.4 olarak gerçekleşmiştir. Veriler incelendiğinde zekâtın GSYİH içindeki payının servet vergilerinden fazla ve gelir vergisine yakın olduğu görülmektedir. Hesaplanan zekât potansiyelinin GSYİH içindeki payı ile cari transferler ve sosyal koruma harcamaları kıyaslandığında 2011 yılı için zekât potansiyelinin payı aynı yıl cari transfer harcamalarının payının yaklaşık üçte biri, sosyal koruma harcamalarının ise yaklaşık dörtte biri olarak gerçekleştiği görülmüştür.

Sonuç olarak, Türkiye'deki zekât potansiyeli, yoksulluğun çözümünde ve gelir dağılımındaki adaletin artırılmasında önemli bir payı faktör olabilir. Türkiye, nüfusun çoğunluğu Müslüman bir ülkedir. Müslümanların üzerine farz olan zekât ibadeti ise mevcut durumda kayıt altına alınmadan yürütülmektedir. Sosyal harcamaların bazı kalemleriyle uyuşan bu harcamalar, bireysel ya da STK'lar aracılığıyla belki de devlet tarafından kendilerine yardım ulaştırılan kişilere ulaştırılmaktadır. Bu gibi durumların engellenmesi ve ülkemizdeki daha çok yoksula ve zekât kalemlerine ulaşılabilmesi için kurumsallaşma önem arz etmektedir. Zekât miktarının devlet tarafından kurumsallaşarak organize edilmesi, zekât fonu oluşturulması ve vergi sistemi içerisinde tanımlanarak vergisel avantaj(lar) sağlanması durumunda hem vergi gelirlerinde hem de zekât gelirlerinde artış olacağı düşünülmektedir.

Zekât, mali bir ibadet olmanın yanı sıra Müslümanlar için sosyal güvenlik kurumu olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple, zekâtın kurumsallaştırılması, başta yoksullukla mücadele olmak üzere ekonomik sorunların çözümünde de bir araç olarak kullanılabilir hale getirilebilir. Böylece, devletin eline ek kaynak olarak geçen zekât sosyal devlet anlayışına da destek sağlayabilecektir. Cari transferler ve sosyal koruma harcamaları içerisindeki kalemler ile zekâtın harcama alanları

arasında örtüşmeyen kalemler mevcut olmakla birlikte zekât potansiyelinin sosyal transfer harcamaları için önemli bir miktar olduğu görülmektedir.

Zekât potansiyelinin kurumsallaşması ve Türk vergi sistemine dâhil edilerek ekonomiye kazandırılması durumunda, sosyal transfer harcamalarının bütçe üzerindeki baskısının hafifleyeceği düşünülmektedir. Araştırma için yapılan görüşmelerde katılımcıların tamamının da Türkiye’deki zekât potansiyelinin yoksulluğu bitirici olarak görmeleri bunu destekler durumdadır.

Zekâtın kurumsallaşması, kayıt dışı ekonomiyle mücadelede de önemli bir adım olabilir. Zekâtın Türk vergi sisteminde tanımlanması, beyanname vermek zorunda olan mükellefler açısından da önemli olarak görülmüştür. Katılımcıların bir kısmının da ifade ettiği gibi zekâtı muhasebeleştirilebilmeleri, gelir, kazanç ve karlarını doğru hesaplamada da önem arz etmektedir. Ayrıca zekâtın yasal bir zemine oturtulması, hem zekâtını hem de vergisini veren mükelleflerin çifte vergilendirilme sorununu da çözecektir. Böylece bu mükelleflerin vergi ve zekât uyumlarının da olumlu etkilenebileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Abouelfarag, H. A., & Qutb, R. (2020). Does Government Expenditure Reduce Unemployment in Egypt?. *Journal of Economic and Administrative Sciences*, 37(3), 355-374.
- AbuBakar, N. A., & Abdul Rahman. (2007). A Comparative Study of Zakah and Modern Taxation. *Journal of King Abdulaziz University-Islamic Economics*, 20(1), (2007), 25-40.
- Ahmad, R. A. R., & Othman, A. M. A., & Salleh, M. S. (2015). Assessing the Satisfaction Level of Zakat Recipients Towards Zakat Management. *Procedia Economics and Finance*, 31, 140-151.
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2017). *Türkiye'nin Bütünleşik Sosyal Yardım Sistemi*. Ocak 05, 2023 tarihinde https://www.aile.gov.tr/SYGM/PDF/Turkiyenin_Butunlesik_Sosyal_Yardim_Sistemi.pdf adresinden alındı
- Akyüz, V. (2006). *Zekât*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Al Arif, M. N. R. (2013). Fungsionalisasi Zakat dan Pajak di Dalam Perekonomian. *Jurnal Ekonomi Islam*, 3(1), 35-62.
- Alias, H. M. R. H. (2017). Malezya'da Zekâtın Kurumsallaşması. İ. Kurt & S. A. Tüz (Der.), *Tarihte ve Günümüzde Zekât Ödemeleri* içinde (s. 447-462) İstanbul: Ensar Neşriyat.
- AlMatar, F. (2015). Zakat Vs. Taxation: The Issue of Social Justice and Redistribution of Wealth. *European Journal of Business, Economics and Accountability*, 3(3), 119-129.
- Al-Salih, A. N. (2020). The Role of Zakat in Establishing Social Welfare and Economic Sustainability: The Case of Saudi Arabia. *International Journal of Financial Research*, 11(6), 196-202.
- Al-Tahir, A. (1997). Zakat Proceeds and Developments of Society. Monzer Kahf (Ed.). *Economics of Zakat* içinde (s. 507-564). Cidde: Islamic Research and Training Institute, Islamic Development Bank Group
- Armağan, S. (2009). İslam Dininde Sosyal Güvenliğin Temel Müesseseleri. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 14, 67-84.
- Aşkın, U., & Aşkın, E. Ö. (2018). Zekat Çağdaş Bir Sosyal Güvenlik Kurumu mu?. İ. Eroğlu & S. Kekevi & Y. Temur (Ed.), *İslami Düşünce Ekseninde İktisadi-Mali-Politik Meseleler* içinde (s. 163-189). Bursa: Ekin Yayınevi.
- Avcı, M., Taşdemir Y. & Kılıç Ö. (2022). İslam Ekonomisinde Vergi Uyumu: Dünya Değerler Araştırmasından Bulgular. *Journal of Islamic Economics and Finance*, 8(1).

- Aydın, M. S. (2021). *Vergi Algısı Niteliksel Bir Analiz*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Aydın, M., & Odabaş H. (2018). Zekâtın Devlet Eliyle Yönetilmesi Ve Malezya Zekât Sistemi Örneği. *Dini Araştırmalar*, 21(54), 145-174.
- Badan Amil Zakat Nasional [BAZNAS]. (2020). *Statistik Zakat Nasional 2019*. 14 12, 2022 tarihinde <https://pid.baznas.go.id/wp-content/uploads/2020/09/STATISTIK-ZAKAT-NASIONAL-2019.pdf> adresinden alındı
- Baldock, J. & Manning, N. & Vickerstaff, S. & Mitton, L. (2011). *Social Policy*. Oxford: OUP Oxford.
- Bayır, M. (2020). Dış Borçlanmanın Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(20), 382-395.
- Baylan, M. (2015). Sosyal Güvenlik Harcamalarının Makroekonomik Etkileri: Bir Literatür Taraması. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 29-52.
- Berg, B. L., & Lune, H. (2019). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (A. Arı, Çev.) Konya: Eğitim Yayınevi.
- Bilmen, Ö. N. (2021). *Büyük İslam İlmihali*. İstanbul: Semerkand Yayıncılık.
- Bilo, C., & Machado, A. C. (2019). The Role of Zakat in the Provision of Social Protection: A Comparison Between Jordan and Sudan. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 40(3), 236-248.
- Bozçelik, E. E. (2021). Sosyal Devlet Perspektifinden Türkiye’de Sosyal Ve Transfer Harcamalarının İç Ve Dış Borçlanma Üzerinde Etkisi. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(2), 624-641.
- Burkhead, J. & Miner, J. (1971). *Public Expenditure*. London: Palgrave Macmillan UK.
- Bülbül, D. & Eker, A. (2016). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Bülbül, D., & Sağır, Y. (2020). Türkiye’de Transfer Harcamalarının Fayda Yansıması. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(1), 1-24.
- Canbulut, T. (2017). Yoksulluk Ve Yoksullukla Mücadele Alanındaki Sosyal Politikaların Sosyal Hizmet Uzmanlarınca Değerlendirilmesi: Sürdürülebilir Yoksulluk. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 28(1), 113-132.
- Chodorow, A. S. (2007). Biblical Tax Systems and the Case for Progressive Taxation. *Journal of Law and Religion*, 23(1), 51-96.
- Chowdhry, A.R. (1991). Ushr and Pakistani Society. *The Daily Muslim*.

- Cici, R. (2016). Günümüzde İslam Ülkelerinde Zekât Uygulamaları. M. Bayyigit (Ed.), *II. Uluslararası İslam Ticaret Hukuku Kongresi "Günümüzdeki Meseleler"* içinde (s. 485-517). Konya: KTO Karatay Üniversitesi Yayınları.
- Creswell, J. W. (2017). *Araştırma Deseni: Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları* (S. B. Demir, Çev.) Ankara: Eğiten Kitap.
- Çakar, R. (2020). Zekâtın Kurumsallaşması: Türkiye Sermaye Piyasalarında Bir Uygulama. M. Öztürk (Ed.), *İslami İktisat ve Finans Üzerine Araştırmalar* içinde (s. 15-28), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Çetinkaya, Ö. & Edizdoğan, N. & Gümüş, E. (2017). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Ekin Kitabevi Yayınları.
- Çetinkaya, Ö., & Aslantaş, M. F. (2019). Merkezi Yönetim Cari Transfer Harcamalarının Mali Büyüklüğünün Değerlendirilmesi. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 2(1), 41-50.
- Daşlı, Y. (2015). Sosyal Yardımların Sorunlu Alanı: Muhtaçlık Tespiti. *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 39(2), 135-154.
- Davidson, T. (2013). *Theocracy*. The USA: Mason Crest.
- Dayar, H., & Akıncı, A. (2020). Kamu Sosyal Transfer Harcamalarının Kişisel Gelir Dağılımına Etkisi. *Maliye Dergisi*, 179, 172:185.
- Demir, M., & Sever, E. (2008). Kamu İç Borçlanmasının Büyüme, Faiz Ve Enflasyon Oranı Üzerindeki Etkileri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(25), 170-196.
- Demir, O., & Cevahir, H. (2021). Türkiye’de Potansiyel Zekât Geliri ve Zekâtın Yoksulluğu Önleyici Rolü. *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, 7(2), 163-182.
- Demirel, M. (2020). *İktisadi Gelişmeler Bağlamında Zekâta Tabi Mallar Ve Zekât Oranları*. Doktora Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü.
- Demirtaş, A. S. (2012). *Evliyanın Dilinden Zekâtın Hikmetleri*. İstanbul: Semerkand Yayıncılık.
- Dineri, N. (2023). *Türkiye’de 2000-2021 Yılları Arasında Kamu Harcamalarının Gelişimi*. Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi.
- Djarmiko, H. (2019). Re-Formulation Zakat System as Tax Reduction in Indonesia. *Indonesian Journal of Islam and Muslim Societies*, 9(1), 135-162.
- Dodurka, B. Z. (2014). *Türkiye’de Merkezi Devlet Eliyle Yapılan Sosyal Yardımlar Çalışma Raporu*. Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu.

- Dökmen, G., & Kaplan, Z. (2018). Sosyal Harcamaların Devlet Borçlanması Üzerindeki Etkisi: OECD Ülkeleri Örneği. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 99-113.
- Dumlu, E. (2017). Zekâtın Yeni Sarf Yerleriyle İlgili Modern Tartışmalar ve Yeni Yorumlar. İ. Kurt & S. A. Tüz (Der.), *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları* içinde (s. 765-806). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Düzenli, P. (2017). Vergi, Zekât Yerine Geçer mi?. İ. Kurt & S. A. Tüz (Der.), *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları* içinde (s. 635-642). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Ebu Yusuf. (2021). *Kitabü'l-Haraç*. (A. Özek, Çev.) İstanbul: Albaraka Yayınları.
- Elhüseyni, S.M.S. (2015). *Hayat Dengemiz*. İstanbul: Semerkand Yayıncılık.
- Engin, İ. & Şahin, S. (2017). *Maliye Vergi Hukuku Ders Notları*. (4.Baskı). İstanbul: Kuram Kitap.
- Erdoğan, S., Gedikli, A., & Yıldırım, D. Ç. (Ed.). (2018). *International Congress of Islamic Economy, Finance and Ethics*. İstanbul: İSEFE.
- Erdoğan, M. (2013). Sosyal Harcamaların Kapsamı ve Türkiye’de Sosyal Bütçe. Kamu Bütçesinde Yeni Yaklaşımlar. A. Kesik & F. Altuğ & M. Şeker (Ed.), *Kamu Bütçesinde Yeni Yaklaşımlar* içinde (53-95). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Erkal, M. (2009). *İslam’ın Erken Döneminde Vergi Hukuku Uygulamaları*. İstanbul: İSAM.
- Erkal, M. (2013). *Zekât*. TDV İslam Ansiklopedisi. Mayıs 20, 2022 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/zekat> adresinden alındı.
- Ertekin, Ş., & Bulut, Ş. (2021). The Relation of Public Expenditures with Economic Growth in OECD Countries. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 28(1), 187-203.
- Ertekin, Ş. & Hayat, E. (2022). Kamu Sosyal Harcamalarının Yoksulluk Riski Üzerindeki Etkisinin Ekonometrik Analizi. *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 17(1), 79-91.
- Fahmi, C. (2010). Pajak Dalam Syariat Islam: Kajian Normatif Terhadap Kedudukan Wajib Pajak Bagi Muslim. *Ekbisi*, 5(1).
- Fakir, M. A. (2018). *Hız. Peygamber Ve Dört Halife Dönemi Zekât Uygulamaları*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Famulia, L. (2020). Analisis Perbandingan Hubungan Zakat dan Pajak di Indonesia, Malaysia, dan Brunei Darussalam. *Asy-Syir’ah: Jurnal Ilmu Syari’ah Dan Hukum*, 54(1), 27–57.
- Fayda, M. (1998). *Hulefâ-yi Râşidîn*. Aralık 27, 2022 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/hulefa-yi-rasidin> adresinden alındı.

- Genç, M. (2017). İktisadi Açıdan Osmanlı'da Zekât Uygulamaları. İ. Kurt & S. A. Tüz (Der.), *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları* içinde (s. 255-261). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Gümüş, A. T. (2010). Sosyal Devlet Anlayışının Gelişimi ve Dönüşümü. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 18(2), 117-158.
- Gümüş, N., Yardımcıoğlu, F., & Altıntaş, N. (2019). The Role of Zakat Potential in Reducing Poverty in Turkey. *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, 5(2), 90-110.
- Gümüş, N., & Şimşek, S. (2021). Toplumda Zekât Bilincinin Geliştirilmesinin Yoksulluğa Etkisi: Sakarya İli Araştırması. *Sakarya İktisat Dergisi*, 10(3), 240-256.
- Güneş, M. (2012). Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardımların Bir Kamu Yönetimi Politikası Olarak Sürdürülebilirliği. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12(24), 149-184.
- Gürbüz, S., & Şahin, F. (2018). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: Felsefe-Yöntem-Analiz*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Haelg, F., Potrafke, N., & Sturm, J.E. (2022). The Determinants of Social Expenditures in Oecd Countries. *Public Choice*, 193(3), 233-261.
- Halimatusa'diyah, I. (2015). Zakat and Social Protection: The Relationship Between Socio-Religious Csos and the Government in Indonesia. *Journal of Civil Society*, 11(1), 79-99.
- Hammad, M. (2022). *Overview of Zakat Practices around the World Research Report*. Temmuz 17, 2023 tarihinde [www.econstor.eu](https://www.econstor.eu/handle/10419/265319). <https://www.econstor.eu/handle/10419/265319> adresinden alındı.
- Hassan, N. M. (1987). Zakat in Malaysia - Present and Future Status. *Journal of Islamic Econmics*, 1(1), 47-75.
- Hassanain, K. (2016). Zakah for Poverty Alleviation: Evidence from Sudan. *International Research Journal of Finance and Economics*, 154, 83-103.
- Heij, G. (2001). The Definition of Tax. *Asia-Pacific Tax Bulletin*, 4(7), 74-79.
- Hossain, M.Z. (2012). Zakat in Islam: A Powerful Poverty Alleviating Instrument for Islamic Countries. *International Journal of Economic Development Research and Investment*, 3(1), 1-11.
- Hussain, M., & Shirazi, N. (1994). Role of Zakat and Ushr in Rural Development. *International Institute of Islamic Economics*, June 4(8).
- Ibrahim, M., Muhd Adnan, N., Aemy, A., Hafizuddin, A., & Nurul, A. (2021). The View of Zakat Practitioners on Micro Financing from Zakat Funds as Productive Zakat for Asnaf Entrepreneurs. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 11(4), 1083-1097.

- Jahangir, R., & Bulut, M. (2022). Estimation of Zakat Proceeds in Bangladesh: A Two-Approach Attempt. *Journal of Islamic Monetary Economics and Finance*, 8(1), 133-148.
- Jalili, A. R. (2006). A Descriptive Overview of Islamic Taxation. *The Journal of American Academy of Business*, 8(2), 16-28.
- Juwaini, A. (2017). Endonezya’da Zekâtın Gelişimi ve Dünya Zekât Forumunun Çalışmaları. İ. Kurt & S. A. Tüz (Der.), *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları* içinde (s. 463-474). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Kahf, M. (1997). Potential Effects of Zakat on Government Budget. *International Journal of Economics, Management and Accounting*, 5(1), 67-85.
- Kahf, M., & Yafai, S. (2015). Social Security and Zakh in Theory and Practice. *International Journal of Economics, Management and Accounting*, 23(2), 189-215.
- Kahloon, A. H. (2017). Zekât’ın Pakistan’da Kurumsallaşması. İ. Kurt & S. A. Tüz (Der.), *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları* içinde (s. 475-488). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Kalenderoğlu, M. (2015). *Kamu Maliyesi Bütçe ve Borçlanma*. Ankara: Agon Bilgi Akademisi.
- Kanca, O., & Bayrak, M. (2015). Ekonomik Tasnif Esasında Türkiye’de Kamu Harcamaları. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 107-139.
- Kandehlevi, M. Y. (2019). *Hayatü’s Sahabe Peygamberimiz ve İlk Müslümanların Hayatı*. (H. Okur, Çev.). İstanbul: Semerkand Yayıncılık.
- Karadağı, A. M. (2017). Günümüzde İdeal Bir Zekât Teşkilatı Nasıl Olmalı. İsmail Kurt & Seyit Ali Tüz (Ed.), *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları* içinde (957-1057). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Karadavi, Y. (1984). *İslam Hukukunda Zekât*. (İ. Sarmış, Çev.). İstanbul: Kayhan Yayınları.
- Karataş, Z. (2017). Sosyal Bilim Araştırmalarında Paradigma Değişimi: Nitel Yaklaşımın Yükselişi. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 68-86.
- Kazıcı, Z. (2021). *İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Keskin, M., Yiğit, Y. & Karagöz, İ. (2013). *Zekât İlmihali*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Khotimah, H., Lahuri, S., & Zuhroh, A. A. (2022). Muslim Perception on Zakat as A Tax Deduction in Indonesia. *Jurnal Ekonomi Dan Keuangan Islam*, 11(2), 477-501.

- Kıratoğlu, E. (2022). Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Transfer Harcamaları ile Kamu Kesimi Finansman Açıkları Arasındaki İlişki. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 57(1), 656-673.
- Korkmaz, E., Şeker, M., Akgeyik, T., Oktayer, N., Susam, N., & Yılmaz, B. E. (2006). *Sosyal Güvenlikte Yeni Yaklaşım: Bireysel Emeklilik*. İstanbul: İto Yayınları.
- Kuden, A. (2021). Kutsal Kitaplarda Vergi İzleri: Tevrat, İncil ve Kur'an. *International Paris Conference on Social Sciences III*, 89-98.
- Kuran, T. (2003). Islamic Redistribution through Zakat: Historical Record and Modern Realities. M. Bonner & M. Ener & A. Singer (Ed.). *Poverty and Charity in Middle Eastern Contexts* içinde (275-293). Albany: State University of New York Press.
- Kuran, T. (2020). Zakat: Islam's Missed Opportunity to Limit Predatory Taxation. *Public Choice*, 182(3), 395-416.
- Küçükkalay, A. M. (2019). *İktisadi Düşünce Tarihi*. İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Küçüköğlu, M., Taş, H. Y., & Ercan, H. (2018). Türkiye'de Sosyal Devlet Anlayışı İçerisinde Transfer Harcamalarının Yeri Ve Önemi. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 7(19), 446-467.
- Lerner, K. L., Lerner, B. W., & Lerder A. W. (Ed.). (2006). *Social Policy Essential Primary Sources*. Detroit, Mich. Thomson Gale.
- Lindert, P. H. (1996). What Limits Social Spending?. *Explorations in Economic History*, 33(1), 1-34.
- Liu, Z., Ngo, T. Q., Saydaliev, H. B., He, H., & Ali, S. (2022). How Do Trade Openness, Public Expenditure and Institutional Performance Affect Unemployment in Oic Countries? Evidence from the Dcce Approach. *Economic Systems*, 46(4), 1-15.
- Lorenz, C. (2013). *Informal Taxation Systems – Zakat and Ushr in Pakistan as Example for the Relevance of Parallel/Semi-Public Dues* (No. 51138).
- Maverdi, E.H. (2021). *El-Ahkamü's-Sultaniye / İslam 'da Devlet ve Hilafet Hukuku*. (A. Şafak, Çev.). İstanbul: Bedir Yayınları.
- Metin, O. (2011). Sosyal Politika Açısından AKP Dönemi: Sosyal Yardım Alanında Yaşananlar. *Çalışma ve Toplum*, 1, 179-200.
- Mohsin, M. I. A. (2020). A Fresh View On Zakah As A Socio-Financial Tool To Promote Ethics, Eliminate Riba And Reduce Poverty. *International Journal of Management and Applied Research*, 7(1), 55-71.
- Mohsin, M., Ullah, H., Iqbal, N., Iqbal, W., & Taghizadeh, W. (2021). How External Debt Led to Economic Growth in South Asia: A Policy Perspective

- Analysis from Quantile Regression. *Economic Analysis and Policy*, 72, 423-437.
- Mujiatun, S. (2018). Model of Professional Zakat Management in Indonesia. *International Journal of Economics, Business and Management Research*, 2(4), 80-90.
- Mullard, M. (1993). *The Politics of Public Expenditure*. London: Routledge.
- Musgrave, R. A. (2004). *Kamu Maliyesi Teorisi*. (O. Şener, & Y. Methıbay, Çev.) Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Mutlu, M. F. (2019). *İslam Hukukunda Vergi-Zekât ilişkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Neuman, W. L. (2019). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*. (Ö. Akkaya, Çev) Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Nadaroğlu, H. (1983). *Kamu Maliyesi Teorisi*. İstanbul: Okan Yayıncılık.
- Nihat, B. (2003). Küreselleşme: Sosyal Devletin Sonu Mu?. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 52(2), 174-197.
- Nurhayati, S., & Siswanto, D. (2015). Factors on Zakat (Tithe) Preference as a Tax Deduction in Aceh, Indonesia. *International Journal of Nusantara Islam*, 3(1), 1-20.
- Obaidullah, M. (2017). *An Investigation into Goodness of Zakat Laws in Selected Countries*. Mart 21, 2023 tarihinde <https://ireview.com/product/an-investigation-into-goodness-of-zakat-laws-in-selected-countries-2/> adresinden alındı
- Oran, A. (2009). Zakat Funds and Wealth Creation. *Review of Islamic Economics*, 13(1), 143-154.
- Organization for Economic Co-operation and Development [OECD]. (2009). *How Expensive is the Welfare State?: Gross and Net Indicators in the OECD Social Expenditure Database (SOCX)*. Aralık 07, 2022 tarihinde <https://www.oecd.org/tax/tax-policy/oecd-classification-taxes-interpretative-guide.pdf> adresinden alındı.
- Organization for Economic Co-operation and Development [OECD]. (2021). *The Oecd Classification of Taxes and Interpretative Guide*. Aralık 01, 2022 tarihinde <https://www.oecd-ilibrary.org/content/paper/220615515052> adresinden alındı
- Okur, H. (2020). *Hanefi Mezhebine Göre Zekât Fıkhi*. İstanbul: Semerkand Yayıncılık.
- Osama, H. (2021). The Role Of Zakat Fund On Helping Of Poor & Needy (A Field Study Of The Displaced Libyan Citizens Case Within Libya in Year Of

- 2016). *İslami İlimler Bildiriler Kitabı* içinde (s. 111-132). İstanbul: Uluslararası Öğrenci Dernekleri Federasyonu (UDEP)
- Öksüz, M. (2022). *Ekonomik Krizlerde Sosyal Harcamalar: Türkiye Üzerine 1990 Sonrası Makroekonometrik Bir Analiz*. Doktora Tezi. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Önen, S. M. (2010). Yerel Yönetimlerin Yoksullukla Mücadelesi: Malatya Belediyesi Örneği. *Sayıştay Dergisi*, 79, 63-96.
- Özen, A. (2003). Türkiye’de Transfer Harcamalarının Bütçe Açıkları Üzerindeki Etkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 205-228.
- Özkan, M. (2019). *İslâm İktisadında Vergiler*. Kahramanmaraş: SAMER Yayınları.
- Pitchay, A., Thaker, M., Thaker, H., Khaliq, A., & Mydin, A. (2019). Literacy on the Fundamental Information of Zakah. *International Journal of Zakat and Islamic Philanthropy*, 1(2), 103-116.
- Polanyi, K. (2016). *Büyük Dönüşüm Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri*. (A. Buğra, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Powell, R. (2009). Zakat: Drawing Insights for Legal Theory and Economic Policy from Islamic Jurisprudence. *Pitt. Tax Rev.*, 7(43), 43-101.
- Rodzi Embong, M., Taha, R., & Mohd Nor, M. N. (2013). Role of Zakat to Eradicate Poverty in Malaysia. *Jurnal Pengurusan*, 39, 141-150.
- RSM Kuwait. (2015). *Zakat Law and Practices*. Temmuz 19, 2023 tarihinde <https://www.rsm.global/kuwait/service/tax-advisory/zakat-law-and-practices> adresinden alındı
- Saad, A. Y. Q., & Foori, A. M. (2020). Zakat and Tax: A Comparative Study in Malaysia. *International Journal of Innovation*, 10(12), 140-151.
- Saad, N., & Abdullah, N. (2014). Is Zakat Capable of Alleviating Poverty? : An Analysis on the Distribution of Zakat Fund in Malaysia. *Journal of Islamic Economics, Banking and Finance*, 113(3250), 1-27.
- Saidurrahman, S. (2013). The Politics of Zakat Management in Indonesia: The Tension Between Baz and Laz. *Journal of Indonesian Islam*, 7(2), 366-382.
- Salama, A. A. (1982). Fiscal Analysis of Zakat with Special reference to Saudi Arabia's Experience in Zakat. *Monetary and Fiscal Policy of Islam, International Centre for Research in Islamic Economics*, s. 341-364.
- Samson, W. D. (2002). *History of Taxation*. A. Lymer & J. Hasseldine (Ed.). The International Taxation System içinde (21-41). Boston, MA: Springer US.
- Sari, M. D., Bahari, Z., & Hamat, Zahri (2013). Review on Indonesian Zakah Management and Obstacles. *Social Sciences*, 2(2), 76-90.

- Savaş, V. F. (2007). *İktisatın Tarihi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Selçuk, M. & Görmüş, Ş. (2022). İslam Maliye Politikası: Vergilendirme, Zekât ve Harca. A. Ulusoy (Ed.), *İslam İktisadında Güncel Konular: Teori ve Uygulama* içinde (167-182). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Selçuk, M. & Görmüş, Ş. (2019). *Zekâtın Kurumsallaşması Dünya Uygulamaları ve Türkiye İçin Model Önerisi*. İstanbul: İktisat Yayınları.
- Sellam, K. (2016). *Kitabü'l-Emval & İlk Dönem Ekonomi Yönetimi*. (C. Yaylık, Çev.) Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Shaikh, S. A. (2015). Welfare Potential of Zakat: An Attempt to Estimate Economy wide Zakat Collection in Pakistan. *The Pakistan Development Review*, 54(4), 1011-1027.
- Shirazi, N. S., Amin, M. F., & Anwar, T. (2009). Poverty Elimination Through Potential Zakat Collection in the OIC-member Countries. *The Pakistan Development Review*, 48(4), 739-754.
- Smith, A. (2014). *Milletlerin Zenginliği*. (H. Derin, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sosyal Güvenlik Kurumu [SGK]. (2007). *Sosyal Güvenlik Reformu: Uygulama Öncesi Yeni Yaklaşım*. Ankara: Sosyal Güvenlik Kurumu Yayınları.
- Şeker, S.D. (2008). *Türkiye'de Sosyal Transferlerin Yoksulluk Üzerinde Etkileri*. Uzmanlık Tezi. Ankara: Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü.
- Şen, H., & Kaya, A. (2015). Ekonomik Krizlerin Değişmeyen İmdatçısı: Maliye Politikası. *Sosyoekonomi*, 23(23), 55-86.
- Şen, H. & Sağbaş, İ. (2020). *Vergi Teorisi ve Politikası* (4. Baskı). Ankara: Barış Arıkan Yayınları.
- Şensoy, N. (2008). Çağdaş Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Zekât: Malezya Zekât Sandığı Örneği. B. Çetiner (Ed.), *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'an ve Sünnet'te Zekât* içinde (s. 85-106). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Şenyüz, D., Erdem, M., & Tatlıoğlu, İ. (2016). *Kamu Maliyesi*. Bursa: Ekin Yayınevi
- Tabakoğlu, A. (2020). *Osmanlı Mali Tarihi*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tabakoğlu, A., & Turan, M. (2017). Türkiye'de Zekât Potansiyelinin Yeniden Tespiti. İ. Kurt & S. A. Tüz (Der.), *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları* içinde (s. 899-936). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Tekpınar, T. (2013). *Transfer Harcamaları ve Gelir Dağılımı İlişkisi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

- Terzi, G., & Bilen, M. (2020). *Türkiye’de Zekâtın Kurumsallaşması ve Diyanet Personelinin Bakış Açısı Hakkında Bir Araştırma* (Kocaeli Örneği). Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (SAUIFD), 22(41), 81-114.
- Tiley, J. & Loutzenhiser, G. (2012). *Revenue Law: Introduction to UK Tax Law; Income Tax; Capital Gains Tax; Inheritance Tax*. Londra: Bloomsbury Publishing.
- Tuğ, S. (1973). Zekâtın Yeniden Merkezileştirilmesi. *İslam Medeniyeti Dergisi*, 3(28), 30-33.
- Tuğ, S. (1984). *İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Tuncay, A. C. (2014). İslam'da Sosyal Güvenlik. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 20(1), 851-874.
- Tunçer, P. (2022). *Kamu Maliyesi Temel Bilgiler*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Turan, M. (2020). *40 Soruda Zekât*. İstanbul: İktisat Yayınları.
- Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığı [DİB]. (2023). *Türkçe Kur'an-ı Kerim Mealî*. Aralık 20, 2022 tarihinde <https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf> adresinden alındı.
- Türkiye Cumhuriyeti Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2023). *Bütçe Büyüklükleri ve Bütçe Gerçekleşmeleri*. Ağustos 27, 2023 tarihinde <https://www.hmb.gov.tr/bumko-butce-buyuklukleri-ve-butcegerceklesmeleri> adresinden alındı.
- Türkiye Cumhuriyeti Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2023). *2023 Genel Yönetim Bütçe İstatistikleri*. Aralık 20, 2023 tarihinde <https://muhasabat.hmb.gov.tr/genel-yonetim-butce-istatistikleri> adresinden alındı.
- Türkiye Cumhuriyeti Strateji ve Bütçe Başkanlığı [SBB]. (2022). *2022-2024 Bütçe Hazırlama Rehberi*. Eylül 28, 2022 tarihinde https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/09/2022-2024_ButceHazirlamaRehberi-1.pdf adresinden alındı.
- Türkiye Cumhuriyeti Strateji ve Bütçe Başkanlığı [SBB]. (2023). *2023 Yılı Bütçe Gerekçesi ve T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Bütçe Büyüklükleri ve Bütçe Gerçekleşmeleri*. Şubat 07, 2022 tarihinde https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/10/2023-Yili-Butce-Gerekcesi_17102022.pdf adresinden alındı.
- Türkiye Cumhuriyeti Strateji ve Bütçe Başkanlığı [SBB]. (2023). *2022 Yılı Temel Ekonomik Göstergeler*. Aralık 20, 2023 tarihinde <https://www.sbb.gov.tr/temel-ekonomik-gostergeler/#1687782578718-4eac48af-7c03> adresinden alındı.

- Türkiye Cumhuriyeti Strateji ve Bütçe Başkanlığı [SBB]. *Kamu Kesimi İstatistikleri*. 17 Ekim, 2023 tarihinde <https://www.sbb.gov.tr/resmi-istatistik-programina-katkilarimiz/> adresinden alındı.
- Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK]. *Sosyal Koruma İstatistikleri*. Mayıs 20, 2023 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=saglik-ve-sosyal-koruma-101&dil=1> adresinden alındı.
- Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK]. *Yoksulluk ve Yaşam Koşulları İstatistikleri*, 2022. Kasım 25, 2023 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yoksulluk-ve-Yasam-Kosullari-Istatistikleri-2022-49746> adresinden alındı.
- Ustaosmanoğlu, M. (2017). *Zekât ve Sadaka Risalesi*. İstanbul: Ahıska Yayınevi.
- Wahab, N. A., & Abdul Rahman, A. (2011). A Framework to Analyse the Efficiency and Governance of Zakat Institutions. *Journal of Islamic Accounting and Business Research*, 2(1), 43-62.
- Wilson, R. (1997). *Economics, Ethics and Religion: Jewish, Christian and Muslim Economic Thought*. Basingstoke: Palgrave, Nachdr.
- Yahya, I. (2020). Zakat Management in Indonesia: A Legal Political Perspective. *Al-Ahkam*, 30(2), 195-214.
- Yalçın, İ. (2016). Malezya Kamusal Zekât Uygulaması Üzerine. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 20(2), 235-235.
- Yaşar, M. R., & Açıkgöz, R. (2011). Yoksullukla Mücadelede Bütüncül Bir Politika: İnsani Gelişme Ve Yardım Merkezi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(36), 405-429.
- Yatbaz, A. (2015). Faizsiz Finansal Kuruluşlarda Zekât, Zekât Fonu ve Zekât Muhasebesi. *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, 1(2), 113-139.
- Yavuz, Y. V. (1983). *İslamda Zekât Müessesesi*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Yavuz, Y. V. (2008). Zekâtın Sarf Yerlerinin Yeniden Yorumlanması. B. Çetiner (Ed.), *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'an ve Sünnet'te Zekât* içinde (301-330). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Yavuz, Y. V. (2017). *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Zekât*. İstanbul: Düşün Yayıncılık.
- Yeniçeri, C. (1984). *İslam'da Devlet Bütçesi*. İstanbul: Şamil Yayınevi.
- Yeşilyurt, Ş. (2015). *İslam Maliye Tarihi ve Maliye Sistemi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Yıldırım, F. (2019). Cahiliyede Ve İslam Döneminde Vergi (Zekât). *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(3), 39-47.

- Yıldız, F., Kavak, Z. N., & Aktın, M. N. (2023). Türkiye’de Kamu Yatırım Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi. *BİLTÜRK Journal of Economics and Related Studies*, 5(3), 199-213.
- Yılmaz, İ. (2020). *Negatif Gelir Vergisi Özelinde Zekât Vergi İlişkisi*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Yılmaz, S., Sağın, A., & Yapar, M. (2021). Türkiye’de Zekât İle Yoksulluk Arasındaki İlişkinin Analizi. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 13(24), 285-292.
- Yücel, D. (2011). Türkiye’de Yoksulluk Sorunu Ve Kamu Sosyal Transfer Harcamalarının Yoksulluğa Etkileri Üzerine Bir Araştırma. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 383-402.
- Zehre, M. & Şekerci, O. (1978). *Uygulamalı Zekât Hukuku*. Çanakkale: Çanakkale Seramik Fabrikaları A.Ş.
- Zellum, A. (1997). *İslam ’da Maliye*. (S. Gökay, Çev.). Ankara: Ta-Ha Yayıncılık.

EKLER

Ek 1: Zekât Potansiyeli Hesaplamaları

2011 GSYİH TL	TL	Zekât Oranı	Zekât Potansiyeli
Tarım	78.760.567	%5	3.938.028
Sanayi	180.762.085	%5	9.038.104
Hizmetler	693.112.144	%2,5	17.327.804
GSYİH (Alıcı Fiyatlarıyla)	952.634.796	-	
GSYİH içindeki Oran			%3,2
GSYİH içinde Zekât Potansiyeli TL			30.303.935
2012 GSYİH TL	TL	Zekât Oranı	Zekât Potansiyeli
Tarım	121.692.893	%5	6.084.645
Sanayi	302.833.022	%5	15.141.651
Hizmetler	960.886.854	%2,5	24.022.171
GSYİH (Alıcı Fiyatlarıyla)	1.569.672.115	-	
GSYİH içindeki Oran			%2,9
GSYİH içinde Zekât Potansiyeli TL			45.248.467
2013 GSYİH TL	TL	Zekât Oranı	Zekât Potansiyeli
Tarım	121.709.079.	%5	6.085.454
Sanayi	355.312.194	%5	17.765.610
Hizmetler	1.108.303.808	%2,5	27.707.595
GSYİH (Alıcı Fiyatlarıyla)	1.809.713.087	-	
GSYİH içindeki Oran			%2,8
GSYİH içinde Zekât Potansiyeli TL			51.558.659
2014 GSYİH TL	TL	Zekât Oranı	Zekât Potansiyeli
Tarım	134.724.745	%5	6.736.237
Sanayi	410.786.015	%5	20.539.301
Hizmetler	1.262.679.196	%2,5	31.566.980
GSYİH (Alıcı Fiyatlarıyla)	2.044.465.876	-	
GSYİH içindeki Oran			%2,9
GSYİH içinde Zekât Potansiyeli TL			58.842.518
2015 GSYİH TL	TL	Zekât Oranı	Zekât Potansiyeli
Tarım	161.447.917	%5	8.072.396
Sanayi	461.963.749	%5	23.098.187
Hizmetler	1.437.315.123	%2,5	35.932.878

GSYİH (Alıcı Fiyatlarıyla)	2.338.647.494	-	
GSYİH içindeki Oran			%2,9
GSYİH içinde Zekât Potansiyeli TL			67.103.461
2016 GSYİH TL	TL	Zekât Oranı	Zekât Potansiyeli
Tarım	161.304.618	%5	8.065.231
Sanayi	511.805.709	%5	25.590.285
Hizmetler	1.625.786.137	%2,5	40.644.653
GSYİH (Alıcı Fiyatlarıyla)	2.608.525.749	-	
GSYİH içindeki Oran			%2,8
GSYİH içinde Zekât Potansiyeli TL			73.300.169
2017 GSYİH TL	TL	Zekât Oranı	Zekât Potansiyeli
Tarım	189.000.175	%5	9.450.009
Sanayi	639.841.826	%5	31.992.091
Hizmetler	1.923.799.845	%2,5	48.094.996
GSYİH (Alıcı Fiyatlarıyla)	3.106.536.571	-	
GSYİH içindeki Oran			%2,9
GSYİH içinde Zekât Potansiyeli TL			89.537.096
2018 GSYİH TL	TL	Zekât Oranı	Zekât Potansiyeli
Tarım	217.107.229	%5	10.855.361
Sanayi	837.563.628	%5	41.878.181
Hizmetler	2.314.928.162	%2,5	57.873.204
GSYİH (Alıcı Fiyatlarıyla)	3.758.773.727	-	
GSYİH içindeki Oran			%3
GSYİH içinde Zekât Potansiyeli TL			110.606.746
2019 GSYİH TL	TL	Zekât Oranı	Zekât Potansiyeli
Tarım	276.325.464	%5	13.816.273
Sanayi	942.048.206	%5	47.102.410
Hizmetler	2.663.499.582	%2,5	66.587.490
GSYİH (Alıcı Fiyatlarıyla)	4.311.732.766	-	
GSYİH içindeki Oran			%3
GSYİH içinde Zekât Potansiyeli TL			127.506.173
2020 GSYİH TL	TL	Zekât Oranı	Zekât Potansiyeli
Tarım	336.623.140	%5	16.831.157
Sanayi	1.149.839.800	%5	57.491.990

Hizmetler	3.001.206.707	%2,5	75.030.168
GSYİH (Alıcı Fiyatlarıyla)	5.048.220.067	-	
GSYİH içindeki Oran			%3
GSYİH içinde Zekât Potansiyeli TL			149.353.315
2021 GSYİH TL	TL	Zekât Oranı	Zekât Potansiyeli
Tarım	401.805.954	%5	20.090.298
Sanayi	1.888.148.628	%5	94.407.431
Hizmetler	4.191.237.376	%2,5	104.780.934
GSYİH (Alıcı Fiyatlarıyla)	7.248.788.983	-	
GSYİH içindeki Oran			%3
GSYİH içinde Zekât Potansiyeli TL			219.278.663
2022 GSYİH TL	TL	Zekât Oranı	Zekât Potansiyeli
Tarım	969.494.441	%5	48.474.722
Sanayi	4.061.839.888	%5	203.091.994
Hizmetler	8.404.181.601	%2,5	2.101.045
GSYİH (Alıcı Fiyatlarıyla)	15.006.574.157	-	
GSYİH içindeki Oran			%1,7
GSYİH içinde Zekât Potansiyeli TL			253.667.761

Ek 2: Araştırma Gönüllü Katılım Formu

Bu çalışma, Zekâtın Türk Vergi Sistemine Entegre Edilmesi başlıklı bir araştırma çalışması olup Türkiye'deki zekât potansiyeline ve bu potansiyelin devlet tarafından organizasyonunun yapılıp yapılamayacağına dair bilgi edinme amacını taşımaktadır. Çalışma, Prof. Dr. Mehmet CURAL tarafından yürütülmektedir. Tez araştırması kapsamında Türkiye'de zekât potansiyeli hesaplaması yapılarak vergi avantajlarının incelenecek olması literatürde Türkiye için yapılan hesaplama çalışmalarına katkı sağlayacağı ve bir politika önerisi sunarak önceki çalışmalardan farklılaşacağı düşünülmektedir.

- Bu çalışmaya katılımınız gönüllülük esasına dayanmaktadır.
- Çalışmanın amacı doğrultusunda, yarı yapılandırılmış mülakat yapılarak sizden veriler toplanacaktır.
- İsminizi yazmak ya da kimliğinizi açığa çıkaracak bir bilgi vermek zorunda değilsiniz/araştırmada katılımcıların isimleri gizli tutulacaktır.
- Araştırma kapsamında toplanan veriler, sadece bilimsel amaçlar doğrultusunda kullanılacak, araştırmanın amacı dışında ya da bir başka araştırmada kullanılmayacak ve gerekmesi halinde, sizin (yazılı) izniniz olmadan başkalarıyla paylaşılmayacaktır.
- İstemeniz halinde sizden toplanan verileri inceleme hakkınız bulunmaktadır.
- Sizden toplanan veriler özel oluşturulmuş Cloud ile korunacak ve araştırma bitiminde arşivlenecektir.
- Veri toplama sürecinde size rahatsızlık verebilecek herhangi bir soru/talep olmayacaktır. Yine de katılımınız sırasında herhangi bir sebepten rahatsızlık hissederseniz çalışmadan istediğiniz zaman ayrılabilirsiniz. Çalışmadan ayrılmanız durumunda sizden toplanan veriler çalışmadan çıkarılacak ve imha edilecektir.

Gönüllü katılım formunu okumak ve değerlendirmek üzere ayırdığınız zaman için teşekkür ederim. Çalışma hakkındaki sorularınızı Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Maliye bölümünden Arş. Gör. Esra Berika DÖNMEZ'e yöneltebilirsiniz.

Araştırmacı Adı: Arş. Gör. Esra Berika DÖNMEZ

Bu çalışmaya tamamen kendi rızamla, istediğim takdirde çalışmadan ayrılabileceğimi bilerek verdiğim bilgilerin bilimsel amaçlarla kullanılmasını kabul ediyorum.

Ek 3: Mülakat Soruları

1. Sizi biraz tanıyabilir miyiz?
2. Sizce zekât nedir? Zekât deyince aklınıza ne geliyor?
3. Sizce zekât hakkında size yeterince bilgilendirme yapılıyor mu? Zekât konusunda kendinizi bilgi sahibi olarak düşünüyor musunuz?
4. Kaç yıldır zekât veriyorsunuz? Düzenli olarak mı zekât veriyorsunuz yoksa vermediğiniz yıllar oluyor mu?
5. Zekât verme periyotlarınızı nasıl belirliyorsunuz? Zekâtınızı vermek için özellikle belirlediğiniz bir zaman dilimi oluyor mu? (Ramazan ayında vermeyi tercih etmek gibi)
6. Zekât verme davranışınız üzerinde en çok neyin etkili olduğunu düşünüyorsunuz? Sizi zekât vermeye teşvik eden faktörler nelerdir? (Çevreniz, aileniz, gelenekleriniz, inancınız gibi)
7. Zekâtınızı kendiniz hesaplayabiliyor musunuz? Zekât hakkında gerekli teknik bilgiye sahip olduğunuzu düşünüyor musunuz?
8. Yaklaşık olarak gelirinize/servetinize oranla yüzde kaç zekât veriyorsunuzdur?
9. Sizce Türkiye’de insanlar zekâta nasıl bakıyorlar? Türkiye’deki insanların zekât konusunda bilinçli olduğunu düşünüyor musunuz? Zekât veren kişilerin bu konuda hassas davrandığını düşünüyor musunuz?
10. Sizce Türkiye’de zekât ödemek isteyen insanların karşılaştıkları problemler nelerdir?
11. Çevrenizde zekât verenlerin çok olduğunu düşünüyor musunuz?
12. Sizce insanlar neden zekât vermez?
13. Zekâtın kimlere verilebileceği hakkında neler biliyorsunuz?
14. Zekât vereceğiniz yerleri nasıl seçiyorsunuz? Zekâtınızı verdiğiniz kişilerin doğru kişiler olduğundan nasıl emin oluyorsunuz?
15. Günümüzde zekât ibadetinin amacına uygun hizmet ettiğini düşünüyor musunuz?
16. Türkiye’de çok fazla zekât toplayan kurum var. Farklı kurum ve kuruluşların zekât toplama ve dağıtım yapması hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?
17. Zekât toplayan kurumların toplanan zekâtları nereye harcadıkları konusunda ne kadar bilgi sahibisiniz?
18. Sizce şu anki sistemde zekâtın ulaşamayacağı yerler olduğunu düşünüyor musunuz?
19. Türkiye’de zekâtın doğru yerlere harcandığını düşünüyor musunuz?
20. Sizce insanlar zekât vermeye teşvik edilmeli mi?

21. Devletin zekât toplama yetkisine müdahale ederek zekâtı kurumsallaştırmasına nasıl bakarsınız?
22. Devletin zekât toplama ve dağıtma alanına müdahale etmesi durumunda zekâtınızı bu organizasyon kanalıyla vermeye devam eder misiniz?
23. Sizce zekâtın organizasyonunu devlet mi yapmalı yoksa devletin yetkilendirdiği başka bir kurum mu yapmalı?
24. Devletin zekât toplama ve dağıtım alanlarını organize etmesi durumunda zekâtınızı verirken daha rahat hisseder misiniz? Çekinceleriniz neler olur? Devlet insanların zekât vermesini nasıl teşvik edebilir?
25. Sizce zekâtın kurumsallaşması durumunda devletin üstlenmesi gereken görevler nelerdir?
26. Zekâtı bir gider olarak görüyor musunuz?
27. Zekâtı vergi olarak düşünüyor musunuz?
28. Sizce zekât ve vergi arasında benzerlikler/farklılıklar var mıdır? Nelerdir?
29. Verginizi verirken hassas davrandığınızı düşünüyor musunuz?
30. Sizce hem vergisini hem de zekâtını ödeyen insanlar ne gibi problemler yaşıyorlar?
31. Size göre ülkemizde vergi oranlarının yüksek olması zekât ödemelerini olumsuz yönde etkiler mi?
32. Sizce Türkiye’de insanlar vergi konusunda ne derece hassaslar?
33. Vergi kaçırmanın günah olduğunu düşünür müsünüz?
34. Sizce vergi kaçırmanın kul hakkı olduğunu düşünür müsünüz?
35. Zekât vermemek ile vergi kaçırmak arasında fark olduğunu düşünüyor musunuz?
36. Sizce zekâtını ödeyen kişilere vergi indirimi, zekâtın matrahtan düşülmesi gibi vergi avantajları sağlanmalı mı? Eğer avantaj sağlansaydı verilen zekât miktarları nasıl etkilenirdi?
37. Sizce zekât verenlere vergi indirimi, zekâtın matrahtan düşülmesi gibi vergi avantajları sağlansa daha çok kişi zekât verir mi? Kişilerin zekâta bakışları değişir miydi? Etrafınızda zekât vermeyenler varsa zekât vermeyi tercih ederler mi?
38. Sizce zekâtın kurumsallaşması yoksulluğun azaltılması ve gelir adaletinin sağlanmasında etkili olur mu?
39. Sizce zekâtın devlet eliyle organize edilmesi sosyal adaleti nasıl etkiler?
40. Sizce zekât ekonomiye canlılık katar mı?

28.03.2023

T.C

ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
İNSAN ARAŞTIRMALARI ETİK KURULU KARARI

ÇALIŞMANIN TÜRÜ:	Ses ve Görüntü Kayıtları
BAŞLIK:	Zekâtın Türk Vergi Sistemine Entegre Edilmesi
SORUMLU ARAŞTIRMACI:	Prof. Dr. Mehmet CURAL
YARDIMCI ARAŞTIRMACI:	Arş. Gör. Esra Berika Dönmez
KARAR:	UYGUN

ETİK KURUL ÜYELERİ

Prof. Dr. Ertuğrul YILDIRIM
Başkan

Prof. Dr. Ahmet Ferda ÇAKMAK
Üye

Prof. Dr. Ahmet EFİLOĞLU
Üye

Prof. Dr. Ahmet Erkan KOCA
Üye

Prof. Dr. Şaban ÇELİKOĞLU
Üye
(KATILMADI)

Doç. Dr. Tülay KUZLU AYYILDIZ
Üye

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Çağatay BÜYÜKUYSAL
Üye
(KATILMADI)

29.05.2014 tarih ve 2014/08-13 sayılı Senato Kararı ile kabul edilmiştir.

ÖZ GEÇMİŞ

Adı ve Soyadı : Esra Berika DÖNMEZ

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

Uzmanlık Alanı : Maliye Teorisi

Derece	Bölüm/Program	Üniversite	Yıl
Lisans	Maliye	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	2014-2019
Y. Lisans	Maliye	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi	

Görevler :

Görev Unvanı	Görev Yeri	Yıl
Araştırma Görevlisi	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi	2021-

Eserler:

A. Uluslararası hakemli dergilerde yayımlanan makaleler:

A1.

B. Uluslararası bilimsel toplantılarda sunulan ve bildiri kitaplarında (proceedings) basılan bildiriler:

B1.

C. Yazılan ulusal/uluslararası kitaplar veya kitaplardaki bölümler:

C1. Yazılan ulusal/uluslararası kitaplar:

C1.1.

C2. Yazılan ulusal/uluslararası kitaplardaki bölümler:

C2.1.

D. Ulusal hakemli dergilerde yayımlanan makaleler:

D1.

E. Ulusal bilimsel toplantılarda sunulan ve bildiri kitaplarında basılan bildiriler:

E1.

F. Sanat ve tasarım etkinlikleri:

F1.

G. Diğer yayınlar: (Yukarıdaki maddelerde yer alan başlıklardaki kategorilere girmeyen ve belirtilmek istenen tüm eserler bu maddenin altında belirtilecektir.)

G1. Dönmez, E. B. & Yücedoğlu, R. (2022). İbn Haldun ve Vergi. Rana Dayıoğlu Erul (Ed.), *Psikolojik ve Sosyolojik Yönleriyle Vergilendirme* içinde (s. 225-266). Ankara: Gazi Kitabevi.